

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**ANTON VON PROKESCH-OSTEN'İN İSTANBUL ELÇİLİĞİ
(1856-1871)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMAN KARA

İSTANBUL 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**ANTON VON PROKESCH-OSTEN'İN İSTANBUL ELÇİLİĞİ
(1856-1871)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMAN KARA

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. ÖMERÜL FARUK BÖLÜKBAŞI

İSTANBUL 2021

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZ	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: PROKESCH'İN HAYATI	7
1.1. ÇOCUKLUĞU VE EĞİTİMİ	7
1.2. RUM İSYANI VE PROKESCH'İN ŞARK'A İLK SEYAHATI	10
1.3. PROKESCH'İN MİSİR VE FİLİSTİN SEYAHATLERİ	13
1.4. PAPALIK DEVLETİ'NE KOMİSER OLARAK TAYİNİ	19
1.5. KAVALALI MEHMED ALİ PAŞA İSYANI VE HÜNKÂR İSKELESİ ANTLAŞMASI	20
1.6. PROKESCH'İN MİSİR'A ARABULUCU OLARAK GÖNDERİLMESİ	21
1.7. MÜNCHENGRÄTZ MUAHEDESİ (1833)	23
1.8. PROKESCH'İN ATİNA ELÇİLİĞİNE TAYİNİ	25
1.9. PROKESCH'İN BERLİN VE FRANKFURT ELÇİLİKLERİ	29
İKİNCİ BÖLÜM: PROKESCH'İN İSTANBUL ELÇİLİĞİ 1856-1871	36
2.1. PROKESCH'İN İSTANBUL'A GÖNDERİLMESİNİN SEBEPLERİ VE AVUSTURYA'NIN ŞARK SİYASETİ	36
2.2. PROKESCH'İN İSTANBUL'A GELİŞİ VE GÖREVİNE BAŞLAMASI	39
2.3. KIRIM HARBİ ESİRLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ MESELESİNDE PROKESCH'İN FAALİYETLERİ	42
2.4. ISLAHAT FERMANI'NIN HAZIRLANMASI VE PROKESCH'İN KATKILARI	45
2.5. ISLAHAT FERMANI'NINDAN SONRA MÜSAADE EDİLEN MÜSLÜMAN-HRİSTİYAN EVLİLİĞİNE PROKESCH'İN BAKIŞI	48
2.6. PROKESCH'İN KARADAĞ MESELESİNE YAKLAŞIMI	50
2.7. GARİBALDİCİLER'İN BALKANLARI TEHDİDİ VE PROKESCH'İN BÂBİÂLİ'Yİ UYARMASI	55
2.8. PROKESCH'İN MEMLEKETEYN MESELESİ'NE YAKLAŞIMI	59
2.9. BOSNA'DAKİ MESELELERE PROKESCH'İN YAKLAŞIMI	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PROKESCH'İN ELÇİLİĞİNDE İLGİLENDİĞİ SOSYO-EKONOMİK MESELELER	73
3.1. OSMANLI-AVUSTURYA TELGRAF ANTLAŞMASI	73
3.2. TUNA MESELESİ VE AVUSTURYA'NIN MENFAATLERİ	75
3.3. PROKESCH'İN ELÇİLİĞİ DÖNEMİNDE OSMANLI-AVUSTURYA TİCARİ MÜNASEBETLERİ	78
3.4. BALKANLARDA SINIR TANIMAYAN MOKAN ÇOBANLARI MESELESİ VE PROKESCH	84
3.5. PROKESCH'İN BÂBİÂLİ'DEKİ İMAJİ VE OSMANLI İDARECİLERİYLE ŞAHSİ İLİŞKİLERİ	86
3.6. PROKESCH'İN İSTANBUL ELÇİLİĞİNDEKİ SON FAALİYETLERİ	92
3.7. PROKESCH'İN İSTANBUL'DAN AYRILDIKTAN SONRAKİ HAYATI	97
SONUÇ	101
KAYNAKÇA	104

ÖNSÖZ

Osmanlı-Avusturya ilişkilerine dair çalışmalar genellikle klasik döneme odaklanmış, her iki devletin de zayıfladığı 19. yüzyıla dair çok fazla araştırma yapılmamıştır. Özellikle elçilerin hayatı ve diplomatik faaliyetleri hakkında yeterince çalışma bulunmamaktadır. Hem bir veya birkaç dili etkin bir şekilde bilme zorunluluğu, hem de Osmanlı Arşivi'ndeki Hâricîye evrakının tam anlamıyla tasnif edilmemiş olması bu konuda yapılacak çalışmaların önünde duran büyük engellerdir. Yabancı ülkelerde yer alan arşiv ve koleksiyonlara ulaşmaya çalışmak da başka zorluklara yol açmaktadır. Günümüzde ortaya çıkan dijital imkânlar bu zorlukları azalttığı gibi, yabancı literatüre ulaşmayı da kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla 19. yüzyıldaki yabancı devlet elçileriyle ilgili çalışmaların yapılması günümüzde önceki dönemlere göre daha kolaydır.

Tez konusu ararken 19. yüzyılda İstanbul'da görev yapan Avusturya elçileri hakkında Türkçe literatürde bir boşluk olduğunu farkettim. Prokesch hakkında Almanca literatürde çeşitli çalışmalar vardı. Ancak bu araştırmalarda Osmanlı belgeleri kullanılmamıştı. Yuluğ Tekin Kurat'ın Henry Layard'ın İstanbul elçiliği hakkındaki çalışması ile Straford Canning ve İgnatiev hakkındaki çalışmalar Prokesch'in de benzer bir çalışmaya konu olabileceği ihtimalini bana düşündürdü. Prokesch, bu isimlerle aynı dönemde olmasına karşın daha geride kalmış bir figürdü. Çalışmada Prokesch'in siyasi ve diplomatik faaliyetlerinin yanında ekonomi, ticaret ve toplumsal meselelere dair faaliyetleri de ele alınabilirdi. Prokesch çok fazla yazmış ve birçok eser de kaleme almıştı. Oryantalist merakları ve bu alanda yazdıkları da vardı. Bütün bu hususları birlikte düşününce Prokesch'in İstanbul elçiliği hakkında çalışmaya karar verdim. Yapmayı düşündüğüm çalışma Osmanlı arşiv belgeleri üzerinde uzun bir araştırmayı, ilaveten bu belgeleri doğru bağlama yerleştirebilmek için etraflı bir literatür taramasını gerektirdi.

Ufuk açan ve bilgi karmaşasında doğruyu aramayı öğreten değerli hocalarımı hep şükranla ve saygıyla yâd edeceğim. Bu noktada Hz. Ali'nin “Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum” sözünü zikretmek gerekir. Bunların dışında bana Prokesch-Osten'den ilk defa bahseden, daha sonra eline geçen her türlü belgeyi cömertçe paylaşan değerli dostum Hasan Ali Çakmak'a minnettarım. Ayrıca çalışmam sırasında fikirlerini paylaşan arkadaşlarım Abdurrahman Akdağ, Süleyman Ergüven, Anıl Göç'e da teşekkür ederim. Konuyu ilk düşünüp evrakı topladığımda beni teşvik eden sayın Prof. Dr. Davut Hut'a da ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Çalışmam sırasında beni hep olumlu yönlendiren, edindiği hiçbir bilgiyi esirgemeyen, kıymetli vaktini bana ayıran ve çalışmamda büyük desteği olup bir tez hocasının nasıl olması gerektiğini de en iyi şekilde bana öğreten danışman hocam Doç. Dr. Ömerül Faruk Bölükbaşı'na teşekkür ederim.

Kendilerinden esirgediğim vakti kitaplarla geçirdiğim için ailemden af diliyorum. Eşim Filiz ve kızım Asya Münevver'e, beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan annem ve babama sonsuz minnetle teşekkür ederim.

Osman Kara

Pendik

ÖZ

Bu çalışmada 1856-1871 yılları arasında İstanbul’da görev yapan Avusturya-Macaristan elçisi Anton von Prokesch-Osten’in hayat hikayesi ele alınmıştır. Çalışmanın ilk bölümünde Prokesch’in elçilik öncesi hayatı anlatılmış, ikinci ve üçüncü bölümlerinde ise İstanbul’daki faaliyetleri incelenmiştir. Prokesch İstanbul’da elçiyken pek çok meseleye müdahil olmuş, Osmanlı Devleti’nin sadece Avusturya’yla değil bütün Avrupa’yla olan ilişkilerinde etkili olmuştur. Çalışma esas olarak Osmanlı Arşivi’ne, Prokesch’in kendi yazdıklarına ve literatüre dayanmaktadır. Osmanlı arşiv belgeleri mevcut literatüre önemli katkılar yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anton von Prokesch-Osten, Avusturya, Osmanlı Devleti, Klemens von Metternich, Mehmed Emin Âli Paşa, 1856 Paris Antlaşması, Islahat Fermanı, Şark Meselesi

ABSTRACT

In this study, the life story of the Austro-Hungarian ambassador Anton von Prokesch-Osten, who worked in İstanbul between 1856-1871, is discussed. In the first part of the study, Prokesch's life before his embassy was explained. In the second and third chapters, his activities in İstanbul were examined. While Prokesch was an ambassador in İstanbul, he was involved in many issues and he was influential in the relations of the Ottoman Empire is not only with Austria, but also with other European countries. This study is mainly based on the records in the Ottoman Archives. Prokesch's own writings and literature. There is no doubt that Ottoman archival documents make important contributions to the existing literature.

Keywords: Anton von Prokesch-Osten, Austria, Ottoman Empire, Klemens von Metternich, Mehmed Emin Âli Paşa, 1856 Paris Treaty, Islahat Firman, Eastern Question

KISALTMALAR

ACTA	:	Academisch Centrum Tandheelkunde Amsterdam
A.MKT.UM	:	Âmedî Mektûbî-yi Umûmî
Corr.	:	Correspondenzen des Kaiserlich-Königlichen Ministeriums des Äussern
AZ	:	Allgemeine Zeitung
bkz.	:	bakınız
BOA	:	Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi
c.	:	cilt
DİA.	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DR	:	Deutsche Revue
ed.	:	Editör(ler)
FO	:	Foreign Office
HR.MKT	:	Hâriciye Mektûbî
HR. SYS.	:	Hâriciye Siyasi
HR.TO.	:	Hâriciye Tercüme Odası
İ.HR.	:	İrâde-i Hâriciye
K.u.K.	:	Kaiserlich und Königlich
NHMR.	:	Nezâret-i Hâriciye Muharrerât-ı Resmîye
NA	:	The National Archive
ODP	:	Ost-Deutsche Post
OTAM	:	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	:	sayfa
say.	:	sayı
TTK.	:	Türk Tarih Kurumu
vol.	:	volume
yay.	:	yayımlayan
WZ	:	Wiener Zeitung

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyılda Sırbistan topraklarını ele geçirip Balkanlarda ilerlemesi bu bölgede Macar Krallığı ile güç mücadelesine girmesine sebep olmuştu. Macar Krallığı, Almanların da desteğiyle uzun yıllar Türklerle mücadele etti.¹ 1526 Mohaç Meydan Muharebesi'nden sonra Macaristan topraklarını ele geçirmeye başlayan Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında hem askeri hem de diplomatik açıdan ilk doğrudan münasebetler başlamıştı. Macaristan veraset savaşları uzun yıllar sürdü. 1529'da Kanuni Sultan Süleyman Viyana'yı kuşattı ama alamadı. Bundan sonra Macarsitan toprakları her iki tarafın da üzerinde hak iddia ettiği bir mücadele alanına dönüştü.² Uzun süren Osmanlı-Habsburg mücadelesinde yıllarca Osmanlı orduları üstün geldi. 1568'de Edirne Antlaşması'yla ilk defa Osmanlılar ve Avusturya arasında sınırlı bir süreyle barış sağlanmıştı ancak 1576'da tahta geçen Rudolf, Türk meselesini tekrar gündeme getirdi.³ Daha sonra 1593-1606 arasında Batı'da "Uzun Türk Savaşları" olarak bilinen savaşlar başladı. Bu defa savaşlarda Osmanlı orduları, Avusturya karşısında güçlkle zafer kazanmaya başladı. 1606'da Zsitvatorok Antlaşması'yla bu savaşlar son buldu ve Osmanlı-Avusturya ilişkileri yeni bir evreye girdi.⁴

Bu dönemde Avusturya'dan Osmanlı topraklarına sefir olarak gönderilen kimse büyük bir maceraya atılmış sayılırdı. Ancak görevinde başarılı olursa kariyerinde çok

¹ Bertrand Michael Buchmann, *Österreich und das Osmanische Reich: Eine bilaterale Geschichte*, Viyana, WUV-Universitätsverlag, 1999, s. 29.

² Kutsal Roma-German İmparatoru olan V.Karl ile kardeşi Avusturya Kralı Ferdinand'ın Türklerle yaptığı bu uzun mücadele tüm Doğu Avrupa ve Akdeniz havzasını kapladı. Bkz. Heinz Schilling, *Karl V: Der Kaiser, dem die Welt zerbrach*, München, C.H. Beck Verlag, 2020, s. 176.

³ Ferenc Majoros, Bernd Rill, *Das Osmanische Reich 1300-1922: Die Geschichte einer Großmacht*, Hamburg, Nikol Verlag, 2016, s. 254.

⁴ Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012, s. 186; Feridun Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011, s. 279; Uzun Türk Savaşları hakkında detaylı bir monografi için bkz. Jan Paul Niederkon, *Die europäischen Mächte und der Lange Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II (1593-1606)*, Viyana, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1993; Zsitvatorok Antlaşması'nın tasdik edilmesi için İstanbul'a gönderilen Avusturya elçisi hakkında bkz. Karl Nehring, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel, Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606)*, München, R. Oldenburg Verlag, 1983.

önemli bir ilerleme kaydedebilirdi. Şark'taki bu meşakkatli ve tehlikeli göreve giden Avusturya elçilerinin maiyetinde genellikle; yazıya ve rakamlara hâkim bir sekreter, iki iyi tercüman ve bir kurye bulunurdu. Yanında ise imparatorluk protokolünü, gizli günlüğü, hediyelerin verileceği kişilerin listesini ve yeterli miktarda harcırah götürürdü.⁵

17. yüzyılda Osmanlı-Habsburg mücadelesi devam etti. Ancak artık mücadelenin mahiyeti değişmeye başlamıştı.⁶ Avrupa'da Askeri Devrim yaşanmıştı. Yeni tip kale inşası-tahkimatlar, yeni savaş stratejileri ve gelişen ateşli silahlar sayesinde Avusturya hududu daha iyi savunulmaktaydı. 1683'te Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana'yı ikinci defa kuşattı ve başarısız oldu.⁷ Bu kuşatmanın başarısız olması Osmanlı Tarihi'nde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Bundan sonra Macaristan'daki toprakların kaybedildiği "Büyük Türk Savaşları" başlamıştı. 1699'da Karlofça Antlaşması'yla biten bu savaşlarda İttifak Güçleri (Avusturya, Venedik, Lehistan, Rusya ve Papalık Devleti)'ne karşı Osmanlı Devleti mağlup olup önemli miktarda toprak kaybetmişti.⁸

⁵ Karl Tebly, *Dersaadet'te Avusturya Sefirleri*, çev. Selçuk Ünlü, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 4, 36.

⁶ 17.yüzyılda Osmanlı-Habsburg mücadelesi için bkz. Erich Feigl, *Halbmond und Kreuz Marco d'Aviano und die Rettung Europas*, Augsburg, Amalthea Verlag, 1993; Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012; Ekkerhard Eickhoff, *Venedig Wien und die Osmanen Umbruch in Südosteuropa 1646-1700*, München, Georg D.W.Callwey Verlag, 1970; Osmanlı Devleti'nin Macaristan'daki idaresi hakkında bkz. Markus Koller, *Eine Gesellschaft im Wandel: Die osmanische Herrschaft in Ungarn im 17. Jahrhundert (1606-1683)*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2010; Mihaly Dobrovits, Sandor Oze, *Ottoman Rule in Hungary and the Knowledge of Islam During the Second Half of the Sixteenth Century and the First Three Decades of the Seventeenth Century*, Leipzig, Budabest, Leipziger Universitätsverlag, 2020.

⁷ 1683 Viyana Kuşatması için bkz. Kahraman Şakul, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021; John Stoye, *The Siege of Vienna*, Londra, Birlinn Publishing, 2014; Türkler'de Kızıl Elma (yabancı literatürde Altın Elma denilmektedir) konusu ve bu amaçla yaptıkları savaşlar için bkz. Georg Mayrhofer, *Die Reise zum Goldenen Apfel: Eine gemeinsame Geschichte von Orient und Okcident*, Viyana, Residenz Verlag, 2014; Georg B. Michels, *The Habsburg Empire Under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü (1661-76)*, Chicago, McGill-Queen's University Press, 2021.

⁸ Majoros, *Das Osmanische*, s. 288.

Osmanlı Devleti kaybettiği toprakları almak için başlattığı mücadelede büyük oranda başarı kazanmıştır. Ancak Macaristan'ı geri almak için giriştiği savaşta Avusturya karşısında başarılı olamamıştır. Ardından 1718'de Pasarofça Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Belgrad'ı Avusturya'ya terk etmek zorunda kalmış, ancak 1739 yılında geri alabilmiştir.⁹ Bundan sonra Osmanlı Devleti için yeni bir tehdit olan Rusya ortaya çıktı. 18. yüzyılda Avusturya ile gerçekleşen uzun mücadeleler yerini kısmen diplomatik faaliyetlere bıraktı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nda Kırım'ı kaybeden Osmanlı Devleti, burayı tekrar ele geçirebilmek için 1787'de Rusya'ya savaş ilan etti. Rusya'nın müttefiki olarak Avusturya da Osmanlı Devleti'ne karşı saf tuttu. Ancak Prusya tehdidinin artması ve Fransız İhtilali'nin meydana gelmesi yüzünden Avusturya ile Osmanlı Devleti 1791'de Zıştovi Antlaşması'nı imzaladı. Ertesi yıl Yaş Antlaşması ile Rusya cephesinde de barış sağlandı. Zıştovi Antlaşması'yla Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında asırlardır devam eden mücadeleler tarih oldu.¹⁰

Fransız İhtilali'yle "Ancient Regime" son bulmuş, artık Avrupa'da yeni rejimler ve fikirler tartışılmaya başlanmıştır. Fransa'da kralın ve kraliçenin giyotinle idam edilmesi, cumhuriyetin ilanı ve milliyetçilik fikrinin yaygınlaşması en çok komşusu Avusturya'yı tehdit etmişti. Avusturya, 16. yüzyıldan beri Kutsal Roma-Germen tacını da temsil ediyordu. Ancak Prusya'nın ortaya çıkmasından sonra Germen tacının bir önemi kalmadığı gibi Fransız İhtilali'nden sonra Kutsal Roma'nın da bir önemi kalmamıştı. Napolyon Bonapart 1804'te cumhuriyet rejimini ilga edip kendini Fransızların İmparatoru ilan edince Kutsal Roma-Germen İmparatoru II. Franz da unvanını değiştirip kendini Avusturya İmparatoru I. Franz olarak ilan etti. Böylece artık önemini ve anlamını yitirmiş olan Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu tarihe karışmıştır.¹¹

⁹ Kerstin Tomenendal, *Das türkische Gesicht Wiens: Auf den Spuren der Türken in Wien*, Viyana, Böhlau Verlag, 1993, s. 131.

¹⁰ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Ç. Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 179.

¹¹ Barbara Stollberg-Rilinger, *Kutsal Roma İmparatorluğu*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2020, s. 179; Fatih Durgun, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek: Aydınlanma'dan 19. Yüzyıl Sonuna*, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2021, s. 191.

Napolyon'un seferleri 19. yüzyılın başında Avrupa'yı etkileyen en önemli hadiselerdi. Ancak Avrupa'nın diğer büyük devletlerinin oluşturduğu koalisyon güçleri Bonapart'ı yenip 1815'te Viyana Kongresi'yle Avrupa'da tekrar bir düzen kurmayı başardılar.¹² Kongre'ye diplomasi yeteneğiyle ün kazanacak olan Şansöyle Prens Klemens von Metternich (1773-1859) damgasını vurdu. Metternich Fransız İhtilali'nin doğurduğu fikirlerin Avusturya için yol açacağı tehlikenin farkındaydı. Fransa, Prusya ve Rusya gibi komşuların etkisiyle bu tehlike daha da büyüyebilirdi. Bu sebeple tehdit hangi cenahtan gelirse diğerleri ile ittifak kurarak bu tehdidi önlemeyi başlıca vazifesi olarak kabul etti. Bu bakımdan 1815'te kurulan düzenin ve çizilen sınırların korunmasını zaruri görüyor; ihtilalci fikirleri, liberalizm ve milliyetçilik gibi akımları Avusturya için en yıkıcı tehditler olarak değerlendiriyordu. Artık Türklerin en büyük tehdit olarak görüldüğü günler çok geride kalmıştı.¹³

Osmanlı Devleti gibi Avusturya da toprakları içerisinde birçok etnik unsuru barındırıyordu. Bunların bağımsız devlet kurmak için harekete geçmesi iki devlet için de büyük riskti. Rusların Balkanlar'daki Ortodoks ve Slav ahalinin hâmisî rolünü üstlenme çabası iki devleti aynı doğrultuda hareket etmeye zorlayacaktı. Nitekim 1821'de başlayan Rum İsyanı'na Avrupa'da en çok karşı çıkan devlet Avusturya'dır. Buna rağmen İngiltere, Fransa ve Rusya'nın desteğiyle bağımsız bir Yunanistan kuruldu. Metternich, bu durumu Viyana Kongresi'nde oluşturulan düzene aykırı bulmaktaydı. Bu dönem Metternich'in takip ettiği Şark Siyaseti bu çalışmada hâkim sav olan Prokesch'in diplomasisini şekillendirecektir. Şöyle ki; Metternich, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'da zayıflaması karşısında oluşan güç boşluğunu Rusya'nın dolduracağını farkındaydı. Bu durumda da Avusturya'nın aynı coğrafyadaki varlığı da tehdit altına girebilirdi. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin muhafazası Avusturya için hayati önem taşımaktaydı.¹⁴

1848 ihtilallerinde ise beklenmedik bir durum ortaya çıktı. Lehlerin de isyanı nedeniyle Rus Çarlığı, Macar âsilerle mücadele eden Avusturya ile iş birliği yapmak zorunda kaldı. Bir yönüyle paradoksal bir durum ortaya çıkmıştı. Etnik isyanlar

¹² Viyana Kongresi için bkz. Harold Nicolson, *The Congress of Vienna*, Newyork, Mcmillian Publishing, 1946; Eberhard Straub, *Der Wiener Kongress: Das große Fest und die Neueordnung Eurpas*, Stuttgart, Klett-Cotta Verlag, 2014.

¹³ Hüner Tuncer, *Metternich'in Osmanlı Politikası 1815-1848*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013, s. 51.

¹⁴ Barbara Jelavich, *Modern Austria: Empire & Republic 1815-1986*, New York, Cambridge University Press, 1995, s. 56.

yüzünden en çok başı ağrıyan Osmanlılar âsilere kucak açmış, Leh ve Macar âsiler Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Âsileri teslim etmeyen Sultan Abdülmecid'e her iki devlet de baskı yaptı. Buna karşın Batı Avrupa kamuoyu Sultan'ın tutumunu takdir edip âsilerin teslimine karşı çıktı. Olası bir Rus müdahalesine karşı İngiltere, Osmanlı Devleti'ni savunacağını belli etti.¹⁵

1848 ihtilalleri Osmanlı-Avusturya ilişkilerini olumsuz etkilemişti. Rum İsyanı sırasında iyi seyreden ilişkiler Sultan Abdülmecid'in Macar âsilere sahip çıkmasıyla tersine dönmüştü. Avusturya'da Şansöyle Metternich hükümetinin de güçten düşmesi Şark ile olan ilişkileri etkilemişti. Halbuki, 19. yüzyılda Avusturya, Osmanlı Devleti'yle ilgili birçok meseleye doğrudan müdahil olmaya devam etti. Kırım Savaşı'nın ardından savaşa taraf devletleri Viyana'da bir araya getiren de Avusturya'ydı. Uzlaşma sağlandıktan sonra 1856 Paris Barış Antlaşması için gerekli ortam sağlanmış oldu. Anton von Prokesch-Osten da İstanbul'daki görevine bu dönemde başladı. Prokesch'in ilk fazfesi bu antlaşma öncesinde gerekli diplomatik temaslarda bulunmaktı. Bununla beraber bu çalışmada üzerinde durulan asıl mesele Prokesch'in Şark diplomasisinde Metternich'in siyasetini sürdürmesidir. Çünkü Prokesch, Metternich'in seçtiği bir diplomattı ve Şark'ta O'nun belirlediği şekilde diplomatik faaliyetlerini yürüttü. İstanbul'a gönderilmesinde uzaktan da olsa Metternich'in işareti olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

Her ne kadar bu çalışma Prokesch'in bir biyografisi olma iddiasında değilse de, O'nun hayat hikâyesini de ele almaktadır. Prokesch 1856 yılından 1871 yılına kadar devam eden elçiliği esnasında Osmanlı Devleti'ni korumaya çalışmıştır. Bu çabası Avusturya'nın Metternich tarafından temelleri atılan Şark siyasetine uygundur. Hem iç siyasette çeşitli ayrılıkçı unsurlara karşı, hem de Rusya ve Fransa gibi Osmanlı topraklarında emperyal emelleri olan devletlere karşı Osmanlılar lehine büyük mücadele vermiştir. Bu mücadelede İngiliz diplomatlarla da iş birliği yapmıştır. Dolayısıyla burada sorulan sorulardan birisi Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde Prokesch'in etkisinin ne ifade ettiğidir. Avusturya'nın Osmanlı taraftarı politikasında ne ölçüde belirleyici olmuştur. Prokesch'in Osmanlı Devleti'nin sınırlarının korunması konusundaki fikirleri,

¹⁵ Bayram Nazır, *Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016, s. 240.

¹⁶ Buchmann, *Österreich*, s. 216.

alışmaları nelerdi? Rusya'nın yayılmacılığı karşısındaki tutumu neydi? Avusturya'da hükümetlerin değışmesiyle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ilkesinden vazgeçildiğinde Prokesch'in tutumu ne olmuştur?

Bu çalışmada sadece Prokesch'in siyasi ve diplomatik faaliyetleri üzerinde durulmamıştır. Aynı zamanda sosyal, ekonomik ve ticari bazı meselelerdeki etkisi üzerinde de durulmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin 1856 Paris Antlaşması ile Avrupa devletler muvazenesine dâhil edilmesi çeşitli sosyo-ekonomik meseleleri de Prokesch'in gündemine getirmiştir. Ayrıca telgrafın yaygınlaşması da yine Prokesch'in elçilik yıllarına tekabül eden önemli bir hadisedir. Çünkü Avusturya Osmanlı Devleti'yle Avrupa arasındaki kara bağlantısını sağlayan ülkedir. Bu bakımdan 19. yüzyılın ikinci yarısında Avusturyalı bir elçinin ilgilenmesi gereken çok sayıda mesele vardır.

Tezde Prokesch örneğı üzerinden vurgulanmaya çalışılan bir husus daha vardır. Avrupalı diplomatların istisinasız bir şekilde Osmanlı Devleti aleyhine faaliyette bulundukları yönündeki algıdır. Uluslararası ilişkilerdeki hassas dengelerden, Avrupalı büyük devletlerin arasındaki rekabetten tamamen bihaber bir şekilde gelişen bu tür algı ve ön yargılar konuyla ilgili literatür üzerinde zehirli bir etkiye sahiptir. Osmanlı Devleti'nin çağdaşı devletlerle ilişkilerini sağlıklı bir şekilde değelendirmenin önüne geçmektedir. Bu algıya göre Avrupa'dan gelip Osmanlı Devleti'nde görev yapmış tüm diplomatlar yıkıcı faaliyetlerde bulunmaktaydı. Özellikle Hristiyan halkları ayaklandırmaya çalışıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına yönelik kimi faaliyetlerin arkasında Avrupalı bazı diplomatların olduğu doğrudur. Ancak çeşitli saiklerle tam tersine hareket eden Prokesch gibi diplomatların varlığı da görmezden gelinmemelidir. Dikkatten kaçırılmaması gereken bir hususta devletlerin politikalarının değışebileceğı ve konjoktürel gelişmeler olabileceğı hususudur. Nitekim Prokesch'in görevden ayrılmasından sonra Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikası değışmiştir. Dolasıyla diplomatik ilişkiler önyargılardan, basmakalıp fikirlerden, toptancı yaklaşımlardan arındırılarak ele alınmalıdır. Akademik literatürü bile etkileyecek ölçüde yaygınlaşan önyargıların popöler kültür üzerindeki etkisi daha da keskin olabilmektedir. Nitekim son yıllarda diziler ve popöler kültür araçları vasıtasıyla bu tür önyargıların etkisi iyice zirveye çıkmıştır. Osmanlı arşiv belgelerine dayalı olarak yapılan bu tez, söz konusu önyargı ve yanlış algılara karşı cevap niteliğı de taşıyacaktır. Bizzat Osmanlı devlet adamlarının elinden çıkmış arşiv belgeleri meselenin daha makul bir zeminde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM: PROKESCH'İN HAYATI

1.1. Çocukluğu ve Eğitimi

Anton Prokesch, 1856-1871 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda Avusturya'yı temsil etmiş bir diplomattır. 10 Aralık 1795 tarihinde Avusturya'nın Graz kentinde Maximillian Prokesch isimli bir maliye memuruyla, bir yargıcın kızı olan Anna von Stadler'in çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.¹⁷ 1804 yılında dokuz yaşındayken annesini kaybetti. Prokesch'in babası kısa bir süre sonra Gabriel Miller isimli bir kadınla evlendi, bu evlilikten beş çocuğu daha oldu. Anton ve kardeşleri 1810 yılında hep birlikte vaftiz edildiler. Vaftiz töreninden bir yıl sonra babasını da yitirdi, böylece hem yetim hem öksüz kaldı.¹⁸

Prokesch, okuma yazmaya ve kitaplara olan merakı çok erken başlamış, okula ilk adımını ise 1806 yılında atmıştı. 1809/10'da orta öğretim kurumu olan Graz'daki gimnazyuma gitmeye başlar. Tarihe, felsefeye, matematiğe, fiziğe ve tarihe özel bir ilgi göstermekteydi. Alman Tarihi'ne ve dünya tarihine olan ilgisinde tarih hocası Julius Franz Schneller'in (1777-1833) büyük payı vardı. Schneller 1815'te Prokesch'in üvey annesiyle evlendi.¹⁹ Prokesch, Schneller'den hep manevi babası olarak bahsedecekti. Prokesch'in yetişmesine büyük katkı sağlayacak olan Schneller'in de yönlendirmesiyle

¹⁷ Anton Berger, *Prokesch-Osten: Ein Leben aus Altösterreich (1795-1876)*, Graz-Wien-Leipzig, Mosers Buchhandlung Werlag, 1921, s. 5; Daniel Bertsch, *Anton Prokesch von Osten(1795-1876): Ein Diplomat Österreichs in Athen und an der Hohen Pforte. Beiträge zur Wahrnehmung des Orients im Europa des 19. Jahrhunderts*, München, Oldenburg Verlag, 2005, s. 22; Georg Pfligersdorffer, "Anton Prokesch-ein österreschischer Diplomat und Gelehrter", *Wiener Studien*, 2001, say. 114, s. 748; Miroslav Šedivý, "Anton Prokesch von Osten: the Co-author of Austria's Policy towards egypt in Vormärz", *ACTA Fakulty Filozoficke Zapadoceske Univerzity v Plzni*, 2013, 2, 13, s. 38; Engel-Janosi, Friedrich. "Die Jugend des Grafen Anton Prokesch-Osten", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 49, 3-4 (1935), s. 395: Makale için bkz. <https://doi.org/10.7767/miog.1935.49.34.393>, Erişim 05.08.2021.

¹⁸ Berger, *Prokesch-Osten*, s. 11.

¹⁹ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 23.

üniversitede hukuk tahsil etti.²⁰ Liseden itibaren Antik Yunanca ve Latince dersleri almıştı. Aynı zamanda devrin önem verilen dillerinden olan İngilizce ve Fransızca'yı da öğrendi. Bu eğitim sayesinde antik devrin yazarlarını okuma fırsatı da buldu. Antik devre ait metinler Prokesch'in ilgisini çekmekte ve kendini bu alanlarda geliştirmeye çalışmaktaydı.²¹ Hocası Schneller, Aydınlanma Felsefesi'nin takipçisiydi.²² 18. asır Fransa tarihi ile ilgilenmekteydi. Schneller kendini bir dünya vatandaşı olarak görüyor; Almanları, İngilizleri ve Fransızları aynı medeniyetin çocukları olarak telakki ediyordu. Prokesch, Schneller'in yanında Alman, Fransız ve İngiliz klasik edebiyatının başyapıtlarını tanıma imkânı buldu. Bu yıllarda bazen şiir de yazardı.²³ Dönemin ünlü kadın yazarı Karoline Pichler (1769-1843) ile tanıştı ve O'nun romanları Prokesch'in en sevdiği romanlar oldu.²⁴ Ancak iki yıl sonra askere alınması, bu kültürel muhitte ayrılmasına ve hukuk eğitimini yarıda bırakmasına sebep oldu. 1813 yılında Napolyon'a karşı oluşturulan koalisyon güçlerine katıldı. Baron Jordis Birliği'nde bayraktar oldu. 1815 yılına kadar devam eden savaşlarda yararlılıklar gösterdi.²⁵

Savaşın ardından Prokesch'in önünde iki seçenek vardı. Ya üniversiteye dönüp yarım kalan hukuk eğitimini tamamlayacak yahut askerlik silkinde yoluna devam edecekti. İkinci seçeneği tercih edip orduda kaldı. 1818 yılında Linz şehrindeki askeri birlikte matematik öğretmenliği vazifesiyle görevlendirildi. Prokesch'e orduda verilen vazifeler genellikle ilmi faaliyetlerdi. Bunlardan birinde, 1793 yılında Hollanda'da gerçekleştirilen askerî harekât hakkında bir araştırma yaptı. Daha sonra Napolyon Bonapart'ın Moskova Seferi'nde Avusturya'nın askeri faaliyetlerini konu alan "1812'de Avusturya Ordusu'nun Rusya'ya Yardımı Tarihi" başlıklı bir rapor daha hazırladı.²⁶

²⁰ Konstant Wurzbach, "Prokesch-Osten", *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Oesterreich*, Viyana, K. K. Hof und Staatsdruckerei, 1872, s. 349.

²¹ Muhammad as-Sayyid Omar, *Ein österreichischer Diplomat im Orient: Anton Prokesch-Osten*, Studien Zur Geschichte Südosteuropas 11, Frankfurt am Main, Peter Verlag, 1993, s. 13.

²² Engel-Janosi, "Die Jugend des Grafen", s. 399.

²³ Omar, *Ein österreichischer*, s. 15.

²⁴ Engel-Janosi, "Die Jugend des Grafen", s. 399.

²⁵ Wurzbach, "Prokesch", s. 350.

²⁶ Omar, *Ein österreichischer*, s. 27.

Resim 1.1. Prokesch'in bir gençlik resmi
(<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?111E2FB6>)
Erişim 09.08.2021

Prokesch'in yeteneğini fark eden Mareşal Karl Schwarzenberg (1771-1820) O'nu Viyana'ya gönderdi. Burada geçen iki yılın ardından Olmütz'e gönderildi. Mareşal Schwarzenberg'in emir subaylığına verildi. Onunla aralarında sıkı bir bağ oluşmuş, birlikte çeşitli şehirlere seyahat etmişlerdir. Öyle ki Schwarzenberg 15 Ekim 1820 tarihinde Leipzig'te öldüğünde, bu durum Prokesch'i babasının ölümü kadar sarsmıştı. Aynı yıl Dresden'e giden Prokesch, Goethe'yi ziyaret etme fırsatı buldu. Bir yıl sonra üsteğmen olarak Galiçya sınırına gönderildi. Kısa süre sonra Viyana'ya geri çağırıldı. Burada sanat tarihi ile ilgilenme ve birtakım sanatçıları tanıma fırsatı buldu.²⁷ 1823'te

²⁷ Omar, *Ein österreichischer*, s. 35, 37.

yüzbaşığa terfi ettirilerek Trieste'deki 22. Prens Leopold Piyade Taburu'na gönderildi.²⁸

Prokesch, deniz kıyısındaki Trieste'de vazife yapmaktan çok memnun kalacaktır. Venedik'e yakın olan bu bölgede İtalyanca öğrendi. O sıralarda Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiş ve bağımsızlık mücadelesine girişmiş olan Rumları daha yakından görme fırsatı da buldu. Bu seyahati kaderini değiştirecekti. Edindiği tecrübeler O'nun ileride Atina'ya elçi olarak gönderilmesinde etkili olacaktı. Ayrıca Şark'ın bilinmeyen siyasetini ve halklarını ilk defa bu seyahatinde görmesi ve gördüklerini kaleme alması Prokesch'e büyük itibar kazandıracaktı.²⁹

1.2. Rum İsyanı ve Prokesch'in Şark'a ilk Seyahati

1821'de Rum İsyanı başlayınca Rusya bu durumu fırsata çevirmek istedi. Hristiyanlara zulmediliyor iddiasıyla Avrupalı büyük devletlere Osmanlı Devleti'ni parçalamayı dahi teklif ettiler. Ancak Rusya'nın bu teklifi muhatapları nezdinde kayda değer bir karşılık bulamadı. Bunun üzerine Rusya İstanbul'daki elçisi Grigory Stragonov vasıtasıyla Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmaya çalıştı. Moskova'dan gelen talimatlar doğrultusunda Bâbiâli'ye birtakım tekliflerde bulunan Stragonov “eğer yarın saat dörde kadar gelmezse çeker giderim” demesi üzerine Reisülküttap da “varsun gitsün” demişti.³⁰ Elçisini geri çeken Rusya, Osmanlı sınırına asker yığmaya başlamıştı. Ancak hiçbir destek bulamadığı için savaş açmaya da cesaret edememişti. Bununla birlikte isyan giderek büyüyordu. Osmanlı ordusu âsilerle baş edemiyordu. Avrupa kamuoyunda bağımsız bir devletin kurulmasının kaçınılmaz olduğu düşünülmeye başlamıştı. Rusya'nın hegemonyasından ziyade kendi tesiri altında bir devlet kurulmasını isteyen İngiltere de âsileri desteklemeye karar verecekti.³¹ Bunun üzerine 1824'te Sultan II. Mahmud, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istedi. 1825'te Kavalalı

²⁸ Wurzbach, “Prokesch”, s. 350.

²⁹ Omar, *Ein österreichischer*, s. 39.

³⁰ Şânîzâde Mehmed Ataullah Efendi, *Şânî-zâde Târihi 1223-1237/1808-1821*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2008, c. II, s. 1283.

³¹ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017, s. 185.

ordusunu oğlu İbrahim Paşa kumandasında bölgeye gönderdi. Mısır'dan gelen birliklerin desteğiyle isyan büyük ölçüde bastırıldı.³²

1827'de isyanın uzun süre bastırılmaması Avrupa kamuoyunda Rumlar lehine bir hava oluşmasına yol açtı. Büyük devletler artık bağımsız bir Yunanistan fikrini destekliyorlardı. Osmanlı Devleti'ni destekleyen tek Avrupalı devlet adamı ise Prens Metternich'di. Nitekim, bağımsız bir Yunanistan'ın Rusya'nın güdümüne girmesi ihtimali Metternich'i tedirgin ediyordu. Bağımsız Yunanistan meselesini ele almak için daha evvel 1824'te Petersburg'da bir konferans dahi düzenlenmişti. Burada Rusya; Romanya ve Yunanistan'ın iki bağımsız Hristiyan devlet olarak kurulmasını savundu. İstanbul'da elçiler nezdinde bu konuda bir konferans daha yapıldı. Metternich, Rusya'nın bu teklifine karşı çıktı. Metternich, ancak küçük bir Yunanistan kurulmasına rıza göstereceklerini bildirdi.³³ Avusturya'nın önemli başkentlerdeki diplomatlarını da bu konuda hassas davranmaları için uyardı.³⁴

1826'da Mısır ordusu Rumlara karşı ilerleme kaydettiğinde, Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve Mısır'da tesis ettiği güçlü idare Avrupalı devletlerin dikkatini çekmişti. Mehmed Ali Paşa'nın daha fazla güçlenmesi ve nüfuzunun arttırması Rusya'nın arzu edeceği bir durum değildi. Rusya'nın boğazlar ve Akdeniz üzerindeki planları suya düşebilirdi. Avrupalı büyük devletler Rusya'nın Akdeniz'de ve boğazlarda gücünü arttırmasına da karşıydı. Rusya'nın karışıklığı fırsat bilip boğazlara müdahale etmesi ihtimaline karşı İngiliz donanması gibi Avusturya donanması da Akdeniz'de tetikte bekliyordu. Aslında Rusya da büyük devletlerin biri veya birkaçıyla ittifak kurmadan bu işi başarmasının güç olacağını farkındaydı.³⁵

Mısır Ordusu olaya henüz müdahale etmeden Avusturya, 1824'te Prokesch'i "El Veloce" isimli bir savaş gemisiyle bölgeye göndermişti. Prokesch'in başlıca vazifesi durumu inceleyip gördüklerini Viyana'ya bildirmektir. Prokesch, Akdeniz adalarında Mavrokordato ve Trikupis gibi Rum ileri gelenleriyle görüştü ve isyan hakkındaki müşahedelerini düzenli olarak Şansöyle Metternich, Saray Danışmanı Frederich von

³² Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972, c. V, s. 2885.

³³ Alan Palmer, *Metternich: Councillor of Europe*, London, History Book Club, 1972, s. 230.

³⁴ Guillaume de Bertier de Sauvigny, *Metternich: Staatsmann und Diplomat im Zeitalter der Restauration*, München, Diederichs Verlag, 1996, s. 416.

³⁵ Tuncer, *Metternich*, s. 87.

Gentz (1764-1832) ve İstanbul'daki Orta Elçi Baron Franz von Ottenfels-Gschwind (1778-1851)'e aktardı. Böylece Prokesch'in Şark'taki ilk vazifesi başladı.³⁶ Eylül'de İzmir'e varan gemi Ekim ayının sonunda İstanbul'a ulaştı. Prokesch burada Ottenfels ile tanıştı. İleride kendisinin uzun zaman geçireceği Büyükdere'deki Yazlık Saray'a da ilk defa bu münasebetle girdi. İstanbul'da kısa süre kaldıktan sonra Kasım ayında tekrar İzmir'e döndü.³⁷

Resim 1.2. Prokesch'in 1825'te Josef Eduard Teltscher tarafından yapılmış yağlı boya tablosu (Florian S. Knauß, *Anton Prokesch Von Osten Und Ludwig I. Von Bayern*. Graz: Universalmuseum Joanneum, 2019.)

³⁶ Miroslav Sedivy, *Metternich, Great Powers and The Eastern Question*, Pilsen, University of West Bohemia, 2013, s. 189; Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 31.

³⁷ Berger, *Prokesch-Osten*, s. 53.

Doğu Akdeniz'e yaptığı bu ilk gezide tam anlamıyla büyülenmişti. Hatta kendisi gibi bir Philhelenist (Yunan sempatizanı) olan Lord Byron'un ölüm odasını dahi ziyaret etti.³⁸ Gördüklerini düzenli olarak yazdığı mektuplarla hocası Schneller'e de aktarmaktaydı. Ayrıca, Antik Yunan harabelerini inceleme fırsatı bulmuştu. 1825'te Girit ve Kikladlar başta olmak üzere birçok adayı ziyaret etti. Hatta Batnoz Adası'nda büyük bir fırtınaya yakalandı ve bu yüzden bir ay boyunca Atina'da kaldı.³⁹

Prokesch'in yazdıklarından etkilenen Metternich onu bu defa da Mısır'a göndermeye karar verdi. Şansölye, Mısır'ın yükselen yeni gücü Mehmed Ali Paşa'yı yakından tanımak istiyordu. Bu iş için en iyi seçim Prokesch'ti. Bu görev Prokesch'in Şark'ı daha iyi tanımasını sağlayacak, Kudüs bölgesi dâhil pekçok yeri ziyaret edecekti. Prokesch'in Şark'a yaptığı seyahat tamamen askerî mahiyette bir vazife olup, burada hazırladığı fevkalade başarılı raporları kariyerini belirlemiştir. Viyana'nın ve özellikle Metternich'in dikkatini yazdıklarıyla çekmeyi başaran Prokesch, geri döndükten sonra diplomasi alanında vazifelendirilmeye başlamıştır.⁴⁰

1.3. Prokesch'in Mısır ve Filistin Seyahatleri

Osmanlı Devleti için 1826 yılı bir dönüm noktasıdır. İbrahim Paşa kumandasındaki Mısır ordusu Rumları neredeyse tamamen yenmek üzereydi. Sultan II.

³⁸ David S. Katz, *İngilizlerin Gözünde Türkiye 1776-1923*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019, s. 16: Katz Lord Byron'un Yunan hayranlığının aslında Yunan ırkı olmayıp Şark'ta yaşayan halklar olduğuna dikkat çeker. Hatta Byron'un asıl ilgisini çeken halk Arnavutlar'dı demektedir.

³⁹ Selçuk Ünlü, "Avusturyalı Diplomat Anton von Prokesch-Osten (1795-1876)", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 1985, c. 1, say. 2, s. 518;

⁴⁰ Remzi Avcı, "Avusturyalı Diplomat Anton Prokesch von Osten'in 1829 Arz-ı Mukaddes Yolculuğu", *20. Uluslararası Beytülmakdis Akademik Sempozyumu, Artuk Bey'den Selahaddin Eyyubî'ye Kudüs*, 2020: video için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=An7GvbnGOrA>. Erişim 05.08.2021: Bu bildiriye Prokesch'in Kutsal Topraklar'a Yolculuk adındaki eseri anlatılmıştır. Ancak Prokesch hakkında başka kaynaklardan yeterli araştırma yapılmayarak sadece bu eserinde yazdıkları üzerinden; onun misyoner, diplomat ve oryantalist şeklinde tarif edilmesi yanlış ve eksiktir. Prokesch, Şark'ta siyasi vazife ile bulunmuştu. Oryantalist oluşu ise Şark kültürüne, arkeolojisine ve antik paralara olan ilgisinden kaynaklanmaktadır. Bu sayılan alanlara olan ilgisi ilmî olup herhangi bir misyonerlik faaliyetinde bulunduğu tespit edilmemiştir.

Mahmud Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmış, Mısır ordusu gibi batı tipinde bir ordu kurma çalışmalarına başlamıştı. Mora'da elde edilen başarıların yanında Eflak-Boğdan meselesi üzerine Rusya ile de Akkirman Antlaşması (1826) imzalanmıştı.⁴¹ Böylece Osmanlı Devleti iki önemli tehdidi ortadan kaldırmış oldu. Ancak yukarıda bahsedilen Petersburg protokolünden sonra bağımsız bir Yunanistan kurulması konusunda İngiltere ve Fransa anlaştı. Aldıkları kararı Bâbîâli'ye de zorla kabul ettirmeye çalıştılar. Ancak Bâbîâli bu kararı tanımadığını ve kendi mülkü olan topraklar hakkında başka devletlerin karar veremeyeceğini ilan etti. Bunun üzerine müttefiklerin donanması, Mısır ile Mora arasındaki bağı keserek yarımadayı ablukaya almak istedi.⁴²

Bu esnada Babıali ve Mehmed Ali Paşa arasında da görüş ayrılıkları başlamıştı. Yunan İsyanı'nın seyrini dikkatle takip eden kişilerden biri de Metternich'di. Avusturya Rusya'nın bölgede nüfuzunu arttırması ihtimalinden kaygılıydı. Bu sebeple Metternich, Prokesch'i Mısır'a yolladı. Böylece Prokesch, İstanbul'daki Ottenfels'e yazdığı mektuplarla Mehmed Ali Paşa ile Babıali arasında aracılık yapacaktı.⁴³

1826'da Prokesch bir savaş gemisiyle İskenderiye'ye gitti. Bu sayede hayran kalacağı ve hakkında bir kitap yazacağı Nil çağlayanlarını ilk defa görme fırsatı buldu. Altı aylık bir vazifeye Mısır'a gelen Prokesch, burada çok daha uzun müddet kalmıştır. Prokesch'in Doğu'ya yaptığı bu ilk seyahati Metternich'in Şark siyasetine dâhil olma çabalarından biriydi. Metternich, Rum İsyanı'na karşı başarılı olan ordunun mimarı Mehmed Ali Paşa'yı merak ediyordu.⁴⁴ Prokesch bu seyahatten önce Mısır hakkındaki ilk bilgileri İzmir'de tanıştığı bazı Fransız subaylardan almıştı. Mehmed Ali Paşa'nın Mısır idaresinde yaptığı Batılı tarzdaki reformları duymuştu. Buna göre Mısır ordusunda Avrupalı subaylar istihdam edilmişti. Prokesch ve Metternich, Mehmed Ali Paşa'nın nasıl başarılı olduğunu bilmek istemekteydi. Diğer taraftan da Mehmed Ali Paşa ile Bâbîâli arasında ortaya çıkan ihtilafı halledip, âsi Rumlara karşı Bâbîâli'ye desteğinin sürmesini sağlamak istiyorlardı. Prokesch, Mısır'da gördüğü hemen her şeyi yazmış,

⁴¹ Konu için bkz. Abdurrahman Akdağ, *1826 Akkirman Antlaşması*, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

⁴² Cezar, *Mufasssal*, s. 2905

⁴³ Gilbert Sinoue, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 1997, s. 263.

⁴⁴ Anton von Prokesch-Osten, *Mehmed Ali: Vize-König von Aegypten*, Viyana, 1877, s. 4.

önemli isimlerle tanışmıştı. Paşa'nın defterdarından ve diğer yakın adamlarından dinlediklerini Metternich'e bilgi vermek için not almıştı.⁴⁵

Prokesch, Mehmed Ali Paşa ile birkaç defa görüşmüş ve bu görüşmeden sonra meselelerin hallolması için neler yapılması gerektiği hususunda görüşlerini Ottenfels'e şu şekilde aktarmıştı; Hüsrev Paşa görevinden uzaklaştırılmalı ve Avrupalı devletlerin Mehmed Ali Paşa konusundaki dikkatleri bir an evvel dağıtılmalıydı.⁴⁶ Diğer taraftan Prokesch, Mehmed Ali Paşa'yı Osmanlı Devleti'ne desteğini sürdürmesi yönünde teşvik etti. Rum İsyanı'nın bir an önce bastırılması Avusturya'nın menfaatineydi. Çünkü Metternich, bağımsız bir Yunanistan'ın ileride kendilerinin Balkanlar'daki topraklarında başka milletlerin isyanını tetikleyeceğinden endişe ediyordu. Mehmet Ali Paşa ise âsilere karşı savaşa devam etmek konusunda çok istekli olmadığını Prokesch'e açıkça ifade etti. Buna karşın bir sonraki yıl gemilerini Osmanlı Donanması'yla tekrar Mora'ya göndermek zorunda kaldı. Sonuçta Osmanlı-Mısır birleşik donanması 20 Ekim 1827 tarihinde İngiliz, Fransız ve Rus gemileri tarafından Navarin Limanı'nda sıkıştırıldı. Yapılan savaşta müttefikler Osmanlı ve Mısır donanmalarını ağır bir hezimetle uğrattı. Bu sayede milliyetçilik taraftarı Rumlar tekrar güç buldu. Bunun üzerine Metternich, Rumlara destek verilmesinin Avrupa'nın kaderini değiştirdiğini ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını söyledi.⁴⁷

Navarin'de çatışma devam ederken Prokesch Mısır'daydı. Prokesch'in asıl vazifesi Avrupa siyasetinde yeni ortaya çıkan Mısır ve Mehmed Ali Paşa meselesi hakkında detaylı bilgi toplayıp Metternich'e sunmaktı. Yazılarında Mısır'ın ekonomik olarak kalkınmasında pamuk ziraatının önemli olduğuna dikkat çekmişti. Mısır'da pamuk ekiminden sağlanan gelir 1827'de yaklaşık yarım milyon senti buluyordu. Elde edilen paranın sadece Mehmet Ali Paşa'yı değil Mısırlı fellahları da zengin ettiğini yazmaktaydı. Mehmed Ali Paşa'nın çevresinde bulunan gayrimüslimler ve Avrupalı şahıslar da Prokesch'in ilgisini çekmişti. Bunlardan biri olan Bogos Yusuf Bey, Mehmed Ali Paşa'nın en güvendiği ve el üstünde tuttuğu kimselerden biriydi. Bunun yanında

⁴⁵ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 135.

⁴⁶ Sevidy, *Metternich*, s. 191.

⁴⁷ Cezar, *Mufasssal*, s. 2908.

Mehmed Ali Paşa çok sayıda Rum, Fransız ve İtalyan'ı da maiyetinde istihdam etmekteydi.⁴⁸

Prokesch'in Mehmed Ali Paşa hakkındaki ilk izlenimleri; gözlerinin ateş saçtığı, parlak bir sakalı olduğu, gayet güzel görünümlü bir Arnavut kıyafeti giyindiği ve beyaz bir sarık sardığı şeklindedir. Aralarındaki ilk sohbet Prokesch'in Türk topraklarına olan ilgisi hakkında olmuştur. Paşa kendisinin Metternich ile aynı amacı taşıdığını söylemekteydi. Şark'ta bir mesele zuhur edip Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin her iki taraf için de zararlı olacağını kastediyordu. Ayrıca Mehmed Ali Paşa, aslında Padişah ile aralarının iyi olduğundan Hüsvrev Paşa'nın aralarını bozduğundan bahsetmekteydi. Prokesch'in anlattıklarına bakılırsa aslında Mehmed Ali Paşa, Padişaha destek olmak için Mora'ya ordu gönderdiğine pişmandı. Prokesch'e, Padişaha sağladığı desteğin kendisine pahalıya mal olduğunu ve artık bu tür maceralara atılmak yerine enerjisini Mısır'ı kalkındırmaya harcayacağını söyledi.⁴⁹

Prokesch'in ilgisini çeken bir diğer husus ise Mısır'daki bedevilerdi. Onların kültürlerini ve âdetlerini öğrendikçe kendini İncil'in anlattığı dünyada bulduğundan bahseder. Bunların içinden 4.600 kişi Mısır Ordusu'nda istihdam edilip gelip geçen kervanları korumakla görevlendirilmişlerdi.⁵⁰ Seyahat ettiği bölgelerde yaşayan ahaliye ilişkin yaptığı değerlendirmeler, Prokesch'in güçlü bir gözlem yeteneğine sahip olduğunu da gösteriyor. Daha sonraki yıllarda Türklere ilişkin anlatıları da bu durumu ispatlar. Tarafsız bir gözlemci gibi doğulu halkları anlamaya çalışmaktaydı. Mısır ve Bedeviler hakkında yazdıkları Metternich'in de ilgisini çekmişti ve O da bunları dikkatle okumuştı. Kabiliyeti sayesinde Metternich'in gözüne giren Prokesch, giderek Avusturya'nın Şark'taki en önemli ismi haline gelecekti. Nitekim Metternich, Prokesch hakkında "Şark'taki en dürüst ve zeki muhabirimiz" diye konuşmaktaydı.⁵¹

Siyasi, sosyal ve ekonomik meseleler hakkındaki gözlemlerinin yanında Prokesch'in şahsi ilgisi olan bir başka husus da arkeolojidir. Mısır, Napolyon'un

⁴⁸ Prokesch, *Vize-König*, s. 4.

⁴⁹ Sinoue, *Son Firavun*, s. 264.

⁵⁰ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 163.

⁵¹ Prokesch'in Mısır'a dair bu ilk eseri İngiltere'de basılmıştır. Bu baskıda birtakım hatalar olması Prokesch'in hoşuna gitmez. Evvela ondan "von Prokesch" olarak bahsetmeleri büyük bir hataydı. Çünkü Prokesch henüz "von" unvanını taşıyacak asiller zümresinde yer almamıştı: Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 167.

işgalinden buyana ilk Batılı arkeologların uğramaya başladığı ve antik döneme dair büyük keşiflerin yapıldığı bir yerdi. Prokesch bu seyahatinde Mısır arkeolojisi hakkında da araştırma yapma fırsatı buldu. Mısır hakkında çalışan bazı arkeologlarla tanıştı. Bunlardan birisi ünlü Mısırolog İngiliz Henry Salt'tır (1780-1827). Salt, Antik Mısır üzerine uzun yıllar çalışmış iyi bir uzmandı. Prokesch, Salt'tan çok etkilendiğini, Mısır seyahatine dair kaleme aldığı Nil Çağlayanları Arasındaki Ülke (Das Land zwischen den Katarakten des Nil) isimli kitabında anlatmaktadır.⁵² Henry Salt'ın keşiflerini resmeden Yunan ressamı Athanasio'yla da yakın ilişki kurdu. İngiliz heyeti siyasi görevlerinin yanında Britanya Müzesi için bir katalog hazırlamakla da meşguldü. Bu çalışma Prokesch için bulunmaz bir fırsat olmuştur. Onlardan öğrendikleriyle bu seyahati sürecince, çeşitli kral isimlerini, elli mabedi, yirmi piramidi ve birçok mezarı tanıma fırsatı buldu. Nil Vadisi ve mumyaların üzerinde bıraktığı etki, diğer gezilerin hepsinden fazladır.⁵³

Prokesch 1829'da El Veloce gemisiyle bu defa Mısır'dan Filistin'e seyahat etti. Aslında Akkâ valisi Abdullah Paşa ile görüşmek istemişti. Ancak Hayfa Limanı'na geldiğinde Abdullah Paşa'nın kendisiyle görüşmeyi kabul etmediğini öğrendi. Bunun üzerine Kudüs'e gitti. Yolculuğuna Hayfa yakınlarından geçen bir kervana katılarak devam eden Prokesch, bu kafilede Rumları, Ermenileri ve Müslümanları yakından görüp onlarla yemek yedi. Yolculuğu sırasında hac kabilelerinin uğrak yeri olan bir Fransisken hanında konakladı. Kudüs'e ulaşan Prokesch, Eski Ahid, Yeni Ahid ve Kurân'dan okumalar yapıyor, üç semavi dinin müntesiplerini anlamaya çalışıyordu.⁵⁴ Kudüs'te Osmanlı idaresinin farklı dinlere mensup kişileri idare etmekte gösterdiği başarı da dikkatini çekmişti. Hristiyanların birbirleriyle çatışmalarına ve kıskançlıklarına rağmen Türklerin onları sükûnetle muhafaza ettiğinden, her mezhebe kendi hukuku ve geleneğine göre muamele ettiğinden hayranlıkla söz etmektedir. Bu tarihlerde Mübarek

⁵² İlk Antik Mısır Rehberi 1858 yılında basılmıştır. Prokesch'in bu kitabı basılır basılmaz Mısır hakkında rehberlik etmesi bakımından önemlidir. Avrupa ilim camiasında hızlı yayılmıştır. Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 141.

⁵³ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 137.

⁵⁴ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 199, 200.

Mekânlar konusunda Hristiyan cemaatler arasında ihtilaflar olduğunu Prokesch Viyana'ya bildirdi.⁵⁵

Kudüs'te bir müddet kaldıktan sonra Akkâ'ya gitti. Bu defa Abdullah Paşa ile görüşme fırsatı buldu. Henüz 33 yaşında olan genç vali, Prokesch'e özel bir gül demeti yaptırıp hediye etmişti. Prokesch'i şaşırtan bu hediyeden sonra genel siyasi meseleler üzerine sohbet ettiler. Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde baskı kurmasını ve Avusturya'nın bu konudaki tutumunu değerlendirdiler. Bu görüşmede Avusturya'nın bölgedeki konsolosu Antoni Catafago da bulunmaktaydı. Valiyle yaptığı görüşmede Prokesch amacına ulaşmış, bölgedeki Avusturya vatandaşlarının ve Hristiyan ahalinin haklarının korunması konusunda Avusturya'nın hassasiyetini dile getirmişti.⁵⁶

1829'da Şark'taki görevi biten Prokesch bir savaş gemisiyle buradan ayrılarak İzmir'e geldi. Mısır'a bahriye yüzbaşısı olarak gönderilen Prokesch, dönüş yolunda İzmir'deyken kendisine binbaşılık rütbesinin verildiği haberini aldı. Buradan Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile görüşmek üzere Anabolu (Napflion) liman kentine gitti. Esir değişimi konusunda arabuluculuk yaptığı için hem İbrahim Paşa hem de Rum İsyanı'nın önde gelen ismi Yannis Kapodistrias (1776-1831) ona teşekkür ettiler. Daha sonra Akdeniz'de korsan avına çıkmış olan bir Avusturya gemisine binip Trieste Limanı'na döndü.⁵⁷

Trieste'den hemen Viyana'ya gitti. Orada Prokesch'i Metternich ve Gentz karşıladı. Şark seyahatini tamamlayıp bu topraklar hakkında tafsilatlı bilgiler getiren Prokesch, Metternich ve Gentz'in güvenini kazandı. Bundan sonra Prokesch ile sık sık görüşmeye başladılar.⁵⁸ Prokesch'in Şark'a yaptığı bu yolculuk kariyerinin dönüm noktası oldu. Viyana'da İmparator I. Franz tarafından Prokesch'e Leopold Nişanı Şövalyelik Haçı takdim edilerek asil unvanı tevdi edildi. Asalet unvanını “von Osten” olarak alması onun Şark'a dair imtiyazlı statüsüne işaret etmektedir. Bundan sonra onun asil unvanı “Ritter von Osten” yani Şark'ın Şövalyesi idi. Ömrünün elli yılını, bu

⁵⁵ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 202. “Die Türken, mit unstörbarer Ruhe und Würde, halten die Ordnung aufrecht und gebieten jeder Sekte Achtung für die Rechte und Gebräuche der übrigen...”,

⁵⁶ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 210.

⁵⁷ Wurzbach, “Prokesch”, s. 351.

⁵⁸ Omar, *Ein österreichischer*, s. 52.

coğrafyanın siyasi meseleleri ve kültürüne adayacaktı. Bu süreç onun iyi bir Şark uzmanı olmasını sağlamıştır.⁵⁹

1.4. Papalık Devleti'ne Komiser Olarak Tayini

Napolyon Savaşları akabinde Avusturya Kuzey İtalya'da önemli miktarda toprak elde etmişti. Ancak bir süre sonra milliyetçi İtalyanlar Avusturya hâkimiyetine karşı direnişe geçti. Prokesch, Şark'tan döndükten bir süre sonra 1832'de İtalya'ya gönderildi. Metternich İtalya'daki durumu yakından takip etmek istiyordu. Bu sebeple Prokesch'i, Papalık Devleti'ne komiser olarak gönderdi. Papalık Devleti ordu birliklerinin modernleştirilmesi de görevlerinden biriydi. Burada Papa XVI. Gregorius (1765-1846) ile tanıştı ve Papa ile iyi ilişkiler kurdu. Hatta kendisine Papa tarafından Aziz Gregorius Nişanı'nı verildi. Ayrıca burada Bonapart ailesinden bazı isimlerle de tanışma fırsatı buldu. İtalya'dayken Pisalı Mısırolog İppolito Rosellini (1800-1843) ile de mektuplaşmaktaydı. Mısır hakkındaki eserinin İtalyanca tercümesi de Rosselini vasıtasıyla bu sırada basıldı.⁶⁰

Şark'taki uzun deneyimi ve İtalya'daki kısa süren görevi sonunda İmparator I. Franz onu yeni kurulan Yunanistan'a Avusturya'nın ilk elçisi olarak atayacağını bildirdi. Bu görev onun İstanbul elçiliğine geçmesinde de önemli bir aşama olacaktı. Bağımsızlık verilmesine rağmen Yunanistan'da henüz bir devlet kurulamamıştı. Bu sebeple Prokesch, Yunanistan'a gitmek için bir müddet bekledi. Yeni kurulacak devletin izleyeceği dış politikanın nasıl şekilleneceği Avusturya açısından çok büyük önem arz etmekteydi. Metternich, Yunanistan'a iyi bir elçi atanması gerektiğini düşünüyor, en iyi tercihin de Prokesch olacağını düşünüyordu.⁶¹ Şansölye Metternich ise başlangıçta elçi olarak Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856)'ı düşünmekteydi. Ancak Prokesch'in Viyana çevrelerinde yıldızının parlaması, imparatorun gözüne girmesi ve Hammer ile Viyana arasında Şark Meselesi konusunda bazı fikir ayrılıkları yaşanması Prokesch'in

⁵⁹ Miroslav Šedivý, "Anton Prokesch von Osten: the Co-author of Austria's Policy towards Egypt in Vormärz", *ACTA Fakulty Filozofické Západočeské Univerzity v Plzni*, 2013, 2, 13, s. 38.

⁶⁰ Omar, *Ein österreichischer*, s. 55.

⁶¹ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 222.

atanması sonucunu doğurmuştur.⁶² Prokesch ile Metternich, Yunanistan'ın Mavrokordato başkanlığında bir cumhuriyet olarak teşekkül etmesini daha doğru bulmaktaydı. Çünkü isyan sırasında Prokesch tarafından Mavrokordato ile dostane münasebetler kurulmuştu. Durum netleşmeden Prokesch Atina'ya gidemedi. Çünkü Yunanistan'da hala birtakım iç hadiseler vardı ve henüz işbaşında bir kral yoktu. Bu sebeple Prokesch bir müddet daha Papalık Devleti'nde komiser olarak kaldı. 1832'de Prokesch'e yarbay rütbesi verildi. Bu sırada Şark'ta Mehmed Ali Paşa İsyanı çıktı.⁶³

1.5.Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Hünkâr İskelesi Antlaşması

Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa yaptığı reformlarla kısa zamanda büyük güç kazanmıştı. Osmanlı merkezi idaresi ise bu durumdan ve Mehmet Ali Paşa'nın başına buyruk hareket etmesinden rahatsızdı. Rum isyanı sırasında yardımına ihtiyaç duyulması, Mehmed Ali Paşa'nın elini daha da güçlendirdi. Mehmet Ali Paşa Bâbıâli'den izin almadan ve 9 Temmuz 1828'de İngilizlerle anlaşarak Mora'daki ordusunu çekti. Ayrıca Ruslarla yapılan savaşta da Sultan II. Mahmud'un kendisinden beklediği yardımı sağlamadı. 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'yla Yunanistan bağımsızlık yolunda büyük bir adım attı. Mehmed Ali Paşa ise kendisine söz verilmiş olan Girit, Trablusşam ve Suriye valiliklerini istiyordu. Buna mukâbil Sultan II. Mahmud, Mehmet Ali Paşa'ya sadece Girit valiliğini vermekle yetindi.⁶⁴

⁶² Osmanlı Tarihi ile İstanbul ve Boğaziçi isimli eserleri yazmış olan Joseph von Hammer-Purgstall ile İstanbul'daki o dönemin Avusturya elçisi Ottenfels okul arkadaşıydı. Ancak Hammer'in sivri kişiliği zamanla bir önceki elçi olan Stürmer ile arasının açılmasına neden olmuştu. Hammer, İstanbul elçiliğini çok istemesine rağmen Metternich onun yerine Ottenfels'i tercih etmişti. Daha sonra Prokesch de siyaset sahnesinde belirince Ottenfels ile tanışıp yakın ilişkiler kurmaya başladı. Hammer ile konuşmasına rağmen Ottenfels'e yakın olmasından ötürü zamanla Hammer ile onun da arasına mesafe girmişti. Tuğba İsmailoğlu Kacır, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Habsburg Monarşisi'nin Şark Siyasetine Dair Perde Arkası Tartışmalar", *Vakniüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 4, say. 1 (2019), s. 232; Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 224.

⁶³ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 225.

⁶⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi V: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1947, s. 132.

Padişah, devletin başına yeni bir gaile açması muhtemel olan valisini tasfiye etmek için de hazırlıklara başladı.⁶⁵ Bâbîâlî'deki casusları sayesinde Mehmed Ali Paşa bu planlardan haberdar oldu. Zor kullanarak Suriye'ye el koymaya karar verdi. Akkâ Valisi Abdullah Paşa ile aralarındaki bazı sorunları bahane ederek oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bir orduyu 1831 yılında Suriye'ye gönderdi. Hızla ilerleyen İbrahim Paşa kumandasındaki ordu sadece Suriye bölgesini değil, Anadolu'nun da bir kısmını işgal edecek ve Kütahya'ya kadar ilerleyecekti. Bu arada İstanbul'da Mehmed Ali Paşa'nın âsi olduğuna dair fetva çıkarıldı.⁶⁶

Mısır kuvvetlerinin İstanbul'a kadar geleceğini öngören Sultan II. Mahmud, Avrupa'dan destek istemeye karar verdi. Namık Paşa'yı Avrupa'ya gönderdiyse de beklediği desteği bulamadı.⁶⁷ Bunun üzerine Rusya'dan yardım istedi. Bölgeye müdahil olmak için fırsat arayan ve İstanbul'a Mehmed Ali gibi güçlü bir figürün hâkim olmasını kendi menfaatlerine aykırı gören Rusya, Sultan'ın yardım talebini kabul etti ve ilk etapta 5.000 Rus askerini Boğaziçi'ne gönderdi. Osmanlı Devleti ile Rusya Arasında 1833 yılında Hünkâr İskelesi Antlaşması yapıldı. Tarihte ilk defa Osmanlılar Rusya ile müttefik oldular.⁶⁸

1.6. Prokesch'in Mısır'a Arabulucu Olarak Gönderilmesi

Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalandığında Avrupa kamuoyunda büyük bir tepkiye yol açtı. En çok endişelenenlerden biri olan Metternich, yoğun diplomasi faaliyetlerine başladı.⁶⁹ Metternich bu antlaşmanın İngilizlerin pasif kalmasının neticesi olduğunu düşünüyordu.⁷⁰ Çünkü Namık Paşa, İngiltere'ye destek talebiyle gittiğinde

⁶⁵ Yüksel Çelik, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Bâbîâlî'ye Karşı Tutumu ve 1836'da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 20 (2010), s. 94.

⁶⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 134.

⁶⁷ Şinasi Altundağ, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi I. Kısım (1831-1841)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 94.

⁶⁸ Bu antlaşma ile iki taraf birbirlerinin topraklarını teminat altına alırlar. Osmanlı topraklarına yapılacak müdahaleye karşı Rusya asker göndermeyi, Rusya bir savaşa girdiğinde ise Osmanlılar Boğazları kapatmayı vadeder; Altundağ, *Kavalalı*, s. 96.

⁶⁹ Hayrettin Pınar, "Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich'in Osmanlı Siyaseti", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2011), s.164.

⁷⁰ Metternich bu tutumlarını "Englische untätigkeit" şeklinde tarif eder.

kendisine müspet bir yanıt verilmemişti.⁷¹ İngiliz devlet adamları bu isyanın daha önce vuku bulan iç isyanlardan biri gibi olacağını sanmıştı. Osmanlı Ordusu'nun büyük bir hezimete uğrayacağını âsi valinin İstanbul'u tehdit edeceğini tahmin edememişlerdi. Mısır ordusu Konya'da Osmanlı Ordusu'nu mağlup ettiğinde durumun ciddiyetini ancak anlayabildiler.⁷²

Metternich, Şark meselesine müdahil olmak için Mehmed Ali Paşa konusunda fikirlerine güvendiği Prokesch'i tekrar Mısır'a gönderdi. Prokesch, bu konuda Avusturya'ya bilgi sağlayabilecek nadir diplomatlardandı. Aslında Avusturya'nın bölgede bir konsolosu vardı. Ancak Prokesch'in söylediklerine ve tecrübelerine genç bir subay olmasına rağmen çok önem verilmekteydi. Bölge hakkında ondan malumat alan Metternich, önemli meseleleri de ona danışmaktaydı. Çünkü Prokesch, Mısır'dan geleli daha üç yıl olmamıştı. Bölge hakkındaki bilgileri çok tazeydi. Daha önce de belirtildiği üzere Mehmed Ali Paşa ile yakın münasebetleri olmuş, sohbet etmiş ve güncel siyasi meseleler hakkında fikir alışverişinde bulunmuştu. Ayrıca Mehmed Ali Paşa'nın yakın adamı Yusuf Bogos ile de sıkı ilişkiler kurmayı başarmıştı. Metternich Rusya'nın nüfuz ve hegemonyasını güneye doğru yaymasını Avusturya için hayati bir tehdit olarak görmekteydi. Dolayısıyla Mısır meselesine bir an evvel müdahale edilmeli, Bâbîâlî ile Mehmed Ali Paşa'nın arasındaki sorun acilen çözülmeliydi.⁷³

Prokesch, 1833 Şubat'ında Mısır'a gitmek üzere Trieste'den yola çıktı ve 2 Nisan'da İskenderiye'ye ulaştı. Buraya vardığı günden itibaren kimlerle görüştüğünü günlüğü sayesinde öğrenebiliyoruz. Buna göre evvela yabancı devlet maslahatgüzarlarıyla bir araya gelerek Mısır'daki durum hakkında bilgi edinmiştir. Ardından 4 Nisan günü Bogos Yusuf ile görüşmüş, ertesi gün Mehmed Ali Paşa'nın huzuruna çıkmıştır. Bu görüşmede yanında İngiliz ve Fransız maslahatgüzarı vardı.⁷⁴

⁷¹ Prokesch, Namık Paşa'nın bu misyonunun sadece arabulucu aramak için değil aynı zamanda maddi bir yardım bulmak amacını taşıdığından da bahseder. Bu amaçla Namık Paşa elinden gelen tüm çabayı göstermek zorundadır der: "Man muß sie zu ihrem Besten zwingen", Ernst Molden, *Die Orientpolitik Metternichs 1829-1833*, Viyana ve Leipzig, Ed. Hölzels Verlag, 1975, s. 47.

⁷² Sinoue, *Son Firavun*, s. 327.

⁷³ Šedivý, "egypt in Vormärz", s. 41.

⁷⁴ İngiliz hususi elçisi Campell ile Prokesch, Mehmed Ali Paşa'yı Adana valiliği talebinden vazgeçirmek için çok çaba sarf etmişlerdi. Ancak bunun kaçınılmaz olması halinde Bâbîâlî'nin de Adana'yı vermeye

Takip eden günlerde Mehmed Ali Paşa ile tekrar görüşmüş, Adana valiliği ve Toroslarda sınırın nereden geçebileceği konusunu müzakere etmişlerdir.⁷⁵ 16 Nisan'da Kütahya Antlaşması'nın haberi geldiğinde Prokesch, Bogos Yusuf ile Anadolu'nun boşaltılması meselesini görüşüyordu. Bu sırada birtakım etkinliklere katılan Prokesch, aynı zamanda piramitler ve diğer tarihi mekânları dolaştı. Nil vadisini de tekrar gezme fırsatı buldu. 27 Nisan'da Bogos Yusuf ile tekrar buluşup Mehmed Ali Paşa'nın makamını oğluna tevarüs etmesi meselesini ele aldılar. Temmuz'a kadar Mehmed Ali Paşa ve Bogos Yusuf ile birçok görüşme daha yaptı. Görüşmelerde elde ettiği bilgiler, Metternich'in Şark siyasetini tayininde çok işine yarayacaktı.⁷⁶

1.7. Münchengrätz Muahedesi (1833)

İngiltere'nin Mehmed Ali Paşa'ya karşı Osmanlı Devleti'ni savunmak konusunda tereddüt göstermesine Metternich çok öfkelenmişti. Çünkü bu durum Rusya'nın müdahalesine zemin hazırlamış ve neticede Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanmıştı. Metternich bu duruma kayıtsız kalamazdı. Prokesch'e bu konuda yazdığı bir mektupta 1841 Londra Antlaşması'nın bu tür hadiselerle sebep olduğunu söylemekteydi. Burada Metternich, büyük devletlerin Yunanistan konusundaki tavırlarını eleştirmekte, Rusya'nın emellerine hizmet ettiklerine işaret etmektedir.⁷⁷

Prokesch, İskenderiye'den döndüğünde önce İzmir'e, daha sonra Atina'ya, oradan da Trieste'ye gitti. Bu sırada Metternich, Prag'ı Rusya, Prusya ve Avusturya devletleri için bir buluşma yeri olarak seçmişti. Buraya Rus Çarı I. Nikolay, kayınpederi olan Prusya Kralı Friederich Wilhelm ve Avusturya İmparatoru I. Franz geldi. Her iki hükümdarla ayrı ayrı görüşülmüştü. Münchengrätz isimli bir kasabada Rusya ile Şark Meselesi üzerine bir görüşme yapıldı. Metternich'in diplomasi yeteneğini kullandığı bu görüşmeler sayesinde Rusya ile mutabakat sağlandı. Bu görüşmelerde Osmanlı

rıza göstermesine çabalıyorlardı. Asıl amaç Rusya'nın bir an evvel boğazlardan çekilmesi idi. Altundağ, *Mısır Meselesi*, s. 129.

⁷⁵ Anton von Prokesch-Osten, *Aus den Tagebuch des Grafen Prokesch von Osten K. u. K. öster.-ungar. Botschafters und Feldzeugmeisters 1830-1834*, Viyana, Verlag von Christoph Reiher's Sohn, 1909, s. 180.

⁷⁶ Prokesch-Osten, *Aus den Tagebuch*, s. 184.

⁷⁷ Molden, *Die Orientpolitik*, s. 48.

Hanedanı'nın devamı üzerine anlaşıp, eğer bu mümkün olmazsa o zaman Balkanlarda küçük devletler kurulması konusunda mutabakata varıldı.⁷⁸

Bu sırada Mısır'dan yeni dönen Prokesch de Münchengrätz'e çağırıldı.⁷⁹ Mehmed Ali Paşa'nın gelecekte izleyeceği siyasetin mahiyeti konusunda daha evvel Metternich'e önemli bilgiler vermişti. Metternich'in bunları Münchengrätz'e davet edilen bütün herkesin işitmesi gerektiği kanaatindeydi. Prokesch birinci ağızdan İmparator Franz'ı ve misafirlerini bilgilendirmeliydi. Çar I. Nikolay Prokesch'in verdiği bilgileri ilgiyle dinlemiş, çok faydalandığını söylemiş, ancak Prokesch'in Rus siyaseti için olumsuz bir figür olduğunu da hemen fark etmişti.⁸⁰

Prokesch'in dikkat çektiği en önemli husus, Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı payitahtını ele geçirip tüm devlete hükmetme gibi bir emelinin olmadığıdır.⁸¹ Prokesch'e göre Mehmed Ali Paşa bunun yerine bir Arap devleti kurmayı tasavvur ediyordu ve Mısır'dan Basra'ya kadar hükmetmeyi amaçlıyordu. Nitekim Araplar da Mehmed Ali Paşa'yı adeta bir halife olarak görüyordu.⁸²

Mehmed Ali Paşa'nın kurmayı tasavvur ettiği devletin sınırları Afrika'dan Basra Körfezi'ne kadar uzanacaktı. Bunu başarabilirse İslam'ın Halifesi unvanını alacak ve meşruiyetini İslami temellere dayandıracaktı.⁸³ Prokesch'in verdiği bu bilgi de Metternich için çok kaygı vericiydi. Osmanlı Devleti her hâlükârda zayıf düşecekti. Metternich, Osmanlı idaresinin zayıflamasını her zaman Avusturya için bir tehdit olarak görmekteydi.⁸⁴ Münchengrätz'den Viyana'ya dönen Prokesch burada bir müddet kalıp 1834'te Atina'ya gitti.

⁷⁸ Şinasi Altundağ, "Münchengrätz Muahedesi", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt 1, say. 4 (1943), s. 56.

⁷⁹ Molden, *Die Orientpolitik*, s. 61.

⁸⁰ Molden, *Die Orientpolitik*, s. 102.

⁸¹ Bu konuda daha önce Metternich'e yazdığı bir mektupta "bir Arap İmparatorluğu kurmak mefkûresinin yaşamakta olduğunu birçok deliller ispat etmektedir. Mehmed Ali gibi yapıcı bir zekânın yanında, büyük emeller besleyen ve yüksek bir enerjiye sahip bulunan oğlu ve halefini görüyorum", bkz. Altundağ, *Mısır Meselesi*, s. 141.

⁸² Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 192.

⁸³ Altundağ, *Mısır Meselesi*, s. 142.

⁸⁴ Šedivý, "egypt in Vormärz", s. 45.

Münchengrätz Muahedesi Avrupalı devletleri galeyana getirmişse de Metternich'in diplomatik girişimleri ve meseleyi izah etmesi bu durumu düzeltmişti. Burada Metternich, Rusya'nın Boğazları ele geçirmesinin Avusturya'nın da menfaatlerine aykırı olduğuna vurgu yapmıştır. Bu antlaşmayla birlikte Metternich, Rusya'nın Mısır İsyanı sebebiyle çok zayıflayan Osmanlı'yı yıkma, boğazları ele geçirme planlarını engellediğini batılı devletlere gösterdi.⁸⁵

1.8.Prokesch'in Atina Elçiliğine Tayini

Prokesch'in Atina'ya elçi olarak gönderilmesi çok daha evvel kararlaştırılmasına rağmen Yunanistan'da bir idarenin kurulamaması ve Mısır Meselesi sebebiyle göreve başlaması gecikmişti. Prokesch, İskenderiye'den dönüşte buraya uğramış ve kısa bir süre burada bulunmuştu. Prokesch'in gecikmesinin bir diğer önemli sebebi ise Yunanistan'a kral olarak seçilen Bavyera Kralı Ludwig'in oğlu Prens Otto'nun 1833'te Yunanistan'a gelişini beklemesidir.⁸⁶ Bu süreçte Avusturya'nın etkisi büyüktür. İngiltere, Fransa ve Rusya gibi Yunanistan'da hegemonya kurmayı amaçlayan ülkelere karşın Alman bir prensin tarafsız olacağı düşünülmüştü. Bavyera Krallığı, Alman Birliği içerisinde önemli miktarda toprağa sahip ve Habsburglar'la iyi ilişkileri olan bir hanedandı. Ayrıca Kral Ludwig ile Prokesch'in eskiye dayanan dostluğu vardı. Bu sebeple Prokesch, yeni kral tarafından da güvenilecek biriydi.⁸⁷ Prokesch, Yunanistan'ın bir an evvel düzene kavuşmasını, siyasi tartışmaların bir kenara bırakılıp ekonomik kalkınmasını hızlandırmasını istiyordu. Kral Ludwig ve Prokesch, Yunanistan'ı adeta küçük bir Bavyera haline getirmeyi, Atina'yı da Bavyera'nın başkenti Munich gibi bir şehir yapmayı umuyorlardı.⁸⁸

Yunanistan'ın bir türlü istikrara kavuşamamasında, kuruluş sürecinde etkili olan devletlerin nüfuz mücadelesinin etkisi büyüktü. Büyük Devletler, Yunanistan'ı bağımsız bir devlet olarak hukuken tanımışlardı. Ancak Yunanistan'ı nüfuzları altına almak için yarış halindelerdi. Özellikle Rusya bu hususta kendini birinci derecede hak sahibi olarak

⁸⁵ Altundağ, "Münchengrätz", s. 58.

⁸⁶ Richard Clogg, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 65.

⁸⁷ Clogg, *Yunanistan Tarihi*, s. 62.

⁸⁸ Berger, *Prokesch-Osten*, s. 85.

görüyordu. İngiltere, Fransa ve Rusya'ya rağmen Bavyera prensinin kral seçilmesi önemliydi. Bu sırada Yunanistan'ın başkenti henüz Atina'ya taşınmamış, Anabolu (Nafplion) kentindeydi. Prens Otto, 1833'te buraya geldiğinde yaşı kral seçilmesi için küçüktü. Bu sebeple 1835'e kadar bekleyip bu tarihte Yunanistan kralı olarak yeni başkent Atina'da taç giydi.⁸⁹ Aynı tarihte Prokesch'in rütbesi de albaylığa terfi ettirildi.⁹⁰

Resim 1.3. Prokesch'in ikinci hanımı Frederike Gossmann'ın bir resmi

(<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?10DA0624>)

Erişim 09.08.2021

Prokesch Atina'ya sadece bir sefir olarak görev yapmaya gitmedi. Yeni tahta çıkmış genç yaştaki Kral I. Otto'ya danışmanlık da yapacaktı. Otto'nun kral seçilmesi bir anlamda Yunanistan üzerinde Metternich'in korumasını sağlamayı amaçlamaktaydı. Bu noktada Prokesch'e önemli bir görev düşüyordu.⁹¹ Hem Metternich'in hem de

⁸⁹ Barbara Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920*, Londra, University of Washington Press, 2000, s. 69.

⁹⁰ Wurzbach, "Prokesch", s. 352.

⁹¹ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 231.

Bavyera Kralı Ludwig'in Prokesch'ten beklentisi yüksekti. Bavyera Kralı Avusturya'nın Yunanistan'ı güçlendirmeyi ve kendi kendine yeten bir ülke haline getirmeyi hedeflediğini görmekteydi. Kral Ludwig ve Metternich arasında Yunanistan'da neler yapılabileceği konusunda görüşmeler yapılıyordu. Yunanistan'ın idari sistemi güçlendirilmeli, iktisadi kalkınması sağlanmalı, ülkede birlik ve beraberlik bir an evvel temin edilmeliydi. Bu bakımdan Prokesch'e hem Kral Ludwig'in hem de Kral Otto'nun güveni tamdı. Prokesch burada sadece bir elçi değil, yeni kralın danışmanı da olmuştu.⁹²

Prokesch göreve başladığı ilk günlerde ikametgâh olarak kullanacağı evle ilgilendi. Kendisine tahsis edilen konut oldukça sade ve küçük bir evdi. Evin bulunduğu sokak çok kötü bir caddeye çıkıyor ve yolun tozu Prokesch'i ziyadesiyle rahatsız ediyordu. Bu sebeple 1835 yılında kendine yeni bir ikametgâh temin etmeyi tasarlamıştır.⁹³ Prokesch bu tarihlerde İrene Kiesewetter von Wiesenbrunn ile yeni evliydi. Prokesch'in hanımı iyi bir piyanistti ve burada iyi bir atmosfer yakaladıklarından bahsetmekteydi.⁹⁴ Her salı günü evlerinde müzik icrası için önemli isimleri davet ediyorlardı. Bu sayede Prokesch'in Atina'daki evi önemli bir ziyaret merkezi haline gelmişti.⁹⁵ Şark'a giden tüm Batılılar Atina kıyılarından dolaştığı için önemli yazar, gezgin ve bilim adamları da Prokesch'in evine uğramaktaydı. Bunlardan biri olan ünlü oryantalist Jakob Phillip Fallmerayer (1790-1861) de Prokesch'in Atina'daki evini ziyaret etmiş ve hakkında şöyle demiştir: "Prokesch von Osten evini müzeye çevirmiş, sevimli ve zeki zevcesiyle Yunan başkentinin entelektüel yüksek tabakasının odak noktasını oluşturmuştur."⁹⁶

⁹² Florian S. Knauß, "Anton Prokesch von Osten und Ludwig I. Von Bayern", *Anton Prokesch von Osten: Sammler, Gelehrter und Vermittler zwischen den Kulturen: Akten des internationalen Symposiums, Graz, 20.-22. Oktober 2016*, Graz, Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität, 2019, s. 29.

⁹³ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 233.

⁹⁴ Georg Pfligersdorffer, "Anton Prokesch—ein österreichischer Diplomat und Gelehrter". *Wiener Studien*, say. 114 (2001), s. 752.

⁹⁵ Daniel Bertsch, "Anton Prokesch von Osten und Griechenland. Vom Kriegsberichterstatte des griechischen Freiheitskampfes zum Ersten Österreichischen Gesandten", *Choregia: Münstersche Griechenland-Studien*, say 4(2005), s. 86.

⁹⁶ Jakob Philip Fallmerayer, *Doğu'dan Fragmanlar*, çev. Hüseyin Salihoğlu, İstanbul, İmge Yayınları, 2002, s. 447.

Prokesch, Atina’da Rusya’ya karşı İngiltere ile uzlaşarak bir diplomasi yürütmesi gerekiyordu. Ancak İngilizlerle anlaşamadığında Prokesch için meseleler zorlaşmaktaydı. Bu durumda Metternich’in ondan beklentisi tahtın korunmasını sağlamaktı. 1838 Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı İngiliz ilişkileri ivme kazanmıştı. İngilizler Yunanistan’da da nüfuzlarını arttırma peşindeydi. Bu durum Prokesch’in işini zorlaştırmaktaydı. Prokesch, Yunan Kraliyeti’nin İngiliz güdümünde bir kukla yönetime dönüşmesinden endişe etmekteydi.⁹⁷

Resim 1.4. Prokesch’in ilk hanımı ve 7 çocuğunun annesi piyanist Irene Kiesewetter von Wiesenbrunn (1809-1872)

(<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?10D23BED>)

Erişim 09.08.2021

İngilizlerin nüfuzu arttıkça Prokesch’in gücü azalıyordu. Dahası 1843’te Prokesch, Kral Otto ile ilişkilerinin bozulması neticesinde onun danışmanlığından

⁹⁷ Bertsch, “Ersten Österreichischen Gesandten”, s. 93, 94.

ayrılmıştı.⁹⁸ Prokesch'in İngilizlerle mücadelesi sefaretten ayrılmayı istemesine dahi sebep oldu. 1849'da Atina'dan ayrıldı. Prokesch bu görevdeyken Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ile ilgili tarih kitabını yazdı. 1824-1830 arasındaki tüm materyalleri toplama fırsatı bulmuştu. Bu mücadeleler sırasında Viyana ile olan yazışmalarını da ayrıca ciltler halinde bastırdı. Bu bakımdan Prokesch'in Atina elçiliği diplomatik anlamda olduğu kadar Yunanistan tarihi bakımından çok faydalı olmuştur.⁹⁹ Prokesch'e 1845'te tümgeneral, 1848'de de korgeneral rütbesi verildi.¹⁰⁰

Kral I. Otto yıllar sonra Prokesch'ten, "anlayışlı, görgülü, bilgili ve asil tabiatlı biriydi. Ağır düşünür ama doğru karar verirdi. Kimse onun kadar Yunanistan'ı sevmeydi. Bütün yaşamını ona adamıştı" şeklinde bahsetmiştir. Prokesch, Atina'daki elçiliği sırasında Kral Ludwig'e eşsiz bir Antik Yunan heykeli olan Die Schöne'yi gönderdi. Bu güzel kadın heykelini 1829'da Avusturya Konsolosluğu'nun yakınında gördüğünü ve tahminen M.Ö. 300 yıllarında yapılmış bir heykel olduğunu tahmin ettiğini söyledi. Heykel üzerinde betimlenen kıyafetler çok dikkat çekiciydi.¹⁰¹

1.9. Prokesch'in Berlin ve Frankfurt Elçilikleri

1848 İhtilalleri Avrupa'yı derinden sarsmıştı. Bu ihtilallerden en çok etkilenen devlet Avusturya olup neredeyse dağılma tehlikesi geçirdi.¹⁰² İhtilaller Viyana'da yönetimin değişmesine sebep olmuş, 1835'ten itibaren tahtta oturan I. Ferdinand (1793-1875) tahttan feragat edip yerine Habsburg tarihinde en uzun iktidara sahip olacak olan Franz Joseph (1830-1916) geçmişti. Prens Metternich de bu ihtilallerden payını alıp makamından oldu ve İngiltere'ye iltica etmek zorunda kaldı. Şansölyelik makamına da Avusturya'nın önemli ailelerinden birine mensup Prens Felix Schwarzenberg (1800-1852) geçmiştir. Prokesch'in yakinen tanıdığı bu aileden Karl Schwarzenberg ile

⁹⁸ Knauß, "Anton Prokesch", s. 29.

⁹⁹ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 301.

¹⁰⁰ Wurzbach, "Prokesch", s. 352.

¹⁰¹ Knauß, "Anton Prokesch", s. 30, 31.

¹⁰² Alan Sked, *The Decline & Fall of The Habsburg Empire 1815-1918*, New York, Longman, 1989, s. 137.

ilişkinde daha önce temas edilmişti. Prokesch yeni şansölye ile de çok iyi ilişkiler kurmuştur.¹⁰³

Resim 1.5. Prokesch, Viyana Bilimler Akademisi Tarih-Felsefe Alanı katılımcıları arasında sağdan ikinci sırada yer alıp askeri üniformasıyla diğerlerinden kolayca ayrılmaktadır.

<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?11296E17>

Erişim 09.07.2021

1815 Viyana Kongresi'nden sonra Alman devletlerinde birleşme yolunda faaliyetler başlamıştı. Bunun için ilk olarak bir Diyet (meclis) oluşturup konfederasyon meclisi topladılar. On yedi devletten oluşan bu meclisin başkanı en büyük devlet olarak Avusturya oldu. Ancak Prusya, Avusturya'nın üstünlüğüne karşı mücadele etmeye başladı. Bu sebeple Prusya 1834'te bir Gümrük Birliği (Zollverein) oluşturdu. 1848 İhtilallerinde de Alman milliyetçiler İsviçre'deki federal devletten etkilenip kendi milli devletlerini kurmak için ayaklanmıştı. Avusturya'nın içindeki farklı unsurların isyanlarını gören Prusya da kendi içindeki isyanları bastırıp Alman milli federe devletinin

¹⁰³ Roy A. Austensen, "Austria and the Struggle for Supremacy in Germany 1848-1864." *The Journal of Modern History* 52, no. 2 (1980), s. 865.

(Bundeslände) başı olmaya çabalamaktaydı.¹⁰⁴ Üstelik Prusya Kralı IV. Frederick Wilhelm'e Alman milliyetçilerinin İmparatorluk tacını giymeyi teklif etmesi Avusturya'nın büyük tepkisini çekmişti. Buna karşın Avusturya'nın ihtilalcilerle mücadelede kısmen başarılı olması Prusya'nın gözünü korkutmuş ve bir savaşa girişmektense tacın reddedilmesi sonucunu doğurmuştu.¹⁰⁵

Prusya ile ilişkilerin savaşa varacak derecede kritik olduğu bu dönemde diplomatlığa güvenilen Prokesch Berlin'e gönderildi. Prokesch'ten Berlin'de Prusya ile ilişkileri düzeltmesi bekleniyordu. Böylece olası bir Avusturya-Prusya savaşını önleyecekti.¹⁰⁶ Nitekim bu meselelerde ve diplomaside kendisini yeterli görmeyen Şansöyle Schwarzenberg konuyu Metternich'e yazıp ondan da fikir almaktaydı. Destek beklediği isimlerden biri olan Prokesch, Berlin'e varır varmaz hemen bir iletişim ağı kurdu. Yakın ülkelerdeki Avusturyalı diplomatlarla haber ağlarını genişletti. Prusya ile ilişkileri düzeltmekte çok kararlıydı. Bu sebeple öncelikle Prusya'da meydana gelen değişimleri Viyana'ya bildiriyordu. Sürgündeki Metternich ile bu konuda fikirleri ayrı düşmüştü. Metternich, Avusturya'nın çıkarlarının korunmasını ve Prusya'ya hiç taviz verilmemesini savunuyordu. Ancak Prokesch, Prusya'nın eskisinden güçlü ve etkili olduğuna dikkat çekmekteydi. Metternich, Schwarzenberg'e Avusturya'nın eski politikasına geri dönmesini tavsiye etti. 1815'te kabul edilen düzenin sürdürülmesini savunmaktaydı. Ona göre politika değişikliğini gerektiren bir durum yoktu. Schwarzenberg ise Prokesch ile Metternich'in arasında kalmıştı. Prusya'nın güçlendiğinin, artık göz ardı edilebilecek bir devlet olmadığının farkındaydı. Ancak diğer taraftan da 1815'teki düzene dönmeyi istiyordu. Bu sebeple Prusya'nın öncelikle diğer Alman devletleri üzerindeki etkisi kırılmalı, milliyetçilerle olan bağı kesilmeliydi. Prokesch ve Schwarzenberg Alman Birliği'nin (Der Deutsche Bund) Avusturya önderliğinde kurulmasını istiyorlardı.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Christopher Clark, *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia 1600-1947*, Londra, Penguin Books, 2006, s. 488; Almanlar bu dönemde kurulacak federasyonun Avusturya'nın dâhil olduğu Büyük Almanya mı, yoksa Avusturyasız Küçük Almanya mı olması gerektiği konusunu tartışmaktalardı. Avusturya sınırları içinde birçok farklı etnik grubun bulunması Büyük Almanya seçeneğini zora sokuyordu. Bkz. Hagen Schulze, *Kleine deutsche Geschichte*, München, dtv Verlag, 2017, s 86.

¹⁰⁵ Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 162; Prusya Kralı milliyetçilerin teklif ettiği tacın çamurdan ve tahtadan olduğunu söyleyip aşağıladı. Alman tacını kendi kazanarak giyeceğini diyerek bu teklifi reddetti.

¹⁰⁶ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 331.

¹⁰⁷ Austensen, "Supremacy in Germany", s. 867, 868.

Resim 1.6. Prokesch'in 1853'te Frankfurt'taki elçiliği sırasında çıkmış gençlik resmi

(Illustrierte Zeitung, Leipzig, 30 Nisan 1853)

Erişim 09.09.2021

Avusturya ile Prusya arasındaki Almanya'nın liderliği meselesi 1850'de Olmütz'de bir karara bağlandı. Buna göre Prusya, Avusturya'nın Alman Birliği'ndeki üstünlüğünü kabul etmek zorunda kaldı. Bunun bazı sebepleri vardı. Prokesch, Berlin'e gittiğinde her iki ülke savaşın eşiğindeydiler. Ancak 1848 İhtilallerinden Avusturya'nın kısmen de olsa başarılı çıkması ve bu süreçte Rusya ile anlaşması Prusya'nın gözünü korkutmuştu. Rusya, olası bir savaşta Avusturya'nın yanında yer alacağını belli etmişti. Ayrıca Avusturya da bu süreçte askeri gücünü arttırmıştı. Bu sebeplerden ötürü Prusya'nın Alman Birliği liderliği iddiası bir müddet daha ertelenmiştir.¹⁰⁸ Olmütz'deki

¹⁰⁸ John Breuilly, *Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu 1806-1871*, çev. Ali Selman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019, s. 103.

mutabakatta Şansöyle Schwarzenberg'in kararlarına en çok etki eden tahmin edileceği gibi Prokesch olmuştur.¹⁰⁹

Prusya'yla olası bir savaşı engelleyen Prokesch, bundan sonra İstanbul'a gitmeyi umuyordu. Çünkü bu vazifesi boyunca hep Şark dünyası hakkında görüşlerini bildirmekte, ilim cemiyetlerinde Şark izlenimlerini anlatmaktaydı. Berlin'deyken ünlü Doğa Bilimci Alexander von Humboldt (1769-1859) ile dostane ilişki kurmuştu. Hammer-Purgstall ile de bu ilmi cemiyetlerde sıkça karşılaşmıştı. Hammer onun Hâriciye Nazırı yapılmasını Avusturya hükümetine tavsiye etmişti. İstanbul'a gönderilmeyi bekleyen Prokesch'e başka bir görev verildi. Alman Konfederasyonu'nun (Deutscher Bund) başkenti Frankfurt'a elçi olarak gönderildi. Onun bu vazifeye uygun olmadığını belirten Metternich, Prokesch'in Şark'a gönderilmesini tavsiye etmiştir.¹¹⁰

Şark'ta Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Mübarek Mekânlar meselesi ortaya çıktı. Avusturya'nın Prusya'ya karşı Rusya'dan aldığı destekten ötürü Rusya'nın karşısında yer almaması gerekmektedir. Bununla beraber Rusya'nın Balkanlar'da ilerlemesi Avusturya için de bir tehditti. Bu sebeple Rus karşıtı politika takip eden Prokesch yerine Baron Ludwig von der Bruck (1798-1860) İstanbul'a orta elçi olarak gönderildi. Bruck, Kırım Harbi devam ederken Avusturya'nın çıkarlarının zarar görmemesi için çalışmıştır. Avusturya vapurları ve tüccarın hakları gibi meselelerin dışında siyasi meselelerde pek dahli olmadı. 1852'de Avusturya Şansöylesi olan Prens Karl F. von Buol (1797-1865) Kırım Harbi'nde tarafsız kalmaya gayret etmekteydi. Daha sonra kabineye alacağı İstanbul'daki Orta Elçi Bruck, Buol'un bu politikası için en uygun elçiydi.¹¹¹

Bu sırada Frankfurt'ta olan Prokesch, Alman Birliği'ndeki meselelerin görüşüldüğü meclislerde Bismarck ile karşı karşıya gelmişti. Bismarck Prusya'nın Almanların liderliğini üstlenmesini şiddetle savunurken Prokesch buna karşı durmaktaydı. Bertsch, Bismarck'ın tam bir Junker (Almanya'da toprak sahibi kimselere denir) olduğunu, siyaset anlayışının savaş ve kuvvete dayandığını belirtir. Buna karşın

¹⁰⁹ Austensen, "Supremacy in Germany", s. 865.

¹¹⁰ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 346.

¹¹¹ Winfried Baumgart, *Der Friede von Paris 1856: Studien zum Verhältnis von Kriegführung, Politik und Friedensbewahrung*, München, Wien, Oldenburg Verlag, 1972, s. 87.

Prokesch'in ise arkeolojiden, sanattan anlayan, Alman entelektüel kesimiyle ilişkileri olan biri olduğunu ifade eder.¹¹²

Prokesch Frankfurt'tayken de Osmanlı Devleti ve Şark Meselesi'ne olan ilgisini sürdürdü. Osmanlı Devleti'nin dış politikada güçsüz olmasının yol açtığı tehlikeleri görmekteydi. Bu konunun Avrupa barışının sürdürülmesi için ne kadar önemli olduğuna dikkat çekiyordu. Osmanlı Devleti'nin zayıf olması, büyük devletlerin içişlerine müdahale etmesine yol açıyordu. Prokesch'e göre Osmanlı Devleti'nin parçalanması Avrupa için büyük bir savaş demektir. Bu sırada patlak veren Kırım Harbi, Prokesch'i haklı çıkarmıştır. Prokesch, "Osmanlı Devleti'ni korumak Avrupa barışını korumaktır" demektedir. Bu düşünce tam olarak Metternich'in politikasının devamıydı. Buna karşın yukarıda da zikredilen sebeplerden ötürü Avusturya bu savaşa müdahil olmaktan kaçındı. Kırım Harbi'ne diğer Avrupa devletleri de katılınca savaş bir Avrupa Savaşı ya da Küçük Dünya Savaşı olarak tarihe geçti. Tarafsız kalan Avusturya bu savaşı durdurmak için çok gayret sarf etti. Her iki tarafı da Viyana'da bir konferansa davet edip meselelerin görüşülmesine imkân sağladı. Şansölye Buol'dan bu kongrenin haberini alan Prokesch, bir telgraf çekerek kendisinin de muhakkak kongreye katılmak istediğini bildirdi. Prokesch'in Şark siyasetiyle ilgilenmeyi istemesi, Frankfurt görevinde Bismarck'ın onu zorlamasından da kaynaklanmıştır. Bismarck, Prokesch'in görüşlerinin hep tam karşısında duruyor ve ondan hiç hoşlanmıyordu.¹¹³ Onun giyinişinden bile hazzetmediğini, sürekli askeri üniformasını giyip düğmelerini sonuna kadar iliklemesinden ve kılıcıyla her yere gelmesinden rahatsız olduğunu söylemekteydi. Buna karşın Prokesch'in de ondan hoşlanmadığı açıktır. Ancak yine de "Bizim asıl düşmanımız Bonaparte ve Bonapartizm'dir" diyerek vazifesini kişisel görüşlerinden daha üstün tuttuğuna işaret etmiştir.¹¹⁴

Prokesch, konferans için 1855'te Viyana'ya gittiğinde Bismarck bundan çok mutlu olduğunu ve bir daha dönmemesini ümit ettiğini söylemişti. Nitekim Prokesch Viyana'ya gittikten sonra İstanbul'a gönderilecektir. Viyana'da Rusya ve müttefikler dört madde üzerinde anlaştı. Bu görüşmelerde Prokesch de söz aldı ve bazı meseleler hakkında görüşlerini açıkladı. Sürekli İstanbul'dan bahsedip buraya gönderilmeyi

¹¹² Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 347.

¹¹³ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 351, 354.

¹¹⁴ Jonathan Steinberg, *Bismarck*, çev. Hakan Abacı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 153.

istediğini ifade ediyordu. Viyana’da Mehmed Emin Âli Paşa ile karşılaştı. Âli Paşa, Şansöyle Buol ve Prokesch bir akşam yemeğinde de buluştular. Âli Paşa’yı uğurladıktan dört gün sonra İmparator Franz Joseph tarafından davet edilen Prokesch’e, İstanbul’a Orta Elçi olarak tayin edildiği tebliğ edildi.¹¹⁵

¹¹⁵ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 357.

İKİNCİ BÖLÜM: PROKESCH'İN İSTANBUL ELÇİLİĞİ

1856-1871

Prokesch, 1855'te Berlin'deyken İstanbul'a tayin edildiği haberini aldığı anda çok mutlu olmuştu. Çünkü Şark'a karşı büyük ilgi duymaktaydı ve bu görevi de uzun zamandır bekliyordu. Prokesch İstanbul'da görev yaparken 1856 Islahat Fermanı'nın hazırlanması, Memleketeyn, Karadağ ve Bosna meseleleri gibi pek çok gelişmeye müdahil olmuştur. Bütün bu meselelerde mâkul, yapıcı ve Osmanlı Devleti'nin menfaatlerini göz ardı etmeyen bir yaklaşım sergilemiştir.¹¹⁶

Prokesch'in görevi esnasında Tanzimat devrinin önemli isimleri olan Reşid Paşa, Fuad Paşa ve Mehmed Emin Âli Paşa ile yakın münasebetler kurmuş olması da dikkate değerdir. Bu sayede Prokesch, Osmanlı dış politikasında da sözüne itibar edilir bir kimse haline gelmiştir. Avusturya ile Osmanlı Devletleri'nin reformlar konusunda da etkileşiminin bu dönemde artmaya başladığı görülmektedir. Prokesch'in elçiliğinin oluşturduğu uyum, bunu temin eden önemli bir faktördür. Prokesch, ölene değin Şark'a olan merakını sürdürmüştür. Yazdığı birçok gazete yazılarında Şark'ın muhafazasının önemine dikkat çekmişti.¹¹⁷

2.1. Prokesch'in İstanbul'a Gönderilmesinin Sebepleri ve Avusturya'nın Şark

Siyaseti

Avusturya, Kırım Harbi'nde taraf olmamasına rağmen savaşın sonuçlarından doğrudan etkilenmiştir. Prokesch'in İstanbul'a elçi olarak tayini de bu sonuçlarla bağlantılıydı. Bununla birlikte Prokesch'in İstanbul elçiliği, sâbık Şansölye Metternich'in tavsiye ettiği politikanın bir sonucudur. Metternich, Avusturya'nın rakibi olan devletlerle mücadele edebilecek kudrette olmadığını görmüştü. Bu sebeple Rusya, Osmanlı İmparatorluğu için nasıl bir tehdit ise Avusturya için de tehditti. Prokesch'i Rum İsyanı sırasında ve Mehmed Ali Paşa Bâbîâli'ye başkaldırdığında bölgeye göndermesi

¹¹⁶ Sinan Kunalp, "Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa 1807-1891", *Belleten XXXIV*, 1970, s. 426; Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 304.

¹¹⁷ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 407.

de bu yüzdendi. Metternich Şark Meselesini Avusturya için hayati bir mesele olarak görüyordu. Metternich'e göre Şark'ta Rusya'ya hiçbir surette fırsat verilmemeliydi. Bu diplomasi anlayışı içinde yetişen Prokesch de doğal olarak Rus karşıtı bir diplomattı. Metternich 1848 ihtilalleri esnasında ülkeyi terk etmek zorunda kalmasına rağmen O'nun Şark politikası haleflerince sürdürüldü.¹¹⁸

Metternich, Şark'ta yaşanacak bir sorunun Avrupa güç dengesinde de büyük bir sarsıntıya yol açacağına farkındaydı. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin varlığını ve sınırlarını korumasını Avusturya'nın çıkarları açısından hayati derecede önemli görmekteydi. Ona göre Avusturya yeteri kadar genişlemiş bir devletti ve Osmanlı İmparatorluğu aleyhine sınırlarını genişletmesine gerek yoktu. Zaten Avusturya Avrupa'nın en geniş topraklara sahip ülkelerinden biriydi. Fakat askeri güç olarak geri kalmıştı. Bu nedenle yeni topraklar ele geçirmeye değil, mevcut sınırlarını korumaya çalışmalıydı.¹¹⁹

¹¹⁸ Alan Sked, *The Decline and Fall of The Habsburg Empire 1815-1918*, New York – Londra, Longman Press, 1989, s. 167: Buol döneminde Metternich'in Avusturya'yı muhafaza politikası yeni rakiplere karşı da takip edilmekteydi. Bunlardan biri III. Napolyon, diğeri Bismarck'tır.

¹¹⁹ Hüner Tuncer, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri 1789-1853*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008, s. 52.

Resim 2.1. Prokesch, Paris Antlaşması öncesinde yapılan 1855 Viyana Konferansında Avusturya Hariciye Nazırı Kont Buol ile Sadrazam Âli Paşa arasında ayaktaadır. Resimde beyaz bahriye üniformasıyla diğer temsilcilerden kolay ayırt edilmektedir.

(<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?11173915>)

Erişim 02.09.2021

Avusturya Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesine büyük ehemmiyet vermesine rağmen Kırım Savaşı'nda tarafsız kalmıştır. Bu durum ilk bakışta Avusturya'nın Şark siyasetiyle uyumsuz görünebilir. Ancak mesele bütün yönleriyle ele alındığında Avusturya açısından en doğru tavrın tarafsızlık olduğu anlaşılır.¹²⁰ Avusturya, Rusya'nın Tuna Boğazlarını ele geçirmesinden son derece rahatsız olmasına rağmen Rusya'ya karşı bir politika takip edemezdi. Çünkü takip ettiği barış siyaseti sayesinde Rus tehdidinden kendini koruyabiliyordu. Kuzeyde Prusya'nın Alman birliğini sağlama çabaları, güneyde İtalya'nın Sardunya liderliğinde birleşmesi ihtimali Avusturya için en büyük tehditlerdi. Bu tehditlerle mücadele ederken başka bir cephe açarak Rusya'yı doğrudan karşısına alamazdı. Ayrıca 1848 ihtilallerinde ve sonrasında Prusya'ya karşı hep Rusya'nın desteğini görmüştü. Dolayısıyla Avusturya'nın Rusya ile doğrudan karşı karşıya gelmemesi gerekiyordu.¹²¹

Ancak Avusturya, Kırım Harbi'nden sonra İngilizlerle ortak siyaset takip ederek Rusya'yı karşısına almak zorunda kalmıştır. Çünkü iki ülkenin Balkanlardaki çıkarları örtüşmekteydi. Ayrıca Fransa'nın III. Napolyon döneminde takip ettiği siyaset Avusturya'yı tehdit etmekteydi. Kırım Harbi sonrasında hem Rusya'ya karşı hem de Fransa'ya karşı İngiltere, Avusturya için doğal bir müttefikti. Bu durum Osmanlı Devleti için de geçerliydi. İlgili başlıkta izah edileceği üzere Kırım Harbi sonrasında Eflak ve Boğdan'ın birleştirilmesi planına Avusturya da şiddetle karşı çıkmıştı. Rusya'nın burayı hegemonyası altına almasından endişe etmekteydi. Prokesch İstanbul'a gönderildiğinde Avusturya Şansölyesi Ferdinand von Buol (1797-1865)'dı. Kont Buol da Şark Meselesi

¹²⁰ Kırım Harbi'nden sonra Avusturya'nın Rusya'ya yaklaşip gizli bir antlaşma yaptığına dair haber gelmesinden şüphelenen Bâbıâli konuyu araştırmış ve böyle bir antlaşmanın aslının olmadığını tespit etmiştir. BOA, İ.HR, 174/9531, 14 Şaban 1273 – 9 Nisan 1857.

¹²¹ A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, Clarendon Press, 1988, s. 63.

ile ilgili hususlarda Metternich'in siyasetini takip ediyordu. Kont Buol, Osmanlı Devleti'nin Eflak-Boğdan üzerindeki nüfuzunun desteklenmesi gerektiğini savunmaktaydı. Böylece Eflak ve Boğdan arazisi üç devlet arasında tampon bölge olacak, Rus nüfuzuna set çekilecekti.¹²²

Kırım Harbi akabinde Osmanlı hariciyesinin çözmesi gereken birçok mesele vardı. Viyana İstanbul'daki elçisinin bütün bu meselelere doğrudan müdahil olmasını istiyordu. Prokesch bu beklentiye uygun bir şekilde hareket edecek, aktif bir elçilik dönemi geçirecekti. Özellikle Islahat Fermanı'nın ilanı sürecinde etkili oldu. Bundan başka Tuna Nehri'ndeki sınırın tespiti, bahsedildiği gibi Eflak ve Boğdan'ın birleşmesi, Karadağ, Girit, Bosna-Hersek'te yaşanan sorunlar Prokesch'in öncelikle ilgilenmesi gereken meselelerdi. Viyana'daki yetkililer bu çetin meselelerin altından kalkabilecek kişinin Prokesch olduğunu düşünüyordu.¹²³

2.2. Prokesch'in İstanbul'a Gelişi ve Görevine Başlaması

Viyana'daki çeşitli mahfillerde Prokesch'in İstanbul'a elçi olarak gönderilmesi uzun zamandır düşünülmektedir. Çünkü Avusturya Hariciyesinde Şark'ı en iyi tanıyanlardan biriydi ve daha önce yaptığı görevler sebebiyle devlet ricalinin gözünde itibarı yüksekti. Prokesch Osmanlı devlet adamlarının da sempatiyle baktığı ve dost olarak gördüğü bir isimdi. Rusya karşıtı bir politika takip etmesi ve Osmanlı taraftarı bir politikaya temayülü olması da bu göreve seçilmesinde etkili olmuştur. İstanbul'a elçi olarak gönderilmesinin ne kadar isabetli olduğunu gösteren hususlardan biri, Mustafa Reşid Paşa, Âli Paşa ve Keçecizâde Fuad Paşa gibi Tanzimat dönemi devlet ricaliyle yakın ilişkiler kurmasıdır.¹²⁴

Prokesch'in İstanbul'a fevkalade orta elçi (Internuntius) olarak gönderilmesi kararı 1855 yılında alındı.¹²⁵ Bu sırada Frankfurt'ta Avusturya temsilcisi olarak bulunmaktaydı. Şark hakkında sahip olduğu tecrübe yüzünden Prokesch'in İstanbul'da

¹²² Bu konu ileride ayrıntılarıyla ele alınacaktır; Ayrıca bkz. Schoeder, "Austria", s. 219.

¹²³ Armaoğlu, *Siyasî Tarih*, s. 265.

¹²⁴ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 372.

¹²⁵ Mülteciler meselesinden sonra Avusturya ile ilişkiler gerilmişti ve Büyük Elçi atanmayıp bunun yerine geçici görevlerle hep orta elçiler atanmıştı.

daha faydalı olacağını Şansölye'ye, Metternich tavsiye etmişti. Bâbîâli Prokesch yola çıkmadan bir ay önce konuyla ilgili bilgilendirildi. Ayrıca Prokesch'in İstanbul'a Trieste'den deniz yoluyla geleceği de bildirildi.¹²⁶ Prokesch'e bu kararın tebliğinden sonra Viyana'daki Osmanlı Sefareti yeni elçi için bir ziyafet hazırlamış ve Prokesch ile Hâriciye Nazırı Kont Buol, bu ziyafete katılmışlardı. Viyana'da Maslahatgüzar olan Seyyid Ahmed İhsan Bey'in ziyafet için 729 filorin 54 frank istemesi, verilen ziyafetin büyüklüğüne işaret etmektedir.¹²⁷

Resim 2.2. Prokesch'in 1855 tarihli bir resmi

(<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?10DF9CD9>)

Erişim 04.09.2021

¹²⁶ BOA, İ. HR. 125/6280, lef 3, 23 Safer 1272 - 4 Kasım 1855

¹²⁷ BOA, İ. HR. 126/6368, lef 1, 7 Rebiyülevvel 1272 – 25 Kasım 1855.

Prokesch'in İstanbul yolculuğu hakkında haberler Avusturya gazetelerinin sütunlarından hiç eksik olmamış, dönemin matbuatı O'nun yolculuğuna dair ayrıntıları her gün kamuoyuna aktarmıştır. Bu haberlere göre 10 Aralık 1855 tarihinde Avusturya'nın Trieste limanından Elizabeth Vapuru'yla ayrılan Prokesch, 14 Aralık tarihinde eskiden görev yaptığı Atina'ya vardı. Kendisinden önce gelen hanımı Madam Prokesch ile Atina'da buluştular.¹²⁸ Atina'da geçen 15 yıllık uzun elçiliği hürmetine Yunanistan Kralı tarafından kendisine bir karşılama töreni düzenlendi. Atina'nın Prokesch için manevi bir önemi de vardı. Elçiliği esnasında ölen bir çocuğu Atina'ya defnedilmişti. Eşiyle birlikte çocuğunun mezarını ziyaret etti ve Atina'da bir katolik kilisesindeki ayine katıldıktan sonra yolculuğuna devam etti.¹²⁹

Prokesch hakkında gazetelerde çıkan haberlere göre bir karşılama ve kabul merasimi yapılmıştır.¹³⁰ 17 Aralık 1855 tarihinde Çanakkale Boğazı'ndan giriş yapan elçilik heyeti, Bâbîâli'nin görevlendirdiği memurlar tarafından karşılandı.¹³¹ 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde elçi kabul merasimleri de değişmişti. Buna göre gelen elçi deniz yoluyla geliyorsa Çanakkale Boğazı'nda karşılanıp buradan İstanbul'a getirilir. Tophane'de hazırlanan kabul alayıyla karşılanırdı. Mızıka-yı Humâyûn da bu karşılama merasiminde yer alırdı ve konuk devlet adamlarının ülkesinin resmi marşını icra ederdi. Önceki asırlardaki hilat giydirme geleneğinin yerini, Padişah tarafından mücevher kutu hediye edilmesi usulü almıştı. Tanzimat dönemiyle birlikte İstanbul'da Avrupalı elçilerin itibarı iyice artmıştı. Bu sebeple elçiler itimatnamelerini sunduktan sonra Padişah da nezaketen birkaç kelime ile cevap verirdi.¹³²

Prokesch için de bu yeni elçi karşılama usulünün uygulandığı görülür. Avusturya sefaret vapuru 20 Aralık 1855 Pazartesi günü İstanbul'a ulaştı. Vapuru karşılayan Hariciye teşrifatçısı Kâmil Bey misafire tebriklerini sundu. Sefaret heyeti adet olduğu

¹²⁸ *Ost-Deutsche Post*, 2 Aralık 1855.

¹²⁹ *Wiener Zeitung*, 25 Aralık 1855.

¹³⁰ Salih Münir Çorlu, *Geçmiş Zamanlar: Sultan II. Abdülhamid'in Paris Sefir-i Kebirinin Diplomasi Yazıları ve Hatıraları*, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2013, s. 683.

¹³¹ *Wiener Zeitung*, 27 Aralık 1855; *Cerîde-i Havâdis*, 13 Rebiyülahir 1272.

¹³² Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 174.

üzere Padişah tarafından tahsis edilmiş olan atlarla sefarethaneye kadar götürüldü.¹³³ Ertesi gün Prokesch Babiali'ye giderek Hariciye Nazırı İbrahim Edhem Paşa ve Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'yı ziyaret etti. Prokesch'in Padişah'a itimatnâmesini (agrément) sunacağı gün hususunda görüşüldü.¹³⁴

Prokesch'in itimatnâmesini takdim etmesi için 24 Aralık 1855 Perşembe günü seçildi.¹³⁵ Belirlenen tarihte Prokesch ile sâbık sefir Baron Koller, Sultan Abdülmecid'in huzuruna çıktılar.¹³⁶ Sultan, Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in nâme-i hümayûnu ile Prokesch'in itimatnâmesini kabul etti. Ayrıca Baron Koller'in de İstanbul'dan ayrılmasına resmi olarak müsaade edildiği bildirildi. Böylece Prokesch, Avusturya İmparatorluğu'nun İstanbul'daki Fevkalade Orta Elçisi olarak görevine resmen başladı.¹³⁷

2.3. Kırım Harbi Esirlerinin Değiştirilmesi Meselesinde Prokesch'in Faaliyetleri

Avusturya'nın 1853-56 Kırım Harbi'nde tarafsız kalması savaşın tarafları arasında önemli bir pozisyon almasını sağladı. Meselenin İstanbul ayağını takip etmek de Prokesch'e düştü. Prokesch'in ilgilenmesi gereken ilk meselele savaş esirlerinin değişimi oldu. Selefî Koller de bu konuyla ilgilenmişti. Kırım Harbi'nde genel olarak toplamda 11.000 civarında Türk askeri, 8.000 civarında da Rus askeri esir düşmüştür. Esirlerin çoğu da Kafkas cephesindendi. Türk esirlerin esaretlerinde çeşitli işlerde istihdam edildiği bilinmektedir. Rus esirlere de benzer bir muamele yapıldığı tahmin edilebilir. İlk defa Mayıs 1855'te esirleri değiştirme konusu gündeme geldi. Temmuz 1855'de Viyana'da dört madde üzerine taraflar uzlaşınca artık esir değişiminin yapılması için gerekli zemin bulunmuştu. Avusturya'nın aracılık ettiği bu esir değişiminde usul

¹³³ *Wiener Zeitung*, 3 Ocak 1856.

¹³⁴ Büyükelçilerin akreditasyonu için bkz. Temel İskit, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulanması*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 227.

¹³⁵ *Ceride-i Havâdis*, 21 Rebiyülevvel 1272.

¹³⁶ *Wiener Zeitschrift*, 1 Şubat 1856.

¹³⁷ BOA, İ.HR., 126/6373; BOA, İ. HR., 127/6386, 20 Rebiülahir 1272 - 30 Aralık 1855.

olarak bir general için otuz nefer, bir subay için de on beş nefer verilmesi karşılıklı olarak kabul edildi.¹³⁸

Göreve başladığında meseleyi masasında bulan Prokesch esirlerin nerede olduğu ve nasıl değiştirileceği konusunda bazı ayrıntılarla ilgilendi. İki tarafla görüşüp ortak bir noktada buluşulması için gayret gösterdi.¹³⁹ Belirlenen şartlara göre bazı merkezlerde esirlerin değiştirilmesine karar verilmişti. Odesa esir değişimi için seçilen önemli limanlardan biriydi. Prokesch İstanbul'daki görevine başladığında esir değişimine dair temel esaslar aslında belirlenmişti. Ancak birtakım subayların tutuldukları yerler ve hayatta olup olmadıklarının bilinmediği anlaşılmaktadır. Bu sebeple Prokesch, Rusya'nın bildirdiği subay isimleri hakkında Bâbîâlî'den malumat talep etmiştir. Görevinin ilk aylarında gönderdiği sefaret mühürlü müzekkirelerde bu subayların nerede bulunduğunu sormaktadır.¹⁴⁰

Prokesch, başka bir tahririnde ise Osmanlı hükümetinin acele etmesini istemektedir.¹⁴¹ Değişimini talep ettiği askerler 1853'te Kars'a yakın Bayındır mevkiinde gerçekleşen muharebede esir düşmüşlerdi. Söz konusu muharebede Ruslar ağır bir yenilgi almış ve çok sayıda esir vermişti.¹⁴² Bunlardan biri de bir subaydır. Rusya, bu subayın nerede olduğundan ve yaşamından emin olamadıkları için Kars civarında olup olmadığı hakkında oradaki Paşa'dan sorulmasını Prokesch'ten istemiştir. Kars'taki yetkililerden Kusorotof ölmüş olabileceği haberinin gelmesi üzerine Prokesch, Rusya'nın ona karşılık bir topçu neferini serbest bıraktığını belirtti. Kutusorof hakkında bilgi isteyen Prokesch, subayın Sivas civarında olduğunu öğrendi. Daha sonra bu subayın İstanbul'a gönderilmesi için gerekli yazışmaları yaptı. Bu meselenin Padişaha da aksettiği anlaşılmaktadır. Bunun üzerine esir hakkında bilgi vermesi için Sivas valisine

¹³⁸ İbrahim Köremeli, "Kırım Harbi Sırasında Rusya'daki Esir Osmanlı ve Müttefik Askerleri (1853-1856)" *Belleten* LXXVII, no. 280 (2013), s. 1010: Değiştirilen esirlerin bir daha o ülkeyle savaşmayacağına dair yemin etmesi gerekiyordu.

¹³⁹ BOA, HR.SYS, 1355/39, lef 1, 19 Teşrinisâni 1855;

¹⁴⁰ BOA, HR.MKT, 137/57, lef 1, 20 Cemaziyelevvel 1272 – 28 Ocak 1856.

¹⁴¹ BOA, HR.MKT, 134/35, lef 1, 19 Cemaziyelevvel 1272 – 27 Ocak 1856.

¹⁴² Candan Badem, *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 149; Klasik dönemde Osmanlı-Rus Savaşları'ndaki esir değişimi için bakz. Fatma Sel Turhan, *18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri*, İstanbul, Vadi Yayınları, 2018.

yazı gönderildi. Ardından Yüzbaşı Kusorotof'un ölmediği ve hiçbir surette incitilmeyerek İstanbul'a getirildiği haberi geldi.¹⁴³

Prokesch, aynı belgede bir başka subayın daha durumunu soruldu. Bayındır Muharebelerinde esir düşmüş Topçu Mülâzımı Mazlof'un hayatta olup olmadığına dair bilgi istenmektedir.¹⁴⁴ Rusların Mazlof'un hayatta olduğunu düşündüğünü bildirmiştir. Prokesch, subayın biran evvel bulunup İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini de ifade etmişti.¹⁴⁵ Padişahın da müdahalesiyle sorun büyük ölçüde çözüme kavuşturulmuş oldu.¹⁴⁶

Rus süvarilerinden Aleksandır Streleçki isimli bir subay ise 9 Haziran 1854'te Silistre'de esir düşmüştü. Prokesch, bu esir için de devreye girmiştir.¹⁴⁷ Benzer şekilde bir müzekkire de İstanbul'daki iki esir asker için gönderilmiştir. Metrisçi alayından Adam Orda ile Forus İvanof isimli iki esirin daha önce esir kaydedilerek İstanbul'a ulaştıkları ve burada ikamet ettikleri tespit edilmişti. Prokesch bunların iadesi için de girişimde bulunmuştur.¹⁴⁸ Ancak Osmanlı hükümeti bunların İstanbul'da olmadığı yönünde cevap vermiştir.¹⁴⁹

Verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti ile Rusya arasında diplomatik ilişkiler normale dönene kadar esirlerle ilgili meselelerde Avusturya Sefareti arabuluculuk yapmıştır. Prokesch bu meseleyle bir süre meşgul olmuşsa da, bu durum uzun sürmemiştir. Çünkü Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Rusya kendi elçisini İstanbul'a göndermiş, konuyu Rus elçisi takip etmeye başlamıştır.¹⁵⁰

¹⁴³ BOA, HR.MKT, 132/79, lef 1, 6 Cemaziyelahir 1272 – 13 Şubat 1856

¹⁴⁴ BOA, HR.SYS, 1355/57, lef 1, 15 Cemaziyelevvel 1272 – 23 Ocak 1856.

¹⁴⁵ BOA, HR.SYS, 1912/15, lef 1, 15 Cemaziyelevvel 1272 - 23 Ocak 1856.

¹⁴⁶ BOA, HR.SYS, 1912/15, lef 2, 18 Cemaziyelahir 1272 - 25 Şubat 1856.

¹⁴⁷ BOA, HR.SYS, 1355/26, lef 2, 19 Cemaziyelevvel 1272 – 27 Ocak 1856.

¹⁴⁸ BOA, HR.SYS, 1355/18, lef 1, 23 Cemaziyelevvel 1272 – 31 Ocak 1856.

¹⁴⁹ BOA, HR.SYS, 1355/18, lef 2, 11 Cemaziyelahir 1272 – 18 Şubat 1856.

¹⁵⁰ BOA, HR.MKT, 143/81, 17 Şaban 1272 – 23 Nisan 1856; Prokesch'in göreve başladığı sırada İstanbul'a henüz bir Rus elçisi gelmediğinden bazı Rus tüccarlarla ilgili meselelerin de Avusturya Sefareti'nden halledilmeye çalışıldığı görülmektedir.

2.4. Islahat Fermanı'nın Hazırlanması ve Prokesch'in Katkıları

Kırım Harbi'nin (1853 – 1856) başlamasının en önemli sebeplerinden biri Rusya'nın Osmanlı topraklarında yaşayan Ortodoksların hâmisi olduğunu iddia etmesiydi. Savaşta Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni destekleyen büyük devletler, Rusların gayrimüslimlerin haklarını bahane ederek Avrupa kamuoyunu kendi tarafına çekmesinden endişeliydi. Bu gerekçeyi öne sürerek Osmanlı Devleti'ne baskı yapıyor, topraklarında yaşayan Hristiyanların hakları konusunda düzenlemeler yapmasını istiyorlardı. Yapılacak düzenlemeyle Rusya'nın Ortodoksların haklarını bahane ederek Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmasının önüne geçilebilirdi.¹⁵¹ Bu sebeple Paris Antlaşması henüz imzalanmadan önce bir ferman (1856 Islahat Fermanı) yayınlanarak Hristiyan tebaanın temel haklarının garanti altına alındığı ve artık Müslümanlarla eşit sayıldıkları tüm taraflara bildirildi. Fakat bu ferman sultanın kendi iradesiyle yayınladığı bir fermanndan ziyade büyük devletlerin müdahalesinin bir sonucuydu. Tarihe Islahat Fermanı adıyla geçmiş, Osmanlı modernleşmesini yeni bir evreye taşımıştı.¹⁵²

Rusya, Ortodoks Rumların hâmisi olduğu iddiasını 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na dayandırmaktaydı.¹⁵³ Osmanlı topraklarına müdahale etme fırsatı veren bu iddia Şark Meselesi'nin canlı tutulması için bir araçtı. Osmanlı idarecileri Rusya'nın ve diğer Avrupalı devletlerin ölçsüz isteklerinin egemenliklerine zarar vermesinden, gayrimüslimleri Osmanlı idaresinden koparmasından çekiniyorlardı. Bununla birlikte Osmanlı idaresinin içine düştüğü zafiyetten kaynaklanan bazı sorunların varlığı da inkâr edilemezdi. Ayrıca kilise inşası ve tamiriyle ilgili bazı güçlükler de vardı. Avrupalı büyük devletler bunların ortadan kaldırılması hususunda ısrarcıydı.¹⁵⁴

Kırım Savaşı'nı nihayete erdirecek barış antlaşmasının esaslarını belirlemek amacıyla Viyana'da toplanan konferansta dört temel husus üzerinde anlaşılmıştı.

¹⁵¹ Baumgart, *Der Friede*, s.169.

¹⁵² Mehmet Yıldız, *1856 Islahat Fermanı'nın Tatbiki ve Tepkiler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 108.

¹⁵³ Eichmann, *Die Reformen*, s. 213.

¹⁵⁴ Cevdet Küçük, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat", *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 549.

Uzlaşılın maddelerin dördüncüsü gayrimüslimlerin haklarında yapılacak iyileştirmelere dairdi. Büyük devletler bu hususta ayrıntılı bir ıslahat programı talep ediyorlardı. Osmanlı Devleti'nin ısrarları sonucu söz konusu programın padişah fermanıyla ilan edilmesi hususunda mutabakata varıldı. Böylece padişahın hükümlanlık haklarına zarar verilmesinin önüne geçilecekti. Viyana'da 1 Şubat 1856 tarihinde protokol imzalandıktan sonra İstanbul'da Avusturya, Fransa ve İngiltere elçileriyle Osmanlı Sadrazamı ve Hâriciye Nazırı toplandı. Fermanın ayrıntılarının ne olacağı hususunda çalışmaya başladılar. Rusya'nın koz olarak kullanabileceği gerekçeleri elinden almak istiyorlardı.¹⁵⁵

Bu sırada Prokesch henüz İstanbul'a gelmek üzereydi. İstanbul'daki İngiliz elçisi Stratford de Redcliffe (1786-1880) ve Fransa elçisi Antoine Edouard Thouvenel (1818-1866) Fransız Hariciye Nazırı Kont Alexandre Colonna-Walewski (1810-1868)'den, Viyana Protokolünde uzlaşılın maddeler üzerine görüşmelere başlamayı talep ettiler. Bunlardan en önemlisi de gayrimüslimlerin statüleri hakkındaydı. Savaşta taraf olmamasına rağmen Avusturya Sefiri bu toplantıda yer alırken savaşta taraf olan Sardunya elçisi Tecco¹⁵⁶ konferansa davet edilmedi ve bunun üzerine ülkesince geri çağırıldı.¹⁵⁷ Viyana'da uzlaşılın maddeleri Rusya'nın kabul etmesi için Avusturya ağırlığını koymuştu. Bu sebeple Prokesch'in görüşmelerde yer alması mühimdi.¹⁵⁸ Prokesch İstanbul'daki ilk sınavını Islahat Fermanı'nın hazırlık sürecinde verecekti. Payitaht'a gelir gelmez hemen hazırlıklara iştirak etmeye başladı. Fermanın hazırlanması için Âli Paşa, Fuad Paşa, Kalimaki Efendi, Thouvenel ve Redcliffe ile birlikte çalıştılar.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Yıldız, *Islahat Fermanı*, s. 109; Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1999, c. 19, s. 185-190.

¹⁵⁶ Ramualdo Tecco (1802-1867)

¹⁵⁷ Wiener Zeitung, 1 Şubat 1856.

¹⁵⁸ Kuntay Gücüm, *İmparatorluğun "Liberal" Yılları (1856-1870)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015, s. 37.

¹⁵⁹ Wiener Zeitung, 21 Şubat 1856; Giyinip kuşanmasındaki titizliği ve gösterişi konusunda daha evvel Bismarck'ın öfkesini çeken Prokesch'in bu toplantılarda giydiği açık mavi üniforma dikkatleri o kadar üzerine çekmişti ki İngiliz medyasında bile Prokesch'in üniforması hakkında haber yapılmıştır. Bkz. The Illustrated London News, 1 Mart 1856.

Prokesch İngiliz elçinin istediği tipte keskin reformlara mesafeliydi. Yapılacak zamansız reformların yol açabileceği sonuçlardan ve Avusturya'nın menfaatlerinin zarar görmesinden çekiniyordu. Osmanlı Devleti'nin iç dengelerini bozacak ve kadim sosyal yapısını sarsacak reformlar yerine, Hristiyan ahalinin refahını gözeten ama Osmanlı Devleti'nin idaresini zaafa uğratmayacak ıslahatlara taraftardı. Prokesch, Osmanlı Devleti'nin Rus emellerine karşı tampon devlet rolü oynadığını sık sık dillendirmekteydi. Türklere yönelik bu tür olumlu fikirlerini daha evvel Viyana Konferansı'nda da dile getirmişti. Daha sonra da elçilerin toplantılarında da hep Türkleri savunduğundan Sultan Abdülmecid tarafından Mecidiye nişanıyla taltif edilmiştir. Ancak Prokesch'in Osmanlı Devleti'ni savunması bir Türk sempatisini olduğu manasına gelmez. Bunun tek nedeni yukarıda da izah edildiği gibi Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesinin Avusturya'nın çıkarlarıyla örtüştüğünü düşünmesidir.¹⁶⁰

Prokesch, Kırım Harbi sonrasında İngiliz ve Fransız elçilerinin İstanbul'da çok güçlü bir pozisyon elde ettiklerini ifade etmektedir. Prokesch bu heyeti tarif ederken Thouvenel için ülkesinden talimat almadan adım atmayacağına işaret eder. Redcliffe için ise uzun zamanını bu ülkede geçirdiğinden burayı en iyi bilen ve buna göre isteklerinde en tutkulu kişidir demektedir.¹⁶¹ Redcliffe'in taleplerini yumuşatması gerektiğini düşünüyordu. Ancak Redcliffe inatçı bir tavır sergilemiş, Âli Paşa ile çetin bir mücadeleye girmiştir.¹⁶² Bununla birlikte, taraflar Paris'e gitmeden önce Rusya'nın hamilik iddiasına set çekecek bir metin üzerinde anlaşılması gerektiğinin farkındaydı. Bu sebeple gayrimüslimler hakkında bazı düzenlemeler yapılması hususunda anlaşıldı.¹⁶³ Yapılan görüşmeler sonucunda gayrimüslimlere devlet memuriyeti ve askerlik yolunu açan yenilikler başta olmak üzere çeşitli hususları içeren bir metin üzerinde mutabakata varıldı. Bu konuları ihtiva eden metin padişah fermanı olarak 18 Şubat 1856 tarihinde ilan edilmiştir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 373.

¹⁶¹ Prokesch-Osten, "Ein Beitrag", s. 8.

¹⁶² Engelhardt, *Tanzimat*, s. 90.

¹⁶³ Roderic H. Davison, *Reform in The Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton, Princeton University Press, 1963, s. 53.

¹⁶⁴ Kemal Beydilli, "1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları Hakkında", *150. Yılında Tanzimat*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1990, s. 26.

Yapılan görüşmeler sırasında Rusya'nın kendi amaçları için Ortodoks kilisesini kullandığı hususunda görüş birliğine varılmıştı. Bu sebeple patrikhânenin ve mensuplarının durumunun ne olacağının da belirlenmesi gerekiyordu. Prokesch, patrikhâne teşkilatı üzerinde reform yapılmasının gerekliliğine dikkat çekmişti.¹⁶⁵ Bu konudaki müzakerelerde kilise mensuplarının maaşlarının tespitinden dini otoritelerin belli kanunlarla sınırlandırılmasına değin çeşitli konularda da görüşmeler yapıldı.¹⁶⁶ Prokesch fermanın hazırlanması sürecinde görüşmelerin aceleye getirildiğini, pek çok soruna çözüm getiremediğini düşünmekteydi. Zahiri kurtaran bir reform programı ilan edileceğine, meseleleri köklü bir şekilde ele alan bir düzenlemeyi daha tercihe şayan görüyordu. Çünkü bu tarz reformların toplumda kabulü çok uzun zaman gerektirmekteydi.¹⁶⁷

2.5.İslahat Fermanı'ndan Sonra Müsaade Edilen Müslüman-Hristiyan Evliliğine

Prokesch'in Bakışı

İslahat Fermanı'nın ilanından sonra Prokesch'in karşısına çıkan en önemli meselelerden biri Müslüman – gayrimüslim evlilikleriydi. Prokesch bu tür evliliklere olumlu bakmıyor, toplumsal düzeni sarsabileceğinden endişe ediyordu. Bu tür evlilikler genellikle evlenen gayrimüslimlerin Müslüman olmasıyla sonuçlanıyordu. Prokesch'i rahatsız eden hususların başında bu durum vardı. 1857 tarihli bir takririnde İşkodra'ya yakın Dıraç (Durazzo), Tirana, Natiya adlarında üç yerleşim yerinin Katolik kadınlarının İslahat Fermanı'ndan sonra Müslüman erkeklerle evlenip din değiştirdiklerinden bahseder. Hâlbuki bu durum Prokesch'e göre İslahat Fermanı'nın maksadına aykırıydı. Çünkü Müslüman kızların din değiştirip Katoliklerle evlenmesine karşı halk arasında hâlâ katı bir tutum vardı ve değişmesi neredeyse imkânsızdı. Katolik kızların Müslümanlarla evlenmesine karşı ise aynı sert tutum yoktu. Bu durum Katolik nüfusun zamanla erimesine yol açacaktı. İslahat Fermanı ise tam olarak bu durumu ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı ve Müslümanların da dinden dönerek başka dinlere

¹⁶⁵ BOA, İ.HR, 332/21391; Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi X*, yay. Münir Aktepe, Ankara, TTK Basımevi, 1988, s. 120.

¹⁶⁶ Davison, *Reform*, s. 120.

¹⁶⁷ Davison, *Reform*, s. 60.

geçmesine müsaade etmekteydi. Anlaşıldığı kadarıyla fiiliyatta durumun Katolikler aleyhine tezahür etmesi Prokesch'i çok rahatsız etmekteydi.¹⁶⁸

Prokesch bu soruna dair çözüm önerisini kaleme aldığı bir yazıda Bâbîâlî'ye aktarıyordu. Bulduğu çözümü şöyle açıklıyordu; “efkârıma göre işbu müşkilâtı ber-tarâf ederek mes’elenin mezhebce olan tarafına dokunmaksızın mâliye ve idârece bir şer’î hey’ete bu makûle tezvîc arzusunda olanları hazîne-i celîleye bir mikdâr akçe itâsına mecbur ederek madde-i mezkûrenin önü alınabilmesi mümkünattan...” olacaktır diyordu. Bu çözüm, Müslüman erkeklerin Katolik kızlarla evlenmek istemesi durumunda özel bir vergi alınmasıydı. Böylece hem devlet bir gelir elde edecek, hem de maddi yükün altına girmek istemeyenler caydırılacaklardı.¹⁶⁹ Hükümet Prokesch'in bu önerisini makul bir çözüm olarak kabul etmişti. Bunun başlıca sebebi devletin zor bir dönemden geçmesiydi. Nitekim ülkenin çeşitli yerlerinde gayrimüslimlerle Müslümanlar arasında birçok çatışma yaşanmaktaydı. Dolayısıyla gayrimüslim nüfusun tepkisini çeken bu gibi hadiselerin önüne bir an evvel geçilmesi elzemdi. Katolik-Müslüman evliliğinde Katoliklerin sayısının azalmasına karşın tedbirler sadece İşkodra'ya değil aynı zamanda Girit, Bosna, Cezâyir-i Bahr-i Sefîd valiliklerine birer emir gönderilerek bildirilmişti. Gönderilen bu emirlerde iki farklı dinden olan insanların evliliğinin çocuklarının üzerinde olumsuz etkileri anlatılmaktaydı. Bu gibi ailelerin çocuklarının büyüyene kadar annelerinden öğrendikleri din ile babalarının gösterdiği dinin farklı olması sonucunda çocukların hangi inancı benimseyeceğine karar vermekte zorlanacağına işaret edilmekteydi. Dolayısıyla bu karmaşanın önüne geçmek için Müslümanların Katolik kızlardan biriyle evlenmeyi talep ettiklerinde bir ruhsat almaları şart koşulmalı ve bu ruhsatı istediklerinde de savuşturulup işlerine engel olunmalıydı.¹⁷⁰

1861 yılında İşkodra'ya giden Cevdet Efendi (henüz paşa değilken) bu durumun devam ettiğine şahit olmuştur. Katolik kızların Müslüman erkeklerle evlenmelerine papazlar her ne kadar karşı çıkıp şikâyet etseler de buna bir çare bulunamadığından bahsetmektedir.¹⁷¹ Cevdet Efendi'ye göre Katolikler kızlarını nikâhla veriyorlardı.

¹⁶⁸ BOA, HR.TO, 159/42, lef 1, 24 Teşrinisani 1857.

¹⁶⁹ BOA, HR.TO, 159/43, lef 1, 24 Teşrinisani 1857.

¹⁷⁰ BOA, HR.MKT, 235/35, lef 1, 4 Ramazan 1274 – 18 Nisan 1858.

¹⁷¹ Maurus Reinkowski, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat'ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017, s. 96.

Nadiren Müslümanlardan kız aldıkları da olmuştu. Hatta bazı önemli kişilerin anneleri Müslüman asıllıydı.¹⁷²

2.6. Prokesch'in Karadağ Meselesine Yaklaşımı

Osmanlı Devleti'nin Karadağ'da hâkimiyet kurması kolay olmamış, bölgenin özel şartları nedeniyle Osmanlılar Karadağlıları iç işlerinde serbest bırakmıştı. Karadağ ahalisi vladika denilen bir piskopos önderliğinde cemaat ve kabile şeklinde teşkilanmıştı. Vladikalar aynı aileden yetişip görevlerini aynı soy üzere devam ettirirlerdi.¹⁷³ 1852 yılında Vladika olan Danilo evlenebilmek için piskoposluğu bırakmış, prens ünvanını kullanmaya başlamıştır. Bu tarihten itibaren Karadağ bir prensliğe dönüşmüştür. Bâbîâli bu duruma karşı çıkmışsa da Avusturya ve Rusya müdahale ederek ağırlığını koymuştu.¹⁷⁴ Karadağ'da tıpkı Bosna'da Ömer Paşa'nın uyguladığı gibi Tanzimat reformlarının yapılması Danilo'dan önceki Vladika Peter ile görüşülmüştü. Ona özerklik dahi verilebileceği söylenmişse de fiilen özerk olan Karadağ, bunu kabul ettiği takdirde hukuken özerk ama fiilen Osmanlı tâbiliğine girmeyi kabul edeceğinden bu teklife

¹⁷² “Lâtinler dahi bir karıdan ziyâde karı alacak olduklarında akd-i nikâh için imâma muhtaç olurlar. Lâtin papaslar ta’addüd-i zevcâtın men’ine pek ziyâde sa’y ede gelmişler ise de lâtinler asla kayd etmiyerek kızlarını ehl-i İslâma nikah ile verirler her ne kadar nâdir ise de malisyalarda lâtinlerin ehl-i islâm kızı aldıkları dahi vardır. Ez-cümle Bib Doda Paşa’nın zevcesi ve mûmâ-ileyh Preng Bey’in vâlidesi müslimedir.” Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, haz. Cavid Baysun, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 184.

¹⁷³ Osmanlı terminolojisinde Karadağ idarecileri için Ladika, Vladuka, Uladika, Ulodula gibi çeşitli varyantlar kullanılmıştır. Giydikleri siyah kıyafetlerden ötürü kara keşiş de denilmiştir. Aşiretler şeklinde dağınık bulunan Karadağ halkı içinde sorunları çözen vladikalar hakkında bkz. Abidin Temizer, *Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013, s. 22.

¹⁷⁴ Cevdet Paşa Karadağ’ın isyanı hakkında “...bir köşede yatur bir yılan iken bunun kuyruğuna basıp da meydana bir Karadağ mes’elesi çıkaran damad-ı şehriyârî Mehmed Ali Paşa ile Serdar-ı ekrem Ömer Paşa idi” demiştir. A. Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-20*, yay. Cavid Baysun, Ankara, TTK Basımevi, 1991, s. 48; Vahit Cemil Urhan, *Karadağ’ın Bağımsızlığını Kazanması (1851-1871)*, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, Basılmamış Doktora Tezi, s. 67.

yanaşmamıştır. Bunun yerine Danilo Fransa'ya ziyarette bulunarak kendine destek aramıştır.¹⁷⁵

Daha sonraki yıllarda Avusturya Hâriciye Nâzırlığına getirilen Friederich Ferdinand von Beust (1809-1886) hatıralarında Karadağ'ı Osmanlı Devleti'nin elinden kurtaranın Rus elçisi Mençikov'un gelmesi ve harbin başlaması olduğuna işaret eder.¹⁷⁶ Bâbîâli Kırım Harbi'nde Karadağ'ın da harekete geçeceğini düşünerek tedbirler aldıysa da Rusya tarafında hareket etmeyen Prens Danilo, bunun mükâfâtı olarak Hersek'ten bazı yerleri talep etti. Birtakım fedakârlıklara karşılık Türk hâkimiyetini tamamen kabul etmesi şart koşuldu ve bu sebeple Karadağ'da çatışmalar başladı. Bu süreçte Fransa tarafından açıkça Karadağlılar desteklenmekteydi. Slav dostluğu gereğince Karadağlılar Rusya'ya da yanaşmışlardı. Bâbîâli Grakhovo yenilgisinin intikamını henüz almadan büyük devletler devreye girerek Karadağ'ın hududunun yeniden çizilmesi için komisyon oluşturdular.¹⁷⁷

Karadağ Meselesinde Avusturya'nın büyük bir çabası göze çarpmaktadır. Bu durum Viyana gazetelerinde Karadağ ile ilgili haberlerin çok olmasından da anlaşılabilir. Bunun bir sebebi Rusya'dan önce davranma ve insiyatifi kaybetmeme çabasıydı. Bir diğer husus ise Avusturya'nın Karadağ ile sınırdaş olması ve Adriyatik'e kıyısının bulunmasıydı. Bundan başka İtalya'da henüz başlayan milliyetçi hareketler Avusturya aleyhine genişliyordu ve ilerleyen yıllarda büyük toprak kayıplarına sebep olacaktı. Avusturya Adriyatik'te bir başka milliyetçi unsurun filizlenmesini istemiyordu.¹⁷⁸ Karadağ meselesi, Osmanlı-Avusturya arasında uzun süredir vardı ve Karadağlılar

¹⁷⁵ Uğur Özcan, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Ankara, TTK Yayınları, 2012, s. 21; Temizer, *Karadağ*, s. 50.

¹⁷⁶ Beust burada Karadağ'a hiçbir sempati beslememesine karşın büyük oranda yardım yapıldığına işaret eder. Yapılan bu yardımların Viyana sokaklarına harcanabileceğinden bahseder. Ayrıca Beust yıllar sonra İstanbul'a gelirken Karadağ sınırından geçtiğinde dönemin Karadağ Prensiyle hiçbir tercüman kullanmadan Almanca, Fransızca ve İtalyanca konuşabilmesi Beust'u etkilemiştir; Friedrich Ferdinand Graf von Beust, *Aus Drei Viertel-Jahrhunderten: Erinnerungen und Aufzeichnungen*, Stuttgart, Cottaschen Buchhandlung, 1887, c. II, s. 289.

¹⁷⁷ İsmail H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972, cilt. 4, s. 187.

¹⁷⁸ Lawrence R. Beaber, *Prokesch von Osten and Austria's Balkan Policy 1860-1872*, University of Pennsylvania, Graduate School of Arts, Doktora Tezi, Pennsylvania 1973, s. 127.

Avusturya tarafından desteklenen bir topluluktur. Aslında Avusturya Osmanlı Devleti'nin Karadağ üzerindeki hâkimiyetini tanıyordu. Nitekim 1791 Zıştovi Antlaşması'nda da bu husus teyid edilmişti.¹⁷⁹ Ancak Rusya'nın güçlenmesi ve Balkanlar'da takip ettiği politikalar dengeleri değiştirmişti. Rusya'nın Panslavizm gayesiyle Karadağ meselesine karışması Avusturya için çok büyük bir tehditti. Avusturya, Karadağ meselesi ortaya çıktığı andan itibaren hem oraya bir konsolos tayin etmiş, hem de İstanbul'daki elçisine bu meseleyi yakından takip etmesini istemişti¹⁸⁰

1856 Paris Barış Antlaşması'nda konunun görüşülmesini Osmanlı tarafı reddedip bunun bir iç mesele olduğunu ifade etmişti. Islahat Fermanı'nın Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimlerin devlete bağlılığını arttıracak ümit ediliyordu.¹⁸¹ Karadağ Meselesi, Prokesch'in İstanbul'daki ilk ilgilendiği konulardandı. Çünkü bu mesele kendinden önceki Fevkalade Orta Elçi Baron von Bruck'un da üzerinde durduğu, Avusturya için hayati önemde bir meseleydi.¹⁸² Bu sebeple 1856 Ağustos ayında Prokesch bir takrir ile meseleye dair fikirlerini Hariciye Nezaretine yazmıştır. Bu takirde Karadağ'da yaşanan Müslüman-gayrimüslim çatışmasından Avusturya'nın çok rahatsız olduğuna değiniyor, meselenin sebeplerine ve çözüm yollarına dair tespitlerde bulunuyordu. Çatışmaların en önemli sebeplerinden biri halkın ziraat yapabileceği arazinin yetersiz olmasıydı. Prokesch hazırladığı takirde Hristiyan ahalinin Osmanlı idaresine tam olarak bağlanabilmesi için bir nizamname hazırlanmasını tavsiye ediyordu. Böylece ahalinin hak ve hukuku sarıh bir şekilde tespit edilmiş olacaktı. Prokesch daha sonra Fransa ve İngiltere konsoloslarıyla bir araya gelerek meseleyi görüşmüştür. Diplomatlar mevcut çatışmaların bir süreliğine de olsa durdurulması gerektiği konusunda uzlaştılar. Çünkü Paris Antlaşması'yla birlikte Avrupa-Osmanlı Devleti ilişkileri yeni bir döneme giriyordu. Bâbîâlî gerekli tedbirleri bir an önce almalı, bölgedeki huzursuzluğu

¹⁷⁹ Karadağ Meselesi'ne dair Fuad Paşa bir lâyiha kaleme alıp meselenin tarihi ve güncel boyutlarını anlatmaktadır. Bkz. Abidin Temizer, "Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetine Dair", *Yeni Türkiye: Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı – III*, 68 (2015), s. 3009

¹⁸⁰ Özcan, *Osmanlı-Karadağ*, s. 22.

¹⁸¹ Özcan, *Osmanlı-Karadağ*, s. 24.

¹⁸² Bruck'un bu mesele hakkında takriri: BOA, HR.TO, 155/55.

ortadan kaldırmalıydı. Prokesch gerekirse Avrupalı diplomatların Bâbîâli ile Karadağlılar arasında arabulucuk yapabileceğini de ifade ediyordu.¹⁸³

1856 Paris Antlaşması'nda çözilemeyen bu soruna Rusya'nın müdahalesi olmadan Avusturya başta olmak üzere diğer müttefik ülkeler aracılık edip çözüm bulmayı istemişlerdi. Viyana'da basılan Ost-Deutsche Post isimli gazetede Eylül 1856'da Danilo'nun bağımsızlık istediğine dair demeçleri yer almaktadır. Bu demeçlerde Karadağ arazisinin halkına yetmediği, ziraata imkân sağlamadığından bahseden Danilo, kendilerine Hersek ve Arnavutluk arazisinden toprak verilmesi gerektiğinden de bahsetmekteydi.¹⁸⁴

Yabancı devletlerin meseleye dâhil olmasına çok sıcak bakmayan Bâbîâli, meselenin uluslararası bir mahiyete bürünmesinden çekinmekteydi. Ancak hem Karadağ Prensi'nin Fransa'dan destek bulması, hem de Rusya'nın Kırım Harbi'ndeki mağlubiyetine karşın Balkanlara müdahale edecek bir alan arayışı Avusturya ve İngiltere'nin dikkatini çekmekteydi. İngiltere, hem Rusya'nın bölgede etkin olmasını, hem de Osmanlı Devleti'nin askeri bir harekât düzenlemesini istemiyordu. Nitekim bu tarihlerde İngilizler Hindistan'da Sepoy İsyanı'yla meşguldü ve Kırım Harbi'nden sonra tüm dikkatlerini Hindistan'a yönlendirmişlerdi.¹⁸⁵ Balkanlar'da yeni bir kriz istemiyorlardı. İngiliz hükümeti Prokesch'in çözüm arayışını desteklemiştir.¹⁸⁶ Prokesch Bâbîâli'ye 1857'de bu meselede gevşek davranılmaması gerektiğini izah eden bir başka karar daha gönderdi. Karadağ'ın Osmanlı'ya tâbiyetinden yana olduklarını, Prens bağımsızlık isteğine karşı olduklarını ifade etmekteydi. Diğer sefirlerle birlikte hazırladıkları mektubun mahiyetini sefarete gelen Hariciye Nazırı Edhem Paşa'ya bizzat izah etmişti.¹⁸⁷ Nazır da Prokesch'e mektupta yer alan bazı hususların tasrih edilmesi gerektiğini ifade etmişti. Prokesch söz konusu açıklamaları ve düzeltmeleri yapıp

¹⁸³ BOA, HR.TO, 157/52, lef 1, 29 Ağustos 1856; Urhan, *Karadağ*, s. 95.

¹⁸⁴ Ost-Deutsch Poste, 21 Eylül 1856, no 220, s. 1.

¹⁸⁵ Adolphus W. Ward, George P. Gooch, *The Cambridge History of British Foreign Policy: 1789-1919*, New York, Cambridge University Press, 2012, v. 2, s. 414.

¹⁸⁶ NA, FO, 424/26, Mr. Fane'den Lord J. Russel'a, 24 Ocak 1861.

¹⁸⁷ İbrahim Edhem Paşa, 1856-1857 arası Hariciye Nazırı'dır. Bkz. Salih Erol, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Devlet Adamlarından İbrahim Edhem Paşa*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2019.

mektubu Bâbîâli'ye tekrar gönderdi. Burada başlıca meselelerin Karadağ'ın hududu ve ziraat alanlarıyla ilgili olduğu, Prens Petro'nun Padişahın beratıyla tayini ve Rum papazlarının Karadağ'a müdahale etmelerinin engellenmesi gerektiğini ifade etti. Konuyla ilgili diğer sorunların çözümü için Osmanlı ve Karadağ temsilcilerinin biraraya gelmesi gerektiğini belirtti. Ardından büyük devletlerin bölgedeki temsilcilerinin de katılımıyla mesele çözüme kavuşturulabilirdi.¹⁸⁸

Prokesch'in ve diğer sefirlerin çabalarına rağmen Prens Danilo tam bağımsızlık istemekteydi. Bu sebeple Buol'a sık sık başvuruyor, Avusturya'dan da siyasi destek arıyordu. Rusya ise zaten destekçileriydi. Ancak Avusturya bu yıllarda İtalya'da yükselen milliyetçi cereyanla uğraşmaktaydı. Buol'a Osmanlı Devleti'ni şikâyet eden Danilo ise Müslüman nüfusun yaşadığı yerlere saldırılarını sürdürdü.¹⁸⁹ Grahova'da yapılan muharebede Osmanlı tarafı savaşı kaybetti. 28 Temmuz 1858'de Kolaşin'i işgal eden Karadağ, bölgede çok sayıda Müslüman hanesini tahrip etti. Nihayetinde büyük devletlerin müdahalesi sonucu 8 Kasım 1858 tarihinde Osmanlı-Karadağ arasında bir protokol imzalanmıştır. Bu protokole göre Grahova Karadağ'a, Kolaşin ise Osmanlı tarafına bırakılmıştır.¹⁹⁰

Prens Danilo'nun bir suikaste kurban gitmesi üzerine yerine Nikola geçmiştir.¹⁹¹ Yeni prensin İtalyan milliyetçileriyle dirsek temasına geçmesi durumu Avusturya açısından daha tehlikeli hale getirmişti. Prokesch durumun nezaketini erkenden fark etmiş, milliyetçi fikirlerin Balkanlarda yayılmasının yol açabileceği sıkıntıları öngörmüştür. Bâbîâli ile iş birliğini arttırmış, konuya ilişkin büyük devletlerin temsilcilerini de uyarmıştır.¹⁹²

Prokesch ve İngiliz Elçisi Henry Bulwer, Karadağ sorununun Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç meselesi olarak kalmasını istemekteydi. Meseleye dışarıdan müdahale edilmesini sakıncalı görmektelerdi. Garibaldicilerin bölgede etkisini giderek

¹⁸⁸ BOA, HR.TO, 158/26, 1, 4 Şubat 1857; Beaber, *Prokesch*, s. 131.

¹⁸⁹ BOA, İ.HR, 332/21376, lef 4, 2 Şevval 1274 – 16 Mayıs 1858.

¹⁹⁰ Özcan, *Osmanlı-Karadağ*, s. 26.

¹⁹¹ BOA, HR.MKT, 349/75, 3 Rebiyülevvel 1277- 19 Eylül 1860.

¹⁹² Özhan Kapıcı, "Devrim İhracı: Kırım Harbi Sonrasında Balkanlar'da Yabancı İhtilalciler (1856-1876), *Balkan Tarihi*, c. II, (2016), s. 336; Beaber, *Prokesch*, s. 128.

arttırmaya başlaması sorunu daha da büyütecekti.¹⁹³ Avusturya İtalya'daki ahaliyle yaşadığı sıkıntıları, Balkanlardaki Slav tebasıyla da yaşamak istemiyordu.¹⁹⁴ Bulwer, İngilizlerin çıkarlarının Avusturya ile örtüştüğünün farkındaydı. Prokesch'in öğrendiği kanaldan Garibaldi çetesinin Osmanlı kıyılarına çıkarma yaptığı haberini duyar duymaz Londra'ya yazmıştı. Bulwer'in dikkat çektiği husus Garibaldicilerin etkisiyle başlayacak Balkanlardaki bir isyana Osmanlı Devleti'nin çok sert tepki vereceğiydi. Bu durumda çok fazla Hristiyan'ın ölmesi ihtimali söz konusuydu. Ayrıca Bulwer, Rusya'nın Slavlar üzerinde yaptığına benzer şekilde, Fransa'nın da Latin hakları isyan ettirmeye çalıştığını zikr etmektedir.¹⁹⁵

2.7. Garibaldiciler'in Balkanları Tehdidi ve Prokesch'in Bâbîâli'yi Uyarması

İtalyan milliyetçileri III. Napolyon'un desteğini aldıktan sonra 1859 yılında, İtalya yarımadasının her tarafında isyan ettiler. İsyanların başarıya ulaşmasının önündeki en büyük engel, İtalya'da kayda değer miktarda toprağı bulunan Avusturya'ydı. Bu sebeple Fransa destekli Sardunya orduları Avusturya'ya saldırmış ve Solferino'da Avusturya'yı yenmişti.¹⁹⁶ 1859'da Avusturya ile Sardunya arasında imzalanan Villafranca Antlaşması'yla savaş son bulmuştu. Ancak İtalyan milliyetçilerini bu antlaşma memnun etmedi. Çünkü hâlâ çok sayıda İtalyanın yaşadığı topraklar Avusturya egemenliğindeydi. 1860'ta ünlü İtalyan milli kahramanı Giuseppe Garibaldi (1807-1882) Sicilya adasına çıkarak mücadelesinin bitmediğini, aksine yeni başladığını ilan etti.¹⁹⁷

Diğer yandan, Prens Kuza döneminde Memleketeyn ile Sardunya arasında ilişkiler güçlenmiş ve Rumen Birliği'nin kurucusu Kuza, bazı askerlerini eğitim alması için Sardunya'ya yollamıştı. Ayrıca bu dönemde Memleketeyn arazisi Macar milliyetçileri için askeri bir üs haline gelmişti. Elindeki avantajın farkında olan Garibaldi, bu kozu Avusturya'ya karşı kullanmakta kararlıydı. Garibaldi, Balkanlardaki potansiyel müttefik topluluklarla bağ kurmayı istiyordu. Karadağ Prensi gibi Yunanistan'a da

¹⁹³ Ceride-i Hâvadis, 12 Zilkade 1275.

¹⁹⁴ Beaber, *Prokesch*, s. 132.

¹⁹⁵ NA, FO, 424/26, Henry Bulwer'den Early Russel'a, 30 Nisan 1862.

¹⁹⁶ BOA, İ.HR, 166/8967; İ.HR, 169/9154.

¹⁹⁷ Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 301.

yanşıyordu. Kendisiyle iş birliği yapması durumunda Yunanistan Girit, Epir ve Tesalya'yı ele geçirebilirdi.¹⁹⁸ 1860'ta içi silah ve mühimmat dolu beş gemiyi Memleketeyn'e yollamış, bunlardan ancak iki tanesi yolculuğunu tamamlayabilmişti. İtalyanlar bu silahlarla Macar ve Sırp milliyetçilerini destekleyip Avusturya'yı iki ateş arasına almak istiyordu.¹⁹⁹

Avusturya hariciyesi bu konuda uzun zamandır tetikteydi. Nitekim bir yıl önce bir geminin içi barut dolu olarak Bosna'ya sevk edilmesinden endişe eden Prokesch, Babıali'ye bir yazı gönderip durumun hassasiyetini bildirmişti.²⁰⁰ İşleri güçleştiren bir husus Prens Kuza'nın resmi sevkiyatlar ile gizli sevkiyatları aynı şekilde yapıyor olmasıydı. Mesela 1859'da Fransa'dan satın aldığı silahları da Sardunya gemileriyle, boğazlar üzerinden taşıttırmıştı. Bu nedenle gizli sevkiyatları tespit ettirebilmek için çok dikkatli olunması gerekiyordu. Bu şekilde 1860 Ekim ayında İstanbul boğazından dikkat çekmeden geçip Tuna'ya değin ulaşan iki gemi tespit edilmiştir. Gemi yetkilileri gemideki malın transit statüsünde olması, yani ülke içinde indirilmeyip karasularından çıkıp gideceği gerekçesiyle Babıali'nin arama yetkisi olmadığını iddia etmişlerdi. Ancak Tuna limanlarındaki gümrük memurları bu durumdan şüphelenip arama yaptıklarında yüklü miktarda silah tespit etmişlerdi.²⁰¹

Tuna boğazlarında yer alan Sulina ve Kalas limanlarında yakalanan silahlarla bunları taşıyan Sardunya bandıralı gemiler bekletildiler.²⁰² Diğer üç gemi de yoldayken durduruldu.²⁰³ Avusturya'nın bölgedeki konsolosu hemen olaya müdahil olup gerekli bilgileri sefarete ilettiler. Haberi alan Prokesch hem Bâbıâli'yi hem de Viyana'yı uyardı.²⁰⁴

¹⁹⁸ Kapıcı, "Devrim İhracı", 337.

¹⁹⁹ Barbara Jelavich, *Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878*, Londra, Cambridge University Press, 2004, s. 125.

²⁰⁰ BOA, HR. SYS, 2936/50, lef 1, 5 Mart 1859.

²⁰¹ Jonathan A. Grant, *Rulers, Guns and Money: The Global Arms Trade in the Age of Imperialism*, Londra, Harvard University Press, 2007, s. 39

²⁰² BOA, A. MKT. UM, 438/82, lef 1, 14 Cemaziyelevvel 1277 – 28 Kasım 1860

²⁰³ Jelavich, *Romanian*, s. 126.

²⁰⁴ Beaber, *Prokesch*, s. 26.

Bunun üzerine Bâbîâlî ve büyük devletlerin temsilcileri olaya müdahil oldu. Prens Kuza uyarılarak silahların en yakın limana indirilmesi sağlandı.²⁰⁵

Silahların Garibaldi tarafından gönderildiği ve Macar, Sırp, Dalmaçyalı âsilere gittiği hemen anlaşıldı.²⁰⁶ Âli Paşa da bu konu hakkında Sardunya elçisine bir nota verdi ve bundan sonra yakalanan silahların akıbetinin ne olacağıyla ilgili tartışmalar başladı. Âli Paşa silahların derhal İstanbul'a getirilmesi gerektiğini savunuyordu. İngiliz Elçisi Bulwer ve Prokesch de aynı görüşteydi. Avusturya Hariciye Nazırı Rechberg, Prokesch'i çok dikkatli olması ve silahların Macarların eline geçmemesi konusunda azami hassasiyeti göstermesi konusunda uyarılmıştı. Ancak silahlara sahip çıkmak isteyen Prens Kuza silahların gönderilmesi konusunda işi ağırdan almakta ve isteksiz davranmaktaydı.²⁰⁷

Prens Kuza silahların Sırbistan'a gitmekte olduğunu ve gitmemesi için bir sebep olmadığını iddia ediyordu. Gorçakov da meseleye müdahil olup silahlara Sırbistan'ın ihtiyaç duyduğunu, oraya gönderilmesinin daha uygun olacağını savunuyordu. Ancak Bâbîâlî buna müsaade etmedi.²⁰⁸ Sardunya elçisi ise silahların Bâbîâlî'ye verilmesine karşı çıkıp silahlar eğer gitmesi gereken yere gönderilmeyecekse Cenova'ya geri gönderilmelidir diyordu. Belirsizliğin uzaması halinde silahların Macar âsilerin eline geçmesinden çekinen Prokesch ise Osmanlı hükümetinin asker sevkiyle silahları âcilen İstanbul'a getirtmesini talep etti.²⁰⁹

Âli Paşa'nın diplomatik temasları sonucunda silahların iki İngiliz vapuruyla geri gönderilmesine karar verildi.²¹⁰ Avusturya'yı rahatsız eden bu silah meselesi 1860-61 kışını meşgul eden bir konu halini almıştır. Çünkü bu arada yeni silah sevkiyatı denemelerinin olduğu görülmektedir. Garibaldi çetesinden kırk kişi Osmanlı kıyılarına İngiliz kıyafetinde ve İngiliz bandıralı gemilerle silah taşımaktaydı. Bunların amacı

²⁰⁵ Jelavich, *Romanian*, s. 126.

²⁰⁶ Eric R. Tercuolo, "The Garibaldini in the Balkans, 1875-1876", *The International Review*, vol 4/1, 1982, s. 113.

²⁰⁷ Beaber, *Prokesch*, s. 27.

²⁰⁸ Jelavich, *Romanian*, s. 127.

²⁰⁹ Beaber, *Prokesch*, s. 30.

²¹⁰ BOA, A. MKT. NZD, 345/57, lef 1, 26 Şaban 1277 – 9 Mart 1861.

Hersek taraflarındaki Karadağlıların isyanını desteklemektir.²¹¹ Diğer taraftan Avusturya Macar mültecilerin yapabileceği olası faaliyetlerden çok endişe etmekteydi. Meselenin 1848 ihtilallerindeki hale bürünmesinden çekiniyorlardı. Bu sırada Prokesch, Prens Kuza'nın Sardunya ile daha evvel bir antlaşma imzalamış olduğunu öğrendi. Tecrübeli sefir Macarların temin ettikleri silahlarla Bukovina arazisine saldırmalarından kaygılanıyordu. Durumu hemen Rechberg'e, Babiali'ye ve Bulwer'e bildirdi ve durumun ciddiyetine dikkat çekti.²¹²

Garibaldi'nin Macar âsileri arasında irtibatla olduğu birtakım kişiler vardı. Âsiler gelecek mühimmat desteğiyle Avusturya'ya karşı bir isyan çıkarmayı tasarlıyorlardı. Prokesch bahsi geçen çeteden bazı kişileri konsoloslar vasıtasıyla bulduğunu Âli Paşa'ya bildirdi. 1861'de Ruscuk'ta yakalanan çete üyelerinin konsolosluktaki sorgularında önemli ayrıntılar ortaya çıktı. Buna göre Ruscuk'tan Peşte'ye, oradan Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan topraklarına seyahat ediyorlardı. Bunu farklı isimlerle aldıkları Osmanlı pasaportlarıyla yapıyorlardı. Bu kadar yer dolaşıp herhangi bir engelle karşılaşmamış olmalarına Prokesch tepki gösterdi. Avusturya'nın güvenliğini tehdit eden böyle kişilerin Osmanlı topraklarında ellerini kollarını sallayarak seyahat etmesi kabul edilemezdi. Prokesch'in aldığı ihbara göre Baron Mathias Tatay adlı bir genç, Kolofon Mathias adını kullanarak Osmanlı pasaportu temin etmişti. Adı geçen Mathias, daha önce Avusturya-İtalya muharebesinde de bulunmuş, savaştan sonra Balkanlara Kolofon adıyla gelip İstanbul'da bazı Macar mültecilerle bir araya gelerek buradan tedarik ettiği pasaportla Avusturya'ya kadar gidebilmişti. Bu seyahatlerinde Macar milleti komitalarıyla buluşmuştu.²¹³

Balkanların çeşitli bölgelerinde faaliyet gösteren bu ayrılıkçı grupların sadece Avusturya için değil, Osmanlı Devleti için de tehdit olduğunu ifade eden Prokesch önemli uyarılarda bulunuyordu. Söz konusu kişiler Osmanlı idaresine karşı teşkilatlanan Sırplarla da iş birliği yapıyorlardı. Prokesch Mathias Tatay'ın itiraflarını tercüme ettirip Âli Paşa'ya gönderdi. Bu gibi kimselerin İstanbul'daki Macarların desteğiyle para ve pasaport temin etmesinin önüne geçilmesinin iki devletin de çıkarına olduğunu ifade etti. Her gün İstanbul üzerinden Balkanların çeşitli bölgelerine geçen serseri takımından

²¹¹ NA, FO, 424/26, Lord Napier'den Lord J. Russel'a, 22 Mart 1861.

²¹² Beaber, *Prokesch*, s. 32.

²¹³ BOA, HR. TO, 161/30, lef 3, 28 Nisan 1861.

birçok kişinin olduğunu, bunların polis tarafından denetlenmemesinin çok büyük mahzurlar doğuracağını da dile getirdi.²¹⁴

Garibaldi'nin bu faaliyetleri Avrupa diplomatik çevrelerinde bir süre gündem olmuştur. Paris'teki Osmanlı Sefiri Mehmed Esad Paşa ile Fransız Hariciye Nazırı ve eski İstanbul Sefiri Thouvenel arasında yapılan bir görüşmede de bu konunun üzerinde durulmuştu. Garibaldi'nin gönderdiği silahlarla Bulgarların bir ilgisinin olup olmadığı, Bulgarların Osmanlı idaresine karşı silahlandırılmasının söz konusu olup olmadığı gibi meseleler istişare edilmişti. Fransız nazır Fransa ile Avusturya arasında Osmanlı Devleti'nin menfaatlerinin gözetilmesi konusunda mutabakat olduğunu ifade etmişti.²¹⁵

2.8. Prokesch'in Memleketeyn Meselesi'ne Yaklaşımı

Kırım Harbi'nde Rusya'nın Memleketeyn'i (Eflak-Boğdan) işgal etmesi Avusturya'yı endişelendirmişti. Zaten Avusturya Rusya'nın Panislavist ve yayılmacı politikalarından genel olarak rahatsızdı. Buna rağmen İngiltere ve Fransa'nın yanında Avusturya Kırım Harbi'ne katılmadı. Bunun başlıca iki sebebi vardır. Birincisi Prusya'nın gelişmekte olan bir tehdit olarak Rusya ile iyi ilişkiler sürdürmesi ve Avusturya'ya karşı Alman Prenslikleri üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmasıydı. Bir diğer sebebi ise Avusturya topraklarında yaşayan Slavların Rusya tarafından ayaklandırılmasından endişe edilmesi idi. Sonuçta Memleketeyn arazisinin tarafsız Avusturya tarafından kontrollü bir şekilde işgalini 1854'te Osmanlı Devleti ve Rusya kabul etti. Savaş bitene kadar Avusturya ordusunun Memleketeyn'deki imtiyazlı statüsü devam edecek, böylece bölge korunmuş olacaktı.²¹⁶

Rusya, Kırım Harbi'nde mağlup olunca daha önce işgal etmiş olduğu Besarabya bölgesini Boğdan'a bırakıp Memleketeyn'den çıkartıldı. Daha sonra Memleketeyn üzerinde Avrupalı devletler yeni bir siyaset takip etmeye başladılar. Müttefiklerden Fransa, III. Napolyon (1808-1873) milliyetçiliğini destekleme politikasına göre

²¹⁴ BOA, HR. TO, 161/30, lef 1, 6 Mayıs 1861.

²¹⁵ BOA, İ. HR, 198/11264, lef 1, 9 Şaban 1279 – 30 Ocak 1863.

²¹⁶ Togay Seçkin Birbudak, *Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 48.

Memleketeyn'i birleştirmeyi ve bir Romanya devletinin kurulmasını istiyordu.²¹⁷ Ancak 1848 İhtilallerinde Macar milliyetçiliğiyle birlikte Rumen ve İtalyan milliyetçilikleri de ayaklanıp, Avusturya'nın topraklarının bütünlüğünü tehdit etmişti. Avusturya'nın yanında bir Rumen devletini kabul etmesi mümkün değildi. Birleştirilmek istenen topraklar sadece Eflak-Boğdan ile sınırlı kalması beklenemezdi. Avusturya topraklarındaki Rumen nüfusunun yoğun olduğu Erdel ve Bukovina gibi bölgelerinde de milliyetçi hareketlerin başlaması mümkündü. Dolayısıyla kurulması planlanan Romanya, Avusturya topraklarında yaşayan Rumenleri ayrılıkçı hareketlere teşvik edecekti.²¹⁸

Paris Antlaşması hükümlerine göre sınırların tespiti ve Memleketeyn'in akıbeti hakkında görüşmelerin başlaması için evvela Avusturya'nın askerlerini buradan çekmesi gerekiyordu. Ancak bu hemen olmayacak Avusturya askerlerinin Memleketeyn'den çıkartılması meselesi gündemi bir süre meşgul edecekti. Prokesch'in de gündemini Paris Antlaşması'ndan sonra en çok meşgul eden konu buydu.²¹⁹ Antlaşmanın 31. maddesi müttefiklerin Osmanlı topraklarından çekilmesi hususunda olup, 5. maddesi ise Avusturya'nın Memleketeyn arazisinden çıkması gerektiğine dairdi. Ancak Avusturya bu işi çok ağırdan alıyordu. Askerlerin tutumu da halkın şikâyetine yol açıyordu. Bâbîâli yaşanan olumsuzluklara rağmen geri çekilen askerler için teşekkür ediyor, kimi rütbelilere ihsanlar ve nişanlar dağıtıyordu.²²⁰ Böylece Bâbîâli bir an evvel Memleketeyn arazisinden onları sorunsuz bir şekilde çıkarmayı amaçlıyordu. Avusturya'nın işgali uzatma çabaları bir işe yaramayıp Ocak 1857'de Paris'te yapılan görüşmelerde Avusturya'nın 26 Mart tarihine kadar çekilmesi gerektiğine karar verildi ve bu karar

²¹⁷ Dilleri Latin, dinleri Katolik olan bu milleti kendilerine yakın addeden III. Napolyon bu Prenslüklerin birleşmesini istiyordu. Kırım Harbinde Türklerin yanında yer alması hasebiyle Türklerin de bu talebi teşekkür manasında onaylayacağını düşünmekteydi. Birleşme sağlandığında ise Kırım Harbi'nde Fransız ordularını komuta etmiş olan Mareşal Aimable Pélissier'i (1794-1864) prens yapma hayali kurmaktaydı; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V: 1774-1912*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2005, s. 407; Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 269; Napolyon Bonaparte'ın üvey kızının üçüncü oğlu olarak Fransa'da önce cumhurbaşkanı seçilen, daha sonra imparator olan III. Napolyon için bakz. Heinz Rieder, *Napoleon III Abenteuer und Imperator*, München, Diederichs Verlag, 1998.

²¹⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul, Küre Yayınları, 2006, s. 315.

²¹⁹ Prokesch-Osten, "Ein Beitrag I", s. 176.

²²⁰ BOA, HR.TO, 157/36, 21 Haziran 1856.

yerine getirildi.²²¹ Askerlerin çekilmesinden yıllar sonra Hâriciye Nâzırı Beust bu konu hakkında şöyle demektedir; “Avusturya’nın fiilen işgal ettiği bu toprakları tekrar boşaltması anlaşılması zor bir İtalyan âdetidir.”²²²

Avusturya’nın Memleketeyn topraklarından çekilmesinden sonra Boğdan ile arasındaki sınırın tespiti konusunda bir anlaşmazlık çıktı. Boğdan idaresi, Avusturya askerlerinin sınır ihlallerinden çok şikâyetçi olduğu için Bâbîâli meseleyi Prokesch’e sordu. Prokesch de sınır meselelerini çözmek üzere iki tarafın memurlarından oluşan bir komisyon kurulması gerektiğini söyledi.²²³ Prokesch’in önerisi Bâbîâli’de kabul edilip Erkân-ı Harbiye memurlarından birinin bölgeye gönderilmesine dair irade çıkartıldı.²²⁴ Seraskerlik’ten görevlendirilen memur Hamdi Bey’e verilen talimattan bu meselenin uzun zamandır iki tarafın yerel güçlerini meşgul ettiği anlaşılmaktaydı. Daha evvel hududu 1792 anlaşmasına göre ayarlamak istediklerini ve 1855 Mayısından beri tecavüzlerin yaşandığı belirtilmekteydi. Oluşturulacak komisyonun bu meseleyi çözmesi ve aldıkları her karara dair imzalar atılıp bir nüshasının Bâbîâli’ye gönderilmesi söylenmiştir.²²⁵ Ancak Boğdan’ın hududu meselesi bir süre ertelenmiştir. Bu sırada Boğdan’daki idarenin ne olacağıyla ilgili konular gündemi daha fazla meşgul etmiştir.²²⁶

Fransa’nın o dönem İstanbul’daki Elçisi A. Eduard Thouvenel (1818-1866) bir mektubunda: “Paris Kongresi Konstantiniye’de büyükelçilere halledilecek çok fazla mesele bıraktı” demektedir.²²⁷ Thouvenel’in kastettiği meseleler III. Napolyon’un

²²¹ BOA, HR.TO, 158/18, lef 1: Viyana’dan gelen bu mektupta hem Prokesch’e, hem de Babıali’ye askerlerin çekildiğini ve Avusturya askerinin belli başlı yerlerde Osmanlı Devleti’nin menfaatleri için bırakıldığından bahsedilmektedir. Tuna Boğazları’nın idaresini de Babıali’ye süratle bırakmak için hazır olduklarını bildirmektedir.

²²² “Es begreift sich heute schwer, wie man während des Krimkrieges die Donaufürstenthümer besetzen konnte, um sie wieder zu räumen, die alte italienische Tradition!”, Beust, *Aus drei Viertel*, s. 291.

²²³ BOA, HR.TO, 157/42, lef 1, 22 Temmuz 1856.

²²⁴ BOA, İ.HR, 133/6866, 8 Cemazielevvel 1272 – 16 Ocak 1856.

²²⁵ BOA, İ.HR, 148/7782, lef 2.

²²⁶ BOA, HR.MKT, 221/53, 9 Cemazielevvel 1274 – 26 Aralık 1857: Mevsimin uygun olmaması sebebiyle Hamdi Bey’in bir sonraki baharda gelmek üzere İstanbul’a döndüğü ve hudut belirleme işinin tehir edildiği bildirildi.

²²⁷ Nora Şeni, *Marie ve Marie: Konstantiniye’de Bir Mevsim 1856-1858*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 143.

müttefiklerini karşısına alarak Romanya’da milliyetçi bir devlet kurmayı desteklemesinden kaynaklanmaktaydı. Aslında Thovenel bu prensliklerin birleşmesi ve Rusya’ya yanaşılması politikasının taraftarı değildi. Ancak III. Napolyon’un politikası gereği bu şekilde bir yol izliyordu.²²⁸ Memleketeyn’in birleşmesi meselesinde Thouvenel ile Prokesch’in irtibat halinde oldukları görülmektedir. Prokesch, Thouvenel’in şahsi fikirlerini bilmekte ve bu sebeple müttefikler arasında bir kırılma yaşanmaması için yapıcı bir tavır sergilemekteydi. Dönemin Fransız Hâriciye Nâzırı Kont Walewski’nin konuyla ilgili doğrudan Prokesch ile mektuplaşması da aynı sebeptendir. Walewski, Prokesch’e yazdığı mektupta III. Napolyon’un sabit fikirli olduğunu, Memleketeyn’de bir divan kurulması hususunda ısrarcı davrandığını, bu yüzden ancak burada alınacak kararları dikkate alacaklarını söyledi. Avusturya, Fransa’ya muhalefet ederse Rusya’nın yanlarında olduğunu, Türkiye Avusturya’yla birlik olursa devletin mevcudiyetinin tehlikeye gireceğini belirtiyordu.²²⁹

Prokesch; Avusturya, Rusya ve Türkiye’nin ortasında kalan Memleketeyn meselesinin Avusturya için tıpkı İsviçre gibi bir hal almasından endişe etmekteydi. Prokesch’in bu İsviçre metaforuna karşılık ilerde Romanya Prensi olan Karo Belçika benzetmesini kullanacaktır. Böylece ekonomik ve siyasi olarak bağımsız ve hiçbir devletle sorun çıkarmayacak bir ülke izlenimi vermeyi istiyordu.²³⁰ Prokesch’e göre Memleketeyn Türkiye ve Avusturya’nın aleyhinde Rusya’nın hamle yapabileceği bir saha teşkil ettiğinden birleşik devlet kurulduktan sonra kendi halinde bırakılması mümkün değildi. Kısa süre sonra Türk egemenliğini de kendilerine zül görüp bağımsızlık isteyeceklerdi. Bu taleplerin arkasından da Avusturya topraklarındaki Rumenlerin yaşadığı Transilvanya (Erdel) ve Bukovina’yı talep etmeleri kuvvetle muhtemeldi.²³¹ Bu durumun Rusya ve Sırbistan için iyi bir fırsat olabileceğini öngören Prokesch Viyana’da

²²⁸ M. Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 2010, s. 169.

²²⁹ Türkgeldi, *Mesâil*, s. 181.

²³⁰ Anton von Prokesch-Osten, “Erinnerungen aus den Jahren 1870 und 1871: Aus den hinterlassenen Papieren des k. k. Botschafters Grafen von Prokesch-Osten”, *DR*, n. 4/7, Berlin (1880), s. 17

²³¹ III. Napolyon’un 1815’te Metternich’in kurduğu Avrupa düzenini tehdit eden bu tasarısı kendisi de Fransız ekolünden etkilenen Mehmed Emin Âli Paşa’yı korkutmaktaydı ve O’nun Fransızlara olan temayülünü bu sebeple Prokesch eleştirmektedir. Bkz. Rasim Marz, *Ali Paşa – Europas vergessener Staatsman*, Berlin, Frank & Timme GmbH Verlag, 2016, s. 139.

uzlaşıl原因 maddeleri hükümsüz kılacak ve Avusturya'yı kemiklerine kadar tehdit edecek bu tasarımı asla kabul etmeyeceklerini söyler.²³²

Paris Antlaşmasının 22 ilâ 27. maddeleri Eflak ve Boğdan hakkındaydı ve her iki eyaletin özerk statüsünü tespit ediyordu. 23. maddede bir komisyon kurulması öngörülmekteydi. Avusturya'nın Memleketeyn'i boşaltmasının ardından 1857 Ocak ayında İstanbul'daki büyük devletlerin temsilcileri Bâbîâli'ye davet edildi. Bu konferansta Sadrazam Reşid Paşa, Hariciye Nazırı Edhem Paşa, Prokesch, Redcliffe, Thouvenel ve Rus elçisi Butenief yer almaktaydı. Thovenel'in hazırladığı bir metin üzerinde müzakereler yapıldı. Konferans sonunda Memleketeyn'de bir "ad hoc" yani geçici surette divan oluşturulması kararı verilir.²³³ Bu karar Meclis-i Vükelâ'nın gündemine getirilir. Bunu takip eden gün Prokesch, sefarette bir akşam yemeği tertip etti. Bu yemeğe Reşid Paşa gelemese de Fuad Paşa ve Edhem Paşa katılmıştır.²³⁴

İstanbul'da verilen karar uyarınca Memleketeyn'de ayrı divanlar teşkil edilerek aynı yıl seçime gidilmiştir. 1857'de yapılan seçimlerde Boğdan'da ayrılık taraftarlarının seçimi kazanması işleri karıştırmıştır.²³⁵ Bunun üzerine 26 Mayıs 1857'de İstanbul'daki büyük devletlerin elçileri bir araya gelip seçimin iptalini istediler. Prokesch ve Redcliffe Bâbîâli'yi müdafaa etti, ancak daha sonra da Bâbîâli'den Boğdan'daki seçimi yok saymasını talep ettiler.²³⁶ Kont Buol, Boğdan'daki seçim krizinde Bâbîâli'yi savunması sebebiyle Prokesch'i geri çağırmayı dahi düşünmüştü ancak bunu yapmadı.²³⁷ Prokesch,

²³² Türkgeldi, *Mesâil*, s. 182.

²³³ Prokesch-Osten, "Ein Beitrag", s. 15

²³⁴ Wiener Zeitung, 5 Ocak 1857; Jorga, Âli ve Fuad Paşaların Memleketeyn'in birleşmesi hususunda istekli olduklarından bahsetmektedir. Bu tezi doğrular mahiyette Sultan Abdülmecid, 1 Kasım 1856 tarihinde Âli Paşa'yı sadarettten azledip yerine Koca Reşid Paşa'yı tayin etmiştir. Buna Reşid Paşa'nın hem Islahat Fermanına yaptığı şiddetli muhalefet hem de İngilizlere meyilli politikası sebebiyle Fransızlara yakın olan Âli Paşa yerine onu seçmesinde etkili olmuştur. Paris Antlaşması sonucunda çözümlenecek birçok meselede Fransızlar Rusya ile ortak hareket etmeye başladığından Sultan Abdülmecid İngiliz Siyasetini tercih eder görünmektedir: Jorga, *Osmanlı*, s. 420; Danişmend, *İzahlı*, s. 183.

²³⁵ Boğdan Kaymakamı Vogorides ayrılıkçıları desteklerken birleşme taraftarlarını işinden etmiş, hapse atmış ve çeşitli zorluklarla bastırmıştı. Bu seçimleri yakından takip eden Avrupa gazeteleri de seçime gölge düşürüldüğünü gözler önüne sermişti. Bkz. Birbudak, *Romanya*, s. 81.

²³⁶ Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian national state 1821-1878*, Londra, Cambridge Press, 2004, s. 83.

²³⁷ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 379.

Babıalı'ye gönderdiği bir takririnde Boğdan kaymakamı Vogoridi Bey (Vogorides)²³⁸ hakkında hoş olmayan iddiaların hiçbir surette ispat edilemediğine dikkat çekti. Kendisinin de gördüğü resmi evrakta bunun aksini gösterir bir delil sunulamamıştı. Boğdan halkının serbestçe oy kullanmasını Avusturya Devleti'nin de diğer devletler kadar istediğini, Boğdan halkını zorlayacak herhangi bir kuvvete karşı Babıalı'nın yanında yer alacaklarını söyledi.²³⁹

İngiltere'nin gündemini fazlasıyla meşgul eden Hindistan'daki 1857 Sepoy Ayaklanması sebebiyle bu konuda Prokesch yalnız kaldı. Ancak Redcliffe, Prokesch ile aynı görüşteydi ve Memleketeyn'in Osmanlı Devleti'nden kopartılmasını zararlı bulmaktaydı.²⁴⁰ Redcliffe 1857'de İstanbul'daki uzun görevinden ayrıldı yerine Henry Bulwer atandı.²⁴¹ Henry Bulwer İngiltere'nin daha önce Bükreş'te oluşturulan komisyonlarında temsilci sıfatıyla bulunduğundan Memleketeyn meselesine yabancı değildi. Prokesch ile genel olarak fikirleri pek uyuşmasa da Bulwer, Avusturya aleyhine yükselecek bir Rumen milliyetçiliği sorununun Rusya'ya yarayacağını fark etmişti.²⁴²

Bu sırada Thouvenel İstanbul'da bir program hazırlayıp bunu Sultan Abdülmecid'e sundu ve meselenin tekrar bir konferans oluşturulmadan çözülmesini istedi.²⁴³ Büyük devletlerin baskılarına dayanamayan Âli Paşa da seçimin yenilenmesine karar vermek zorunda kaldı. 1857'de seçimler yapıldı ve Memleketeyn iki meclisin aldığı kararlar teknik olarak birleşti.²⁴⁴ 1858'de büyük devletlerin temsilcileri Memleketeyn'i

²³⁸ Boğdan Kaymakamı Theodor Balş 1 Mart 1857 tarihinde vefat edince yerine Nicolae Conachi-Vogorides atanmıştır. Birbudak, *Romanya*, s. 80.

²³⁹ BOA, HR.TO, 158/62, lef 1, 7 Temmuz 1857; Cevdet, *Tezâkir* 13-20, s. 25.

²⁴⁰ Baumgart, *Der Friede*, s. 152.

²⁴¹ Redcliffe görevinden ayrılıp İngiltere'ye dönüş yolunda, İngiltere sahillerine yaklaştığı sırada eski dostu Mustafa Reşid Paşa'nın ölüm haberini almıştır. Bundan çok müteessir olduğunu "the Sultan has lost his best man. As form own share in the loss, whatever it may be politically, I feel it deeply as a friend, and the more so as I despair of meeting any Turk who can ever interest me in the same manner" sözleriyle ifade etmiştir. Bkz. Stanley Lane-Poole, *The Life of the Right Honourable Stratford Canning Viscount Stratford de Redcliffe From His Memoirs and Private and Official Papers*, Londra, Longmans Green Publishing, 1988, c. II, s. 446.

²⁴² Beaber, *Prokesch*, s. 14.

²⁴³ Jorga, *Osmanlı*, s. 417.

²⁴⁴ Anderson, *Doğu Sorunu*, s. 170.

görüşmek için Paris'te toplandılar. Avusturya'yı burada Prokesch'in yakın dostu Baron Alexander J. von Hübner (1811-1892), Osmanlı İmparatorluğu'nu ise Fuad Paşa temsil etmiştir.²⁴⁵ 1858'de Paris'te imzalanan antlaşmayla Eflak-Boğdan birleşik prenslikler adı altında yeni bir hüviyet kazandı. Yeni Memleketeyn idaresi Osmanlı üst yönetimini tanıyor ve Eflak yılda iki buçuk milyon kuruş, Boğdan bir buçuk milyon kuruş Bâbîâli'ye vergi ödemeyi taahhüt ediyordu. Seçilecek bey kayd-ı hayat şartıyla göreve başlayacaktı.²⁴⁶ Kırım Harbi'nden sonra Avrupa diplomasisini meşgul eden Memleketeyn meselesinde Prokesch'in Osmanlı Devleti'ni müdafaa eden tavrı Avusturya ve Osmanlı ilişkilerinin iyileşmesini sağlamıştı. Prokesch, bu antlaşmaya dair İmparatorun nâmesini sunmak²⁴⁷ ve Sultan ile görüşmek istiyordu. Bu iş için muayyen bir gün tayin edildi.²⁴⁸

1859'da Alexander Kuza önce Boğdan, sonra da Eflak beyliğine seçildi.²⁴⁹ Prens Kuza'nın Memleketeyn Prensi olarak seçilmesini Bâbîâli ve Avusturya olumlu karşılamadılar. Prens Kuza sürpriz bir isimdi, çünkü Bâbîâli Sturdza adında başka bir adayı destekliyordu. İngiliz elçisi Henry Bulwer ile Prokesch, Kuza'nın her iki prensliğe seçilmesinin Paris Konvansiyonuna aykırı olduğunu iddia ettiler.²⁵⁰ Prokesch, Avusturya'nın batısında bir başka Sardunya'nın oluşmasını istemiyordu. Çünkü Memleketeyn'deki meseleler devam ederken 1859'un ilk aylarında Avusturya'nın Venedik'ten mevrus topraklarına saldırı gerçekleştirildi. Sardunya öncülüğünde İtalyan birliği için mücadele eden milliyetçiler harekete geçmişti. Benzer bir saldırının Rumen milliyetçileri tarafından gelmesinden endişe edilmekteydi. Ancak Prens Kuza endişeleri boşa çıkararak Bâbîâli ile ilişkilerini iyileştirmeye gayret etti. 1860'da Prens Kuza, İstanbul'a resmi bir ziyaret gerçekleştirir. Bunun üzerine Prokesch, Bulwer'in de kabul

²⁴⁵ Birbudak, *Romanya*, s. 88.

²⁴⁶ Birbudak, *Romanya*, s. 93; Cezar, *Mufasssal*, s. 3095.

²⁴⁷ BOA, İ.HR, 159/8520, 10 Safer 1275 – 19 Eylül 1858; Memleketeyn'de nizamın sağlanması için Avusturya'nın aracılık sağlamasına teşekkür mahiyetinde yazılan nameler; BOA, İ.HR, 159/8520; BOA, İ.HR, 163/8710.

²⁴⁸ BOA, İ.HR, 163/8710, lef 3, 29 Rebiülahir 1275 – 6 Aralık 1858.

²⁴⁹ Kuza idaresinde kapitülasyonların engellerini kırmaya çalışmış, yabancıları Romanya'da yargı ve vergi sistemine bağlı tutmaya çalışmıştır. Boyar rakiplerine karşı da köylüleri desteklemişti. Halktan desteğini de kaybedince 1866'da devrilmiştir: Anderson, *Doğu Sorunu*, s. 171; Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, s. 272.

²⁵⁰ Beaber, *Prokesch*, s. 12.

ettiği gibi Kuza'nın bir tehdit oluşturmadığını, Osmanlı yönetimine sâdik olduğu kanısına vardı. Böylece Memleketeyn Rusya ile Avusturya arasında bir bariyer vazifesi görecekti. Prokesch uzun süre Memleketeyn'in birleşmesi düşüncesine karşı çıksa da buna mâni olamamıştı. Sonunda Prens Kuza'nın en iyi alternatif olduğunu kabul etmişti.²⁵¹

İtalyan milliyetçileri Avusturya karşısında başarılı olmuştu. Bunun üzerine Avusturya Hariciye Nazırlığı'ndan Buol alınıp yerine Johann B. Rechberg-Rothlöwen (1806-1899) getirilmişti.²⁵² Rechberg, Avusturya'nın birliğini tehdit edebilecek bütün ihtimalleri hesap ediyor ve bu sebeple en büyük tehdit Prusya başta olmak üzere bütün sorunlarla yakından ilgileniyordu. Diğer taraftan Memleketeyn meselesinde de Prokesch, Rechberg'e Prens Kuza'nın Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu bildiriyordu. 1861'de Prokesch diğer devlet temsilcileriyle toplandığında eğer Memleketeyn'de bağımsızlık ilan edilirse Avusturya'nın bunu engellemek için elinden gelen her şeyi yapacağını bildirdi. Memleketeyn, Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmalı, Paris Antlaşması hükümleri uygulanmaya devam etmeliydi. Bu konuda Bulwer de Prokesch'i destekliyordu.²⁵³

Prokesch Memleketeyn idaresinin karşılaştığı muhtelif sorunlara da müdahil olur. Şöyle ki; Prens Kuza yönetimi mali reformlar yapmaya çalışır ve dini zümrelerin elindeki mallara el koymak ister.²⁵⁴ Bu topraklar ülkenin neredeyse dörtte biridir. Yeni yönetim bu mallarla yapmak istediği işleri finanse etmeyi amaçlamıştı. Ancak bu girişim malların çoğunu elinde bulunduran Rum ruhbanları isyan ettirdi. Prokesch, başta bu meselenin küçük bir sorun olduğunu düşünüp aktif bir diplomasi yürütmeyi tercih etmemişti. Bunun yerine meseleyi bölgedeki maslahatgüzara havale etmişti. Ancak Bulwer'in meseleye müdâhil olması üzerine Rechberg, Prokesch'in de devreye girmesini istedi. Bulwer'in yaklaşımına göre mağdur olan Rum rahiplere kâfi miktarda kefalet ödenmeli, bu gibi meseleler dâhili mesele olarak kabul edilip ülkenin içinde çözülmeli ve büyük devletler konuya ancak garantör olarak katılmalıydı. Prokesch, Bulwer'in bu

²⁵¹ Beaber, *Prokesch*, s. 16.

²⁵² Sked, *The Decline*, s. 175.

²⁵³ Beaber, *Prokesch*, s. 19.

²⁵⁴ BOA, İ.HR, 216/12562, 27 Cemazielevvel 1282 – 17 Kasım 1865.

şartlarını yerinde buldu ve Fransa ile Rusya'nın meseleyi büyütüp Rum manastırları için hak arayışına girmesinin önüne geçilmesi gerektiğini savundu.²⁵⁵

Prokesch, Âli Paşa'ya bu meselenin Babıali ile Kuza arasında çözümlenemeyeceğini, elçilerin toplanıp bir konferans düzenleyerek çözmesini tavsiye etti. Kuza manastır mensuplarına bir buçuk milyon pound ödemeyi taahhüt ettiyse de reddettiler. Bunun üzerine Prokesch, taraflar arasında Bulwer ile kendisinin arabuluculuk yapabileceğini ifade etti. Bu sırada Rusya Hariciye Nazırı Mihailoviç Gorchakov (1798-1883) İstanbul'a Panslavist politikaları destekleyen önemli bir isim olarak Nikolay Pavloviç İgnatiyev (1832-1908)'i gönderdi. Prokesch Rechberg'e bu tayinden rahatsız olmadığını yazar. Çünkü Babıali'de artan İngiliz ve Fransız nüfuzuna karşın İgnatiyev'in bir denge oluşturacağını düşünüyordu.²⁵⁶

Kuza'nın yapmaya çalıştığı büyük toprak ve eğitim reformlarına karşı muhalefet artmıştı. Bunun etkisiyle Kuza 1864'te koltuğundan indirildi. Bu durum hem Avusturya hem de Osmanlı Devleti tarafından iyi karşılanmamıştı. Ancak Prusya'nın bu sırada Danimarka ile savaşa başlaması, Avusturya'yı Rusya ve Fransa karşısında önemli bir destekten yoksun kıldı. 1866'da Paris'te uluslararası bir toplantı düzenlendi. Memleketeyn'in ayrı ayrı mı, yoksa bir arada mı idare edileceği konusunda görüşmeler yapıldı.²⁵⁷ Bu görüşmelerden müspet bir sonuç çıkmadı. Bu sırada Hohenzollern hanedanından Prens Karl Hohenzoller-Sigmarin için Memleketeyn'de bir plebisit yapıldı ve Prens Karl, Memleketeyn'in yeni prensi olarak seçildi.²⁵⁸

Avusturya, Hohenzollern hanedanından birinin seçilmesine he ne kadar karşı çıkmışsa da Prens Karl'ın Avusturya'ya yaptığı bir ziyaret bu fikrin değişmesini sağlamıştır. Hatta Prokesch, Türklerin bu seçimden rahatsız olduklarından eğer Prens Karl Memleketeyn'e varırsa Türklerin burayı işgal dahi edebileceğini söyledi. Hâlbuki Türk ordularının buradan tamamen çekildiği daha önce duyurulmuştu. Dolayısıyla Prokesch'in söyledikleri gerçekleşmedi.²⁵⁹

²⁵⁵ Beaber, *Prokesch*, s. 41.

²⁵⁶ Beaber, *Prokesch*, s. 47.

²⁵⁷ Birbudak, *Romanya*, s. 115.

²⁵⁸ Birbudak, *Romanya*, s. 118.

²⁵⁹ Beaber, *Prokesch*, s. 67.

1866'da Eflak-Boğdan prensliklerinin birleşik devlet olduğu resmen tanınmıştır. Fakat bu durum yeni sorunları doğurmuştu. Bunlardan birisi para basma meselesiydi. Bâbîâli, Romanya'dan kendi üst yönetimini tanıdığına işaret eden para basmasını istiyordu. Ancak Bükreş'te basılan paranın üzerinde yalnız Romanya Prensi unvanı olup Osmanlı Devleti'nin üstünlüğüne dair hiçbir atıf yer almıyordu. Prokesch, bu konu İstanbul'daki Romanya Kapıkethüdası'na sorulduğunda hiçbir yanıt veremeyip sessiz kaldığını söyler.²⁶⁰ Prokesch, yeni devletin kurulmasından sonra Avusturya ve Fransa'nın karşı karşıya geldiğini ve bu sırada Rusya'dan İstanbul'a elçi olarak gönderilen İgnatiev'in de yeni devlet için "işe yaramaz" dediğine dikkat çeker.²⁶¹

1866'da Avusturya-Macaristan Hariciye Nazırlığına getirilen Ferdinand von Beust Prokesch'in uzun yıllardır takip ettiği Eflak ve Boğdan'ın bölünmesi siyasetini terk etmesi gerektiğini yazmıştı. Çünkü Beust Rusya'nın Memleketeyn üzerindeki emellerine Prens Karl'ın engel olacağını, bu ülkenin artık bağımsız hareket etmeye başlayacağını düşünmekteydi. Neticede Prokesch'in takip ettiği Memleketeyn siyaseti başarısız olmuştur. Avusturya için büyük bir tehdit olan Prusya artık Bismarck'ın Realpolitikası icabınca hareket ediyor ve genişleme siyaseti takip ediyordu. Bu sebeple Avrupa'da Paris Antlaşması sonrası oluşan statükonun korunması mümkün görünmüyordu. Avusturya artık Şark'ta farklı bir yol izleyecek ve Rusya karşıtlığını Prusya tehdidi sebebiyle bırakacaktı. Ancak bu politika Prokesch'in takip ettiği Şark siyasetiyle çatışmaktadır. Avusturya'nın önce 1859'da İtalyanlara karşı kaybettiği toprakların üzerine 1866'da Prusya'ya da yenilmesi, otoritesini sarsmıştır. Kaybettiği topraklara karşılık yanbaşında savunmasız duran Bosna üzerine planlar yapılmaya başlanmıştı.²⁶²

2.9. Bosna'daki Meselelere Prokesch'in Yaklaşımı

Bosna, Avusturya'nın hududunda yer alması sebebiyle Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde büyük bir öneme sahipti. Çünkü Bosna'da ortaya çıkan her türlü sorun Avusturya tarafında da yankılanmaktaydı. Örneğin, 19. yüzyıldaki Bosna isyanlarında

²⁶⁰ Prokesch, "Erinnerungen", s. 12.

²⁶¹ Prokesch, "Erinnerungen", s. 13.

²⁶² Robert-Tarek Fischer, *Österreich im Nahen Osten: Die Großmachtpolitik der Habsburgermonarchie im Arabischen Orient 1633-1918*, Viyana, Böhlau Verlag, 2006, s. 217.

Avusturya kaçan âsiler için bir sığınak olmuştur.²⁶³ Âsilerin kaçıışı bazen büyük göç dalgalarına dönüşmüştü. 1849'da başlayan bu isyanlar ve akabinde gerçekleşen göçlerde özellikle gayrimüslim ahalinin bir kısmı Avusturya hududunu geçip o bölgeye yerleşmişti. Bunun bir sebebi de 1848 ihtilallerinde Avusturya'nın ekilebilir arazilerini işleyen halkın başka yerlere göç etmesi sonucu boşalan toprakların cazibesiydi. Bu toprakları yeniden mamur hale getirecek halk Bosna'dan gelen muhacirlerdi. Avusturya hükümeti, göçmenleri beş ila yedi sene arası vergilerden muaf tutmakta ve onların arazi ve hayvan gibi ihtiyaçlarını ücretsiz karşılamaktaydı. Bu bakımdan Bosna'dan göç etmek isteyenlere karşı Avusturya'nın bir teşviki olduğu söylenebilir.²⁶⁴

Bosna'da ortaya çıkan olaylar Karadağ İsyanı ile doğrudan bağlantılıdır. Karadağ âsileri kendilerinin Hersek'ten geldiklerini ve bu milletle bir akrabalıklarının olduklarını söylemekteydi.²⁶⁵ Karadağ ile anlaşma sağlandıktan sonra Bosna'da da sükûnet sağlanmış oldu. Ancak bu son isyandan sonra Avusturya hükümeti yeni göç dalgasının ortaya çıkmasından endişe etmekteydi. Artık 1848 ihtilallerinde gidenlerin yerleri dolmuştu ve daha fazla göçmen Avusturya için sıkıntı yaratabilirdi. Bununla beraber fırsattan istifade eden Fransız konsolosu meselenin uluslararası bir konferansa götürülmesini talep ediyordu.²⁶⁶

Avusturya kendi sınırlarındaki bölgelere başka devletlerin müdahale etmesine soğuk bakıyordu. Henüz özerk olan Sırbistan'ın da Bosna üzerinde birtakım hesapları vardı. Bu nedenle Bâbiâli'yle ortak bir politika takip edilmesi zorunluydu.²⁶⁷ Prokesch'in İstanbul'da elçilik vazifesine başladıktan sonra takip ettiği siyaset de bu politikanın sürdürülmesi yönündeydi. Prokesch, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine büyük güçlerin müdahalesinin Avusturya açısından da tehlikelere yol açacağını daha önceki tecrübelerinden bilmekteydi. Bu sebeple Karadağ meselesinde arabulucu rolünü üstlenmişti. Bosna söz konusu olduğunda ise muhacirlerle ilgili sorunları çözüme

²⁶³ Fatma Sel Turhan, *Eski Düzen Adına: Osmanlı Bosna'sında İsyân 1826-1836*, İstanbul, Küre Yayınları, 2013, s. 276.

²⁶⁴ Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s. 96.

²⁶⁵ William Miller, *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927*, New York, Cambridge University Press, 1936, s. 258.

²⁶⁶ Gölen, *Bosna Hersek*, s. 108.

²⁶⁷ Noel Malcolm, *Bosnia: A Short History*, New York, New York University Press, 1994, s. 127.

kavuşturmaya çalıştı. Çünkü Avusturya hükümetinin topraklarına yönelik yeni bir göçmen dalgasına karşı tavrı değişmişti. Osmanlı idaresi, göç etmek isteyenlere engel çıkarılmaması, gittikleri bölgede zorlukları görünce pişman olup dönecekleri, bu durumun yeni göçleri de kolayca durduracağı yönünde bir kanaate sahipti.²⁶⁸

Bosna ahalisi hakkındaki ilk tavrını Prokesch 1 Mayıs 1856 tarihinde kaleme almıştır. İsyanların sebepleri üzerinde duran Prokesch vergilerin yüksekliğinden ve bunun halk üzerinde yol açtığı baskıdan söz etmektedir. Ayrıca Bâbîâlî'nin âsilerle baş edebilmek için her yıl yüzbinlerce kuruş para harcamak zorunda kaldığına dikkat çeker. Bu paranın da oradaki ahaliden toplanan vergilerden ödendiği için faydasız yere harcandığına işaret etmektedir. Bosna'da 1856 senesi bereketli geçmişti ve mahsul önceki yıla göre artmıştı. Bunun üzerine bölgedeki mültezim sarraf, vergiye zam yapılmasını önererek bu karışıklıklara yol açmıştı. Prokesch vergi tahsil sistemindeki düzensizliklerin çözülmesinin ehemmiyetine dikkat çekmiş ve bölgenin sınırında yer alması sebebiyle buradaki meseleleri yakından takip ettiklerini bildirmişti.²⁶⁹

1857'de Prokesch benzeri bir tavrı daha gönderdi. Bu tavrında de Hristiyan halka zulmedildiğinden bahseden Prokesch, Bosna valisinin Hristiyan köylülerden talep ettiği vergilere köylülerin tahammül edemediklerini söylemekteydi. Bosna bir süreliğine durulmuş olsa da idarecilerin vergiler konusunda keyfi tavrı devam ederse isyan hareketleri yeniden başlayabilirdi. Avusturya sınırında yer alan bölge karışırsa, ahalinin bir kısmının Avusturya topraklarına geçmesi ihtimali vardı. Bu yüzden Prokesch Bâbîâlî'nin meseleye âcilen çözüm bulmasını, halkın memnuniyetsizliğini ortadan kaldıracak adımlar atılmasını talep etmektedir.²⁷⁰ Prokesch aynı yıl gönderdiği bir başka tavrında ise konuyu daha detaylı açıklamakta, çeşitli rakamlar vererek vergi sistemindeki aksaklıkları anlatmaktadır. Buna göre Mostar'daki Katoliklerden 199.860 kuruş vergi alınırken, Müslümanlardan 95.180 kuruş talep edilmektedir. Vergiler bir önceki yıla göre iki kat arttırılmış, iane-i askeriye nedeniyle vergi yükü ağırlaşmış, bu yükü gayrimüslimler daha fazla hissetmiştir.²⁷¹

²⁶⁸ BOA, A.MKT.UM, 312/83, 22 Cemazielevvel 1274 – 8 Ocak 1858.

²⁶⁹ BOA, HR.TO, 157/28, lef 1, 1 Mayıs 1856.

²⁷⁰ BOA, HR.TO, 158/79, lef 1, 4 Ağustos 1857.

²⁷¹ BOA, HR.TO, 159/35, 29 Şubat 1857.

Prokesch 1861’de Sadrazam Mehmed Emin Âli Paşa’ya muhacirler meselesiyle ilgili bir takrir daha göndermiştir. Avusturya tarafına göç eden ahalinin geride bıraktıkları mallarıyla ilgili meselelerin halledilmesini istemiştir. Muhacirlerin daha evvel zulme uğradıklarını, çeşitli vergiler talep edilmesi suretiyle ezildiğini söylemektedir. Malların tespitinde hakkaniyetli davranılmasını ister. Bu takrir üzerine Bâbîâli Bosna Valiliği’yle irtibata geçer ve meseleyi aktarır. Sadrazam, Avusturya vatandaşlığına geçen çiftçilikle meşgul ahalinin bu şekilde tâbiyet değiştirmesini tasvip etmediğini söylemektedir. Sınırı geçtiği için bu kimseleri artık Avusturya vatandaşı saymak gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu sebeple tâbiyet değiştiren ahaliye engel olmak için bunların hapsedilmesi gibi uygulamalara gidilmemesi ve Avusturya konsolosuyla beraber bu kişiler hakkında bir defter tutulması gerektiğini bildirir.²⁷²

Aradan geçen bir yıl boyunca sorunların çözülmediğini bölgedeki Avusturya konsolosundan öğrenen Prokesch, Bâbîâli’ye bir takrir daha gönderdi. Bu defa sefaretin ve Bâbîâli’nin ortak çalışmasıyla bölgedeki sorunların çözülmesi için neler yapılabileceğinden bahsedilir. Göç edenlerin arkalarında bıraktıkları mallarıyla ilgili meselelere de değinilir.²⁷³

Bosna’daki göç hareketleri ve olaylar Serdar Ömer Paşa’nın bölgeye gönderilmesiyle önlenmişti. Gayrimüslim halkın mektepler açabilmesi, kiliselerinin tamirlerinde kolaylık sağlanması, arazi meselelerinin çözülmesi, bölgedeki asayişin temini etti. Nitekim Prokesch de takrirlerinde aynı meselelere ve çözüm yollarına temas etmişti. Barış ve istikrarın sürdürülebilmesinin, mevcut sorunların çözülmesine bağlı olduğunu ifade etmişti.²⁷⁴ Avusturya’nın Bosna’da Osmanlı idaresine karşı olabilecek hareketlerin karşısında durduğu görülmektedir. Bunun bir sebebi, bölgeye diğer güçlerin müdahale etmesini önlemek istemesiydi. Sınırının dibindeki bu bölgeyi doğal nüfuz alanı olarak görüyor, İtalya’da kaybettiği topraklara karşı şartlar uygun olursa Bosna’yı ilhak etmek istiyordu. Bu konuda Petersburg Sefiri Halil Edhem Bey Bâbîâli’ye Avusturya sefiri ile Rusya Hâriciye Nâzırı Alexander Gorçakov arasında bu minvalde bir konuşmanın geçtiğini yazmıştır. Bu haber teyit edilemedi ancak daha sonraki tarihlerde

²⁷² BOA, A.MKT.UM, 551/65, 6 Şevval 1278 – 6 Nisan 1862.

²⁷³ BOA, HR.TO, 161/65, 12 Mart 1862.

²⁷⁴ Cezar, *Mufasssal*, s. 3118.

Avusturya'nın Bosna'yı ele geçirmeye çalışması ve sonunda başarması, haberin doğru olduğuna işaret etmektedir.²⁷⁵

²⁷⁵ BOA, HR.TO, 86/7, 14 Mart 1862.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: PROKESCH'İN ELÇİLİĞİNDE İLGİLENDİĞİ SOSYO-EKONOMİK MESELELER

3.1. Osmanlı-Avusturya Telgraf Antlaşması

Telgrafın Osmanlı Devleti'nde etkin şekilde kullanımı Kırım Savaşı esnasında başladı. Ancak Osmanlıların telgrafla tanışıklığı daha eskiye gidiyordu. Hatta 1839 yılında elektrikli telgrafın mucidi Morse'ın ortağı Chamberlain İstanbul'a bizzat gelmiş, bir deneme yapmıştı. Osmanlılardan bir patent almayı ümit ediyordu. Ancak yaptığı deneme başarısız oldu. Bunun üzerinde alet üzerinde çalışmak ve eksikleri gidermek için Viyana'ya doğru yola çıktı. Büyük bir talihsizlik sonucu bindiği vapur Tuna'da alabora olunca öldü.²⁷⁶

Kırım Savaşı esnasında İngiliz ve Fransız askeri birliklerinin hükümetleriyle daha hızlı irtibat kurma arzusu, telgrafın Osmanlı topraklarına girişini hızlandırdı. Fransızlara verilen imtiyaz sonucunda ilk önce İstanbul-Edirne hattı döşendi. Edirne-Şumnu hattını da İngilizler inşa etti.²⁷⁷ Kısa sürede Viyana üzerinden Avrupa'yla bağlantı sağlandı. Avusturya, Avrupa'nın coğrafi olarak ortasında olması sebebiyle diğer devletlerden gelen telgraf hatlarının da buluşma noktasıydı. Bu sebeple diğer Avrupa devletleri uluslararası telgraf antlaşması yapmak için öncelikle Avusturya ile uzlaşmışlardı. Osmanlı Devleti de Fransa, İngiltere, Prusya gibi devletlerle Avusturya üzerinden haberleşecekti. Bunun için bir nizamname hazırlanması gerekmekteydi. Bu nizamnamede bağlanılan telgraf hatlarının çalışma usulü ve haberleşmenin ne şekilde olacağı gibi konuların tespit edilmesi gerekiyordu. Avusturya topraklarına bağlanan hatlar üzerinden haberleşmenin başlaması konusunda Prokesch Bâbiâli'ye bir takrir yazmıştı. 1856'da yazdığı bu takririnde Hâriciye Nazırı olan Fuad Paşa bir mukavele hazırlanıp her iki devletin bu usule göre irtibat kurması gerektiğine dikkat çekmişti.²⁷⁸

²⁷⁶ Ali Sönmez, Özkan Keskin, "Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu'nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği" *OTAM*, 25 (2009), s. 67-81.

²⁷⁷ Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2007, s. 124.

²⁷⁸ BOA, HR.TO, 157/17, lef 1, 10 Nisan 1856.

Daha sonra Hariciye Nazırı olan İbrahim Edhem Paşa ile de görüşülerek bir sonuca varılmıştır.²⁷⁹

Hazırlanacak nizamname konusunda 1858’de Prokesch’in Hâriciye Nezaretî’ne bir takrir daha sunduğu görülmektedir. Bu takririnde telgrafla haberleşme konusunda Avusturya’nın Avrupalı diğer devletlerle çeşitli antlaşmalar yaptığını ifade eder. İlâveten 30 Haziran 1858 tarihinde Brüksel’de, Avrupalı devletlerin ortak bir telgraf nizamnamesi üzerinde uzlaştığını ekler. Prokesch, bu nizamnamenin ileride bir başka devletin de katılmasına imkân veren bir maddesinin olduğunu söyler. Antlaşmaya Fransa, Sardunya, Belçika, İsviçre, Prusya ve Rusya’nın dâhil olduğunu, İngiltere’nin de Avrupa ile olan muhaberatında bu antlaşmayı uygulayacağını belirtir. Prokesch Bâbîâli isterse Avrupa ile olan muhaberatında bu antlaşmaya uyup, diğer yerlerde kendi arzu ettiği şekilde bir nizamname uygulayabilir demektedir.²⁸⁰

Prokesch, telgraf konusunda yoğun mesai harcamaktaydı. 1857’de Avusturya ile Osmanlı Devleti karşılıklı bir mukavele hazırladılar. Ardından 1859’da diğer Avrupa devletlerinin uyguladığı şekliyle bir telgraf antlaşması yapıldı.²⁸¹ Antlaşma imzalanmasına rağmen birtakım sorunlar çözülememişti. Prokesch, Rusçuk Telgrafhanesi’nin antlaşma hükümlerine riayet etmemesi gerekçesiyle haberleşmenin sağlanamadığını Bâbîâli’ye şikâyet eder.²⁸² Memleketeyn üzerinden giden telgraf hatları verimli haberleşme sağlayamamıştı. Bu konuda Avusturya ile Bâbîâli aynı fikirdeydi. Rusçuk üzerinden giden hatlarda anlaşma yapılan şekliyle telgraf muhaberatı gerçekleştirilememişti. Bu sorunun ciddiyetini 1862’de Prokesch Bâbîâli’ye bildirdi. Hattın düzgün çalışmasının her iki tarafın menfaatine olacağından bahsedip, bu hatların Avusturya için ehemmiyetine dikkat çekti. Çözüm için de Temeşvar’da Avusturya telgraf idaresi memurlarının toplanıp bir konferans düzenlediklerini ve Bâbîâli’nin de buraya memurlarını göndermesini istemekteydi.²⁸³

Prokesch’in gündemini meşgul eden bir başka telgraf meselesi ise Trieste ile İskenderiye arasında denizden çekilmek istenen telgraf hattıdır. Trieste limanı, Avusturya’nın Akdeniz ticareti için büyük önem taşıyordu. Mehmed Ali Paşa ile irtibat

²⁷⁹ Diren Çakılcı, *Rumeli Telgraf Hatları 1854-1876*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 172.

²⁸⁰ BOA, HR.TO, 160/29, lef 1, 3 Haziran 1859.

²⁸¹ Çakılcı, *Telgraf*, s. 173.

²⁸² BOA, HR.TO, 160/19, lef 1, 12 Şubat 1859.

²⁸³ BOA, HR.TO, 161/67, lef 1, 13 Mart 1862.

önceki başlıklarda bahsedildiği üzere Prokesch'in gönderilmesiyle erken vakitte kurulmuş ve Şark ticaretinde Avusturya önemli mesafe kat etmişti. Bu sebepten dolayı İskenderiye ile Trieste arasında 1857'de denizaltından bir telgraf hattı döşeyerek haberleşmeyi arttırmak ve böylece ticari faaliyetlerin gelişmesini sağlamak isteniyordu. Prokesch bu konuda bir takrir göndererek Bâbîâli'den izin talep etmişti. Prokesch'in istediği Yunanistan sularından sonra Osmanlı sularından bir telgraf hattı geçirilmesiydi.²⁸⁴

Bu hat Dalmaçya kıyılarından gelip İngiltereye bağlı Yedi Adalardan geçerek Girit'e ulaşacaktı. Avusturya hattın Girit'e kadar gelmesine ve burada bir telgrafhane kurulmasına dair izin istiyordu. Bâbîâli gerekli izinleri verirse hat İskenderiye'ye kadar uzatılacaktı.²⁸⁵ İngiltere'nin Hindistan'a bağlanmasında da bu hat büyük kolaylık sağladı. Nitekim, böylece Londra ve Bombay arasında doğrudan haberleşme ilk kez sağlanmıştır.²⁸⁶

3.2.Tuna Meselesi ve Avusturya'nın Menfaatleri

Tuna Nehri'yle ilgili sorunlar Eflak-Boğdan ve Sırbistan'a dair meseleleri kapsayan Şark Meselesi'nin bir parçasıydı. Çünkü bu alandaki mücadele Orta Avrupa'nın ticaretini bile etkilemekte, yankıları tüm Avrupa'ya yayılmaktaydı. 1828-29 arası süren Osmanlı-Rus Harbi'nde Ruslar Edirne'ye kadar geldiler. 1829'da Edirne Antlaşması imzalanarak Tuna Boğazları Rus hâkimiyetine geçti. Antlaşmayla birlikte Tuna'daki deniz trafiğinin aksaması, ticaretin azalması Osmanlı tüccarı kadar Avusturya İmparatorluğu, Bavyera ve Württemberg devletlerinin ticaretini de etkiledi. Çünkü 1835-45 arasında girişilen kanal çalışmalarıyla Ren Nehri Tuna Nehrine bağlanmış, dolayısıyla Orta Almanya'nın imalatı Karadeniz'den Manş Denizine değin bu yolla tek koridorda birleştirilmişti. Bu yolun ağzını ele geçiren Rusya, Tuna boğazlarındaki ticareti

²⁸⁴ BOA, HR.TO, 159/131, lef 1, 15 Kanunievvel 1857

²⁸⁵ BOA, HR.TO, 159/68, lef 1, 1 Haziran 1858.

²⁸⁶ İhaleyi alan Mösyö Lionel Gisborne 1854'te bu konuyu gündeme getirmiş ancak müspet bir netice alamamıştır. Konuyu tekrar Avusturya bahse konu ettiğinde Bâbîâli'nin güvendiği bu zâta ihalenin verilmesini Prokesch tavsiye etmiştir. Konunun ayrıntıları için bkz. Diren Çakılcı, "Doğu Akdeniz'de Denizaltı Telgraf Bağlantıları: Yunanistan'ın Uluslararası Şebekeye Dâhil Edilmesi." *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 33.1 (2018): 21-39.

yavaşlatmak amacıyla gerekli bakımları yapmıyordu. Buralarda rutin temizlik yapılmadığı için boğazlar balçıkla dolmaya başladığından ticaret gemileri karaya oturmaktaydı. Boğazlardan geçerken zarar etmek istemeyen Orta Avrupa tüccarı, Sırbistan'dan sonra Osmanlı Devleti'ne bağlı Tuna limanlarına malını indirip buradan kara yoluyla Karadeniz'e ulaşmaya çalışmaktaydı ve bu da oldukça maliyetliydi. Mağduriyetinden ötürü Avusturya, Rusya ile 1840 yılında Petersburg Antlaşması'nı imzalayıp Rusya'nın buralarla ilgilenmesi sözünü alınır. Ancak Rusya anlaşmanın şartlarını yerine getirmemiştir.²⁸⁷

Avusturya bu süreçte başka yollar aramaya başladı. Özellikle Tuna'dan Karadeniz'e ulaşan başka kanallar açtırmak için Osmanlı İmparatorluğu ile münasebet kurdu. Bu bakımdan hem demiryolu hem de kanal açılması şeklinde çeşitli projeler ileri sürülmüştür. Kırım Harbi'nde Rusya yenildi ve Osmanlı Devleti Tuna boğazlarını tekrar ele geçirdi. Avusturya'nın aracılığıyla taraflar Viyana'da birkaç defa bir araya gelerek barış görüşmeleri gerçekleştirdiler. Viyana'daki barış görüşmelerinde Tuna hakkında fikrini beyan eden Prokesch, Tuna'da seyr-i sefâinin serbest olması fikrini savunmaktaydı. Avusturya'nın yarım asra yakındır istediği de buydu. Prokesch boğazların idaresinin uluslararası bir komisyonun uhdesine verilmesi gerektiğini söylemişti. Bu fikir etrafında bir layiha hazırlayan Prokesch'in fikirleri genel olarak kabul gördü. Birkaç değişiklikte birlikte Avusturya sınırından itibaren Tuna nehri konusunda bir komisyon kurulmasına karar verildi.²⁸⁸

1855 Viyana Konferansı'nda esas alınan dört maddeden biri de Prokesch'in Tuna hakkındaki ifadeleridir. Tarafların bu minval üzere anlaşmayı kabul ettiği haberini Hariciye Nezareti'ne bizzat Prokesch bildirdi.²⁸⁹ Anlaşma sağlanan konular taraflarca Paris'te imzalanarak resmîyet kazandı. Böylece Tuna Nehri uluslararası bir su yolu haline geldi. Nehrin güvenliği ve temizliğiyle ilgili işler uluslararası bir komisyonun idaresine bırakıldı.²⁹⁰ 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra Tuna'da ortaya çıkan adalar ve Rus

²⁸⁷ İlhan Ekinci, *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*, Ankara, Altınpost Yayınevi, 2014, s. 133.

²⁸⁸ Türkgeldi, *Mesâil*, s. 50; Ekinci, *Tuna*, s. 140.

²⁸⁹ BOA, TSMA.E, 1408/19, 9 Cemazielevvel 1272 - 17 Ocak 1856.

²⁹⁰ Ekinci, *Tuna*, s. 145.

hududuyla ilgili meseleler Avusturya'nın ve İngiltere'nin desteğiyle Osmanlılar lehine çözümlendi. Buna göre Rus hududu Tuna'dan 140 İngiliz mili kuzeyde olacaktı.²⁹¹

Tuna Boğazları hakkında oluşturulacak olan komisyon için taraflar İstanbul'da tekrar bir araya geldiler. Bu toplantılarda Prokesch'in Osmanlı tarafını savunduğu görülür. Tuna Boğazları'nın Osmanlı toprağı olması hasebiyle kurulacak olan komisyonun başkanlığının da Osmanlı Devleti tarafından belirlenmesi kabul edildi. Bu durum Avusturya'nın bu boğazların Rusya'nın tahakkümünden tamamen arındırması politikasıyla ilgilidir. Ondan daha zayıf bir kuvvet olan Osmanlı İmparatorluğu, Tuna'da Avusturya menfaatlerine hizmet edebilirdi.²⁹²

Avusturya Tuna ile ilgili olan gelişmeleri yakından takip etmekteydi. 1856 Paris Antlaşması'nın imzalanması akabinde Avusturya'nın daha önceden de bu konuyla ilgilendiği Bâbiâli tarafından fark edilir. Hatta kurulan komisyonda boğazların temizlenmesi için gerekli olan parayı ödemeyi de teklif etti. Fakat Osmanlı Devleti'nin artık iç meselesi olan Tuna Boğazları'nın bakımı için dışarıdan gelebilecek bir yardım kabul edilemezdi. Çünkü gelecek yardımın ardından ne gibi bir talep geleceği meçhul olup, bu boğaza en çok ihtiyacı olan devletin Avusturya olduğu biliniyordu. Bu sebeple Avusturya'nın yaptığı teklif reddedildi.²⁹³

Tuna Boğazları'na Prokesch'in seyahatleri Avusturya gazetelerinde gün gün yazılmakta ve ayrıntılar yer almaktaydı. Wiener Zeitung'un haberinde tarafların Tuna konusunda anlaştığı belirtilir.²⁹⁴ Bunun akabinde Prokesch, 21 Mayıs'ta Tuna Boğazları'na bir ziyaret gerçekleştirdi ve buradaki çalışmaları yakından tetkik etti.²⁹⁵ Prokesch Tuna Boğazları'na yaptığı seyahatiyle Bükreş'teki Rum ileri gelenleri ve Ermenilerle de görüşme yapma fırsatı buldu. Daha sonra Safvet Efendi ve Derviş Paşa ile birlikte Moldova hududunu dolaştılar.²⁹⁶ Takip eden aylarda Ömer Paşa riyasetinde kurulan Tuna Komisyonu ilk keşfini yapıp bu bölgede çalışmalara başladığı

²⁹¹ Ekinci, *Tuna*, s. 123; BOA, HR.TO, 161/14.

²⁹² Buchmann, *Österreich*, s. 217.

²⁹³ BOA, İ.MMS, 10/403, lef 2, 4 Ramazan 1273 - 28 Nisan 1857.

²⁹⁴ Wiener Zeitung, 18 Nisan 1856.

²⁹⁵ Wiener Zeitung, 1 Haziran 1856.

²⁹⁶ Wiener Zeitung, 28 Mayıs 1856.

görülmektedir.²⁹⁷ Bu şekilde Tuna'da düzenin sağlanmasının hemen ardından Avusturya, Bavyera ve Württemberg ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ticaret antlaşması yapılır. Bunu takip eden bir telgraf antlaşması da yapılmıştır. Prokesch'in Tuna konusunda Osmanlı tarafını müdafaa etmesi Sultan Abdülmecid tarafından takdir edilmiştir. Prokesch ve Prusya elçilerinin yararlılık göstermeleri sebebiyle Darphane'de 80 bin kuruş değerinde birer kutu imal ettirmiş, üzerine de Padişahın resmi işlenmiştir.²⁹⁸ Bu hediyeyle yetinilmeyip akabinde Prokesch'e Birinci Rütbeden Mecidiye Nişanı verilmiştir.²⁹⁹

3.3.Prokesch'in Elçiliği Döneminde Osmanlı-Avusturya Ticari Münasebetleri

Osmanlı-Avusturya ticareti 18. yüzyılda gelişme göstermişse de iki ülke arasındaki ticaret Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim tebaasının tekelinde kalmıştı. 18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı tüccarları daha faal iken yüzyılın sonlarında durum değişmeye başlamıştır.³⁰⁰ 19. yüzyılda Avusturya'nın Osmanlı topraklarındaki ticari girişimlerinde bir canlanma yaşanmıştır. Özellikle 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinde Avusturyalı tüccarın Osmanlı topraklarında faaliyetlerini arttırdığını görmekteyiz. Paris Antlaşması'ndan sonra oluşan barış iklimi ve Rusya'nın bölgedeki nüfuzunun kırılması bu artıştaki en önemli sebeptir. Artış ve canlanmada Prokesch gibi diplomatların yürüttüğü faal politikanın da etkisi büyüktür. Prokesch'in elçilik dönemi, kendinden önceki ve sonraki dönemlere bakarak incelediğimizde, Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin iyi seyrettiğini söyleyebileceğimiz bir zaman aralığıdır.³⁰¹ Eldeki

²⁹⁷ BOA, HR.SYS, 1604/33, lef 1, 10 Rebiyülevvel 1273 - 8 Kasım 1856

²⁹⁸ BOA, İ.HR, 140/7351, 3 Recep 1273 - 27 Şubat 1857.

²⁹⁹ BOA, A.DVN.MHM, 16/26, Evahir-i Şaban 1273 - Nisan 1857; Bu nişanın aslında Fransa'nın İstanbul elçisi Thouvenel için hazırlandığı ancak onun İstanbul'dan ayrılmış olması hasebiyle nişana bir berat ilave edilip Prokesch'e gönderildiği tespit edilmiştir. Bkz. BOA, MB.İ, 14/34, 25 Cemaziyelevvel 1272 - 2 Şubat 1856; Prokesch'in teşekkür mektubu için bkz. BOA, İ.HR, 130/6631, lef 2; Konu Avusturya basınında da yer alır bkz. Ost-Deutsche Post, 20 Mayıs 1856, s. 3; Wiener Zeitung, 28 Mayıs 1856.

³⁰⁰ Numan Elibol, *18. yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2003, s. 24

³⁰¹ Prokesch görevinin sonuna değin Şark Meselesi'ni Avusturya için hayati bir mesele olarak zikretmiş ve Osmanlı Devleti ile ilişkilerin iyi olmasında her zaman büyük rol oynamıştır. Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 405.

veriler XIX. yüzyılda Osmanlı ithalat ve ihracatında Avusturya'nın önemli bir payı olduğunu göstermektedir. 1840'ların başında Osmanlı ithalatında Avusturya'nın payı %22,1'dir. 1909'larda Bosna Meselesi'nden dolayı uygulanan boykotun ve diğer bazı hususların etkisiyle bu pay %13,9'a düşecektir. Avusturya'nın Osmanlı ihracatındaki payı ise 1840'ların başında 29,1 iken, 1909'larda %8'e düşmüştür. Yaşanan bu düşüşte iki ülkenin zamanla sınırdaş olma özelliğini yitirmesi de etkilidir. Rakamlardaki düşüş eğilimine rağmen Avusturya'nın Osmanlı ithalat ve ihracatı içindeki yeri hiçbir zaman önemini kaybetmemiştir.³⁰²

Prokesch'in elçiliği döneminde Osmanlı-Avusturya iktisadi ilişkileri açısından önem taşıyan meselelerden biri Süveyş Kanalı Projesi'dir. Deniz ulaşımında devrim yaratacak bir girişim olan bu proje Avrupalı girişimcilerin ve arkalarındaki devletlerin büyük ilgisini çekmekteydi. İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın bu projeyi almak için yarış halinde olduğu bilinmektedir. Fransa, Süveyş konusunda Mehmed Ali Paşa döneminden beri Mısır'da faaliyet yürütmekteydi.³⁰³ Prokesch'in de bu proje için Bâbîâli'de yoğun mesai yaptığı görülmektedir. Fuad Paşa'yı bu konuda baskı altında tuttuğu anlaşılmaktadır.³⁰⁴ Ancak tüm bu gayretlere rağmen kanalı yapma imtiyazı Fransız girişimci Ferdinand de Lesseps'e verildi. Bununla birlikte ön çalışmalarda bulunan bazı Avusturyalı mühendisler proje çalışmalarında da rol aldı. Zaten Lesseps'in imtiyaz alırken kullandığı projeyi Avusturyalı mühendis Negrelli hazırlamıştı.³⁰⁵ Süveyş Kanalı'nın açılışı münasebetiyle Avusturya Kayzeri Franz Joseph önce İstanbul'a, buradan Mısır'a gelmiştir. Bu kanalın Avusturya için önemine binaen 1868'de Prokesch Mısır'a gidip orada kanalı inceleme fırsatı bulmuştur. Saray'a kendisinin iki ay tatil için Mısır'a gideceğini bildirmişti.³⁰⁶

Paris Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'ne Avrupa devletler muvazenesinin eşit bir üyesi olarak kabul edileceği sözü verildi. Bunun akabinde Osmanlı Devleti'ni Avrupa ile ticari ve ekonomik açıdan daha da yakınlaştıracak çeşitli

³⁰² Şevket Pamuk, "19. yy'da Osmanlı Dış Ticareti", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, s. 653 – 665.

³⁰³ Fischer, *Nahen Osten*, s. 139.

³⁰⁴ Durmuş Akalın, *Süveyş Kanalı: Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne etkisi 1854-1882*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Denizli, 2011, s. 47.

³⁰⁵ Fischer, *Nahen Osten*, s. 139.

³⁰⁶ BOA, İ.HR, 234/13862, 22 Şaban 1285 – 8 Aralık 1868.

adımlar atıldı. Zaten 1838 yılında önce İngiltere'yle ardından diğer Avrupalı devletlerle ticaret antlaşmaları yapılmıştı. Bu antlaşmalar ekonomik açıdan Osmanlı Devleti'ni Avrupa'ya iyice yakınlaştırmış, her türlü ihracat yasağı ve Avrupalı devletlerin ihtiyaç duydukları mallar üzerindeki devlet tekelleri kaldırılmıştı. Gümrük oranları ise ihracatta %12, ithalatta ise %5 olarak belirlenmişti. Böylece Osmanlı pazarları Avrupa ticareti için sonuna kadar açılmış oldu. Kırım Savaşı sırasında 1854 yılında Avrupa'dan ilk defa borç alınmasıyla da Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya ekonomik bağımlılığı iyice artmış oldu.³⁰⁷

Osmanlı Devleti 1861 yılında Fransa'yla yeni bir ticaret antlaşması imzaladı. Ardından pek çok Avrupa ülkesiyle benzeri şartları taşıyan antlaşmalar imzalandı. Bunlardan biri de 27 Mayıs 1862 tarihinde Avusturya ile imzalanan ticaret antlaşmasıydı. Bu ticaret antlaşmasının getirdiği bazı hükümlerden doğan meseleler ve muafiyetlerin tatbiki Prokesch'in gündemini uzun zaman meşgul etmiştir. Bu meselelere geçmeden evvel kısaca antlaşmanın getirdiği yeniliklere göz atmakta fayda olacaktır.³⁰⁸

Avusturyalı tüccarların Osmanlı topraklarından satın alıp dışarıya götürecekleri mallar için ödeyecekleri gümrük resmi oranı %8 olarak belirlendi. Bu resim her yıl %1 oranında azaltılıp nihayetinde %1'e kadar indirilecekti. Osmanlı topraklarına ithal edilecek mallardan alınacak resim ise %8'e çıkarıldı. İthal edilen eşya Osmanlı topraklarında altı ay bekledikten sonra satılmaz ve tekrar dışarı çıkarılmak istenirse, transit mal kabul edilirdi. Bu durumda sadece müruriye resmi (transit vergisi) alınırdı.³⁰⁹ Müruriye resminin oranı %2 olarak belirlendi. Bu oran sekiz yıl sonra %1'e indirilecekti. Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Sırbistan, Eflak ve Boğdan topraklarına Avusturya'dan gelen mallar doğrudan Osmanlı toprağı olan yerlere vardığında gümrük resmi öder. Boğazlardan geçirilen mallar için hiçbir vergi talep edemez. Avusturyalı tüccarın tuz ve tütün ticaretine sınırlandırma getirilir. Avusturya gemilerinin Karadeniz'e geçişinde verilen izin belgeleri kolayca ve hızla verilecekti. Gümrükten kaçırılmaya çalışılan mal

³⁰⁷ Şevket Pamuk, "150. Yılında Baltalimanı Ticaret Antlaşması", *Seçme Eserleri II, Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, İstanbul 2012, s. 29 – 37. Daha ayrıntılı değerlendirmeler için bakınız: aynı yazar, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme, (1820-1913)*, İstanbul, 2018.

³⁰⁸ Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, Döler Neşriyat, 1981, s. 379.

³⁰⁹ Kurdakul, *Kapitülasyonlar*, s. 380; Necdet Kurdakul, "Ticaret Antlaşmaları", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Antlaşması*, İstanbul 1985, c. III, s. 666 – 667.

müşadere edilecekti. Ancak eşya kaçırılmaya çalışılmadıysa müşadere uygulanmayacaktır. Bu antlaşma 28 yıl yürürlükte kalacaktır.³¹⁰

Bu antlaşmadan evvel transit eşyanın gümrüğüyle ilgili birtakım meseleler ortaya çıkmış ve bu konularda Prokesch Bâbîâli'ye bazı takrirler göndermişti. Bu meselelerden ilki 1857'de Lloyd vapurlarıyla Yunanistan'dan Girit'e kaçak Patri gazetesinin geçtiğinin öğrenilmesiyle başlamıştır. Bu gazeteyle Girit'teki milliyetçiliğin canlandırmaya çalıştığının fark edilmesi üzerine ilk defa vapurlarda kontroller yapılmaya ve zararlı neşriyatın olup olmadığı kontrol edilmeye başlanır. Gizlice taşınan eşya arasında sadece zararlı neşriyat olmayıp aynı zamanda silah ve mühimmat gibi şeyler de vardır.³¹¹

Bundan sonra vapurlar çeşitli gerekçelerle bekletilmeye başlanmıştır. İstanbul'da da benzer güvenlik gerekçesiyle bir Lloyd vapurunun bekletilmesi üzerine Prokesch Bâbîâli'ye bu vapurdaki malın 'transit eşya' olduğunu bildirip bekletilmesine karşı çıktı. Gümrük Nezareti de bu durumun rutin bir prosedür olduğunu ve gemilerin kontrol edilmesi gerektiğini bildirdi. Prokesch ise transit mal taşıyan böyle gemilerin sık sık durdurulup aranmasının ticarete zarar verdiğinden bahsetmekteydi. Ona göre herhangi bir ihbar yoksa gemilerin durdurulması konuyla ilgili nizamla aykırıdır. Ayrıca transit eşya ticareti yapan gemilerin aranacağına dair bir düzenleme yapıldığı hususunda kendilerine bilgi verilmediğinden şikâyet ediyordu. Prokesch, geminin geldiği gün tutulması ve daha sefarete bilgi gelmeden eşyanın gümrüğe teslim edilmesi talebinin hiçbir usul ve esasa dayanmadığını söyledi. Postaların gecikmesi ve mevsimin kış olması gibi engellere rağmen kumpanyanın işine devam ettiğini, kurallara aykırı hareketten kaçındığına dikkat çekiyordu.³¹²

Lloyd Kumpanyası'nın gümrükten transit eşya geçirmesi hakkında Bâbîâli'den Prokesch'e bilgi verildi. Buna göre transit eşyasına zarar vermeden ve geciktirilmeden muamelesinin yapılmasına dair gümrük memurları uyarılmıştı. Aktarma işlemi yapılırken gümrükçülerin yapacağı muamelenin de iyileştirileceği vurgulanmıştı.

³¹⁰ Kurdakul, *Kapitülasyonlar*, s. 384.

³¹¹ M. Emre Kılıçarslan, *Osmanlı Kıyılarındaki Batı: Avusturya Lloyd Buharlı Kumpanyası*, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2019, s. 203.

³¹² BOA, HR. TO, 160/43, lef 1, 28 Kanunievvel 1860; BOA, HR.TO, 576/19.

Konunun haricinde bir de transit eşyasının nizamnamesinin birer suretinin Prokesch'e ve Lloyd Kumpanyasına ulaştırılmasını istenmişti.³¹³

Bahsedilen nizamnamenin bir sureti sefarete gelince bazı limanlarda gemilerden diğerlerine mal aktarımının serbest olduğu anlaşıldı. Avusturya'nın nüfuzuyla doğrudan ilgili olan bu konu hakkında Prokesch de Lloyd Kumpanyası'na bilgi vermiştir. Nizamnameye rağmen bazı memurların bu serbestiyete hemen uymadığı anlaşılmaktadır. Selanik'e gitmesi gereken mallar Dersaadet Limanı'nda mahsur kalmıştı. Lloyd Kumpanyası zararını bildirip protesto etti ve Prokesch de zararın karşılanması için Bâbîâli'ye bir takrir göndererek nizamnameye uymayan paşayı da şikâyet etti.³¹⁴

Lloyd Kumpanyası'yla ilgili meselelerle Avusturya sefaretinin çok yakından ilgilendiği görülür. Bu konu Prokesch'in sorumluluğundadır. Ancak bunun dışında Osmanlı Devleti'nin bazı vilayetlerinde de birtakım Avusturyalı iş adamlarının işleriyle konsoloslar vasıtasıyla yine Prokesch'in alakadar olduğu görülmektedir. Örnek olarak, 1856'da Jan Turkoviç isimli Avusturyalı bir tacir Bosna'da ağaç kesip kereste vs. imalatına dair imtiyaz almış, ancak ağaç kesmekteyken Bosna'da çıkan bir isyan işini yapmasına engel olmuştur. Bunun üzerine Turkoviç, Avusturya konsolosuna gitmiş, ilk incelemeyi yapan konsolos meseleyi Prokesch'e iletmiştir. Prokesch bir takrir kaleme alarak tacirin talebini Bâbîâli'ye aktarmıştır. Tacir imtiyaz için yaptığı 23.755 kuruşluk ödemenin iadesini istemekteydi. Prokesch meseleyi incelerken tacirin bazı idarecilere hediye adı altında rüşvet de verdiğini tespit etmiştir.³¹⁵

Bir başka mesele ise 1856'da Memleketeyn'den tütün ihraç etmek isteyen Avusturyalı tüccardan ruhsatiye adıyla vergi istenmesidir. Aynı şekilde Memleketeyn'e sokulmak istenen mallar için de ayrıca gümrük resmi talep edilmişti. Memleketeyn'e mal nakli iç ticaret olmasına rağmen buranın ülke dışı addedilmesinden tüccar şikâyetçidir. Çünkü bu şekilde Avusturyalı tüccar Memleketeyn'e gelirken bir gümrük vergisi verip, daha sonra Memleketeyn'den çıkıp Osmanlı Devleti topraklarına girdiğinde tekrar gümrük vergisi ödemek zorunda bırakılmaktaydı. Dolayısıyla tüccar iki defa gümrük vergisi vermekteydi. Prokesch de bu meselenin çözülmesi için başvurduğunda ise bu konuda Babîâli'den istediği cevabı alamamıştır. Bunun üzerine meselenin hakkaniyetle çözümünü dileyerek şimdilik Babîâli'nin kararına uymak durumunda olduklarını bildirir.

³¹³ BOA, HR.TO, 160/43, lef 1, 28 Kanunısani 1860.

³¹⁴ BOA, HR.TO, 160/45, lef 1, 6 Şubat 1860.

³¹⁵ BOA, HR. TO, 158/4, lef 1, 17 Kanunievvel 1856.

Ancak bu meselenin çözülmesinin elzem olduğunu ve çok sayıda tüccarın mağdur olduğunun da altını çizer. Altı yıl sonra 1862 antlaşmasıyla bu soruna çözüm bulunmuştur.³¹⁶

Prokesch sonradan Avusturya tabiyetine giren tüccarların meseleleriyle de ilgilenmiştir. Bunlardan biri de 1860'da İşkodra'da faaliyet gösteren Beskoviç isimli bir tacirdir. Kendisinin Osmanlı vatandaşı bir gayrimüslimken berat alarak Avusturya tabiyetine girdiği anlaşılmaktadır. Beskoviç Bâbîâli nezdinde pek muteber bir kişi değildi. Zira, Kırım Savaşı esnasında bir olaya karışmış, bu esnada yalan beyanlarda bulunmuştur. Savaş sürerken İşkodra'daki mağazasının yağmalandığı iddiasıyla da tazminat talebinde bulunmuştu. İsteddiği para 100.000 kuruş gibi yüklü bir meblağ idi. Meseleyi çözmek için daha sonra İstanbul'a gitmiş, Avusturya sefaretinin de desteğini arkasına almaya çalışmıştır. Bunda başarılı olmuş, Prokesch devreye girmiştir. Konuyla ilgili yazdıklarına bakılırsa Prokesch yaşanan olaylar sırasında mahalli idarecilerin çok pasif kaldığından şikâyetçidir.³¹⁷

Bâbîâli bir süre sonra Beskoviç'in yalan beyanlarda bulunduğunu anlamış, kendisine karşı güvensiz davranmaya başlamıştır. İlerleyen süreçte Beskoviç bazı ifadelerinin doğru olmadığını itiraf etmiştir. Neticede Avusturya sefaretinin meseleye ağırlığını koymasıyla 78.500 kuruş tazminat ödenerek konu çözüme kavuşturulmuştur.³¹⁸ Prokesch'in Beskoviç lehine müdahil olduğu bir olay daha vardır. Beskoviç Raguza'dan getirdiği buğday ve mısır zamanında limana giriş izni verilmediği, bu yüzden bunların çürüdüğü ve büyük zarara uğradığı iddiasında bulunmuştur. Avusturya sefaretinin de desteğini almaya çalışmış, Prokesch yine devreye girmiştir. Sefirin desteği sayesinde Beskoviç Osmanlı hükümetinden bir miktar tazminat alabilmiştir.³¹⁹

1857'de Prokesch'e akseden bir başta ticaret hadisesi ise Halep'tendir. Halep'te üretilen kolye taşından bir miktar alıp memleketine götürmek isteyen Toskana konsolosu Mösyö Pençiyoto'nun mallarına Halep gümrükçüsü el koymuştu. Bunun üzerine Prokesch, Maliye Nezareti'ne sefaret adına resmi bir mektup yazıp durumu sormuş. Bu mektupta yapılan uygulamanın doğru olmadığını dile getirmiştir. Çünkü gümrükçü kolye

³¹⁶ BOA, HR. TO, 158/1, lef 1, 3 Kanunievvel 1856.

³¹⁷ BOA, HR.TO, 156/12, lef 1, 7 Receb 1276 – 30 Ocak 1860.

³¹⁸ BOA, HR.SYS, 218/8, lef 1, 16 Şubat 1284 – 28 Şubat 1869.

³¹⁹ BOA, İ.HR, 238/14135, lef 2, 2 Rebiyülevvel 1286 – 12 Haziran 1869.

taşının bir maden olarak addedilmesinin ve ona göre muamele edilmesinin doğru olmadığını savunmaktadır. Hâlbuki bu taş bir sanat eseri yapmak için kullanılmıştır, o yüzden bir maden olarak muamele görmesi doğru değildir. İstenilen gümrük sınai hammaddeler için talep edilen miktardadır. Prokesch bu kolye taşının Bosna’da da çıkarılıp ihraç edildiğini ancak bunun için ayrıca bir vergi istenmediğini belirtir. Bu sebeple bahsi geçen kolye taşına gümrükçünün el koyması ve yüksek vergi talep edilmesi hakkaniyetli bir durum değildir.³²⁰

3.4. Balkanlarda Sınır Tanımayan Mekan Çobanları Meselesi ve Prokesch

Avusturya ile Osmanlı Devleti arasındaki sınırın çok uzun olması birtakım sorunlar doğurmaktaydı.³²¹ Sınır güvenliğinin sağlanmasıyla ilgili bildik sorunlar başta olmak üzere birçok sıkıntı vardı. Boğdan’dan Bosna’ya kadar uzanan dağlık olduğu kadar geniş otlaklar, her iki ülkenin uçlarda yaşayan halkları için bir sınır değildi. Avusturya vatandaşı olan ancak sadece yazın Avusturya topraklarında ikamet edip, kışı geçirmek için Bulgaristan ovalarına dağılan Mekan çobanları bu gruplardan biriydi. Uzun asırlardır Balkanlarda sâkin olan Mekanlar, Silistre ovasına kadar uzanıyorlardı. Ancak Tanzimat idaresinin merkezîyetçi politikaları yeni bir dönemin başladığını haber veriyordu. Sınır güvenliğine ve vergi toplamaya daha büyük hassasiyetle yaklaşılacaktı. Osmanlı hükümeti Mekanlardan alınan verginin düşük olduğunu düşünüyor, bunu arttırmak istiyordu. Mekanlar önceden sadece otlak için koyun başına 26 para resim ödüyordu. Osmanlı idaresi 1851 yılından itibaren Mekanlardan ondalık resmi talep etmeye başlamıştı. Ayrıca iki yıldır da çubuk akçesi adı altında başka bir vergi daha istiyorlardı. Bunun üzerine Avusturya maslahatgüzarı Bâbiâli’ye başvurarak yeni vergilerden vazgeçilmesini istedi.³²²

Avusturya’nın başvurusu üzerine iki tarafın yetkililerinden oluşan bir komisyon kurulmuş, çeşitli incelemeler yapılmıştı. Prokesch göreve geldikten sonra bir takririnde mesele hakkında bir gelişmenin olmamasından şikâyet etmektedir.³²³ Ancak meselenin arkaplanına bakıldığında Osmanlı Devleti’nin Mekanlardan kadim otlak resmini bile

³²⁰ BOA, HR.TO, 158/39, lef 1, 28 Mart 1857.

³²¹ Cerîde-i Havâdis, 4 Receb 1277.

³²² BOA, HR.TO, 152/71, lef 2, 29 Teşrinievvel 1852.

³²³ BOA, HR.TO, 159/61, 8 Mart 1858.

alamadığı görülmektedir. Konuyla ilgili görüşmek üzere birkaç memur Mokanlar'ın kışlağına gönderilmiş, meseleye çözüm aranmıştır. Bu gelişmeler olurken Prokesch sürekli meseleyi takip etmiştir.³²⁴

Prokesch, Mokanlar'a yapılan hukuksuzluğa karşı yardımcı olacağının ve meseleyi gerekli mercilere taşıyacağının altını çizer.³²⁵ Mokanların Avusturya vatandaşı olması sebebiyle Prokesch'in bu konuyu yakından takip ettiği görülür. Bu sebeple de Bâbîâli, Mokanlar'dan vergi toplamak için gönderilen memurlara verilen talimatnamenin bir suretini Maliye Nezareti'ne gönderdiği gibi, bir suretini de Avusturya sefaretine göndererek bu konuda çekincelerinin olmadığını göstermişti.³²⁶

Bu yıllarda Silistre tarafında Mokanların kışladıkları araziye muhacirlerin gelmesi, durumu güçleştirdi. Mokanların yaklaşık yedi sekiz bin kadar küçükbaş hayvanı için tayin edilmiş olan arazi yeterli gelmemeye başlamıştı. Bu karışıklığa çözüm bulmak için Silistre'deki Avusturya konsolosu Beskoviç ve Bâbîâli'nin görevlendirdiği memur bir komisyon oluşturup duruma müdahale etmişlerdir.³²⁷ Prokesch, Mokanların iki devlet arasında varılan uzlaşma sonucu hayvan otlatmak için Osmanlı topraklarına geldiklerini, bu çobanların mağduriyetinin giderilmesi ve Silistre'deki sorun nedeniyle Mokanlar'a yer gösterilmesi gerektiğine işaret etti.³²⁸

Mokanlar'ın bu yıllarda vergilerini düzenli ödeyemedikleri görülür. Bu sebeple Avusturya sefaretine Bâbîâli'den birkaç defa haber gönderilip birikmiş vergi borçlarını ödemeleri istendi. Bahse konu meblağ 19.000 liraya yakın bir paraydı.³²⁹ Ancak Prokesch bu talebi reddetmişti. Çünkü Mokanlar'ın bir kısmı zaten Erdel tarafına dönmüştü, kalan kısmının bu parayı ödemesi çok zordu. Mokanlar vergi tahsilatı için zor kullanan memurlardan da şikâyetçiydiler. Prokesch konunun çözümü için gerekli

³²⁴ Avusturya ile Osmanlı Devletleri arasında oluşturulan nizamnameye göre birikmiş vergilerin toplanması için Edip Efendi ve Vehbi Efendi isimlerinde iki memurun tayin emri için bzk. BOA, İ.HR, 332/21380, 7 Muharrem 1275 - 17 Ağustos 1858; Dört seneden beri Mokanlar gibi Kırım muhacirleri, Tatarlar, Kazaklardan da vergi alınmaması gündeme gelmişti ve bu sebeple Mokanlar gibi onların da daha önce alınan vergileri ödemeleri konusunda adım atılmaya karar verildi. Bkz. BOA, A.MKT.NZD, 268/99, 7 Rebiyülahir 1275 - 14 Kasım 1858.

³²⁵ BOA, HR.TO, 159/73, 10 Eylül 1858.

³²⁶ BOA, İ.HR, 163/8733, 16 Cemaziyelevvel 1275 – 22 Aralık 1858.

³²⁷ BOA, HR.TO, 490/10, 1. defa, 7 Eylül 1874.

³²⁸ BOA, HR.TO, 163/32, 5 Kânunievvel 1865.

³²⁹ BOA, HR.TO, 493/24, 9 Teşrinisâni 1865.

hassasiyetin hükümet tarafından gösterilmesini, birkaç yıldır birikmiş olan verginin istenmesinin doğru olmayacağını muhataplarına iletmişti.³³⁰

3.5. Prokesch'in Bâbîâli'deki İmajı ve Osmanlı İdarecileriyle Şahsî İlişkileri

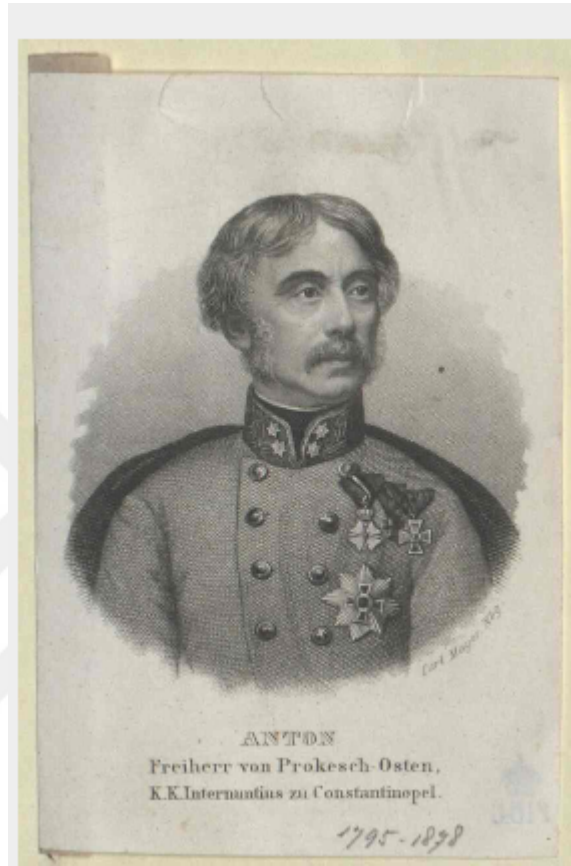
İstanbul'daki görevi boyunca Bâbîâli'deki yetkililerle iyi ilişkiler kurmaya çalışan Prokesch, bu sayede Osmanlı resmi mekanlarıyla uyumlu bir şekilde çalışmış, elçilik makamında uzun yıllar kalmayı başarmıştır. Memleketine devamlı ziyaretler gerçekleştirse de İstanbul'daki işlerden ve gündemden hiç kopmamıştır. Birçok meselede Osmanlı Devleti'nin de menfaatine olacak bir tavır sergilemiştir. Bu durum Avusturya devletinin Şark politikasının bir yansıması olduğu kadar, Prokesch'in Osmanlılara duyduğu şahsî sempatinin de bir sonucudur. Prokesch'in tutumu sayesinde 19. yüzyılın ortalarına gergin giren Osmanlı-Avusturya ilişkileri olumlu bir yöne evrilmiştir. 1848 İhtilallerinde Macar ve Polonyalı âsilerin Avusturya topraklarından kaçıp Osmanlı Devleti'ne sığınması her iki ülkenin ilişkilerini bozmuştu. Karşılıklı büyükelçiler geri çağırılmış ve ilişkiler maslahatgüzar seviyesine indirilmişti. Bundan sonra atanan elçiler hep orta elçi unvanıyla gönderilmişti. Fakat Kırım Harbi sürecinde her iki devletin münasebetleri iyileşti. Savaş sırasında İstanbul'a atanan Baron von Bruck da Fevkalade Orta Elçi statüsündeydi. Bruck'un halefi olarak gönderilen Prokesch de Orta Elçi pâyesiyle İstanbul'a geldi. Prokesch'in elçiliğinde iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu seyretmesi sonucunda 1867'de elçilik pâyesi Viyana'daki Osmanlı sefiriyle karşılıklı olarak Büyük Elçiliğe yükseltildi.³³¹

Prokesch'in elçilik devri Osmanlı İmparatorluğu'nun Tanzimat reformlarını uyguladığı bir devirdir. 19. yüzyılın ikinci yarısı Avusturya'nın da reformlar yaptığı bir dönemdir. 1848 İhtilallerinden sonra Avusturya da ekonomik, mali ve idari alanda pek çok reform yapmak durumunda kalmıştı. Sanayi Devrimi'nin yol açtığı yeni ekonomik ve mali şartlar, Avrupa'da hız kesmeden yükselişine devam eden milliyetçi fikirler Avusturya'yı buna zorluyordu. İki ülkenin de reform sürecinden geçiyor olması, ilişkileri

³³⁰ BOA, HR.TO, 164/8, 29 Eylül 1866.

³³¹ BOA, İ.HR, 228/13373, 26 Cemaziyevvel 1284 – 25 Ekim 1867; Unvanı Büyükelçiliğe yükseltilen Prokesch'in itimadnamesini sunmaya Saraya gelmek için izin istemesi ve beraberinde getirdiği evrakı için bkz. BOA, İ.HR, 228/13383, 17 Teşrinievvel 1867.

daha da önemli hale getiriyordu.³³² Osmanlı devlet adamları Avusturya'nın iç işlerinde ne gibi gelişmeler yaşandığını yakından takip ediyordu. Bu sebeple yarı resmi gazete olan *Cerîde-i Havâdis*'te Avusturya'daki reformlarla ilgili bir takım haberler yayınlanıyordu.³³³

Resim 3.1. Prokesch'in İstanbul elçiliği esnasında yapılmış bir gravürü

<https://digital.onb.ac.at/rep/osd/?10DF9CC0>

Erişim 01.09.2021

Bu süreçte en etkili isimlerden ilki şüphesiz Baron von Bruck'tur. Kırım Harbi'nde İstanbul'a elçi olarak gelmesiyle iki ülke arasında özellikle mali konularda yapılacak reformlar hakkında görüşmeler yapılmıştı. Nitekim daha sonra Avusturya'da Maliye Nâzırı olan Bruck, mali işlerde yardımcı olması için İstanbul'a bir memur da

³³² Peter M. Judson, *The Habsburg Empire: A New History*, Londra, Harvard University Press, 2016, s. 223.

³³³ *Cerîde-i Havâdis*, 11 Muharrem 1274; *Cerîde-i Havâdis* 10 Muharrem 1275.

göndermiştir. Bruck'un kurmayı başardığı ilişkileri sürdüren Prokesch, Bâbiâli'de bağlantıları önemli isimler üzerinden devam ettirmiştir.³³⁴

Prokesch'in elçiliği döneminde Avrupalı sefirler İstanbul'da altın çağını yaşıyordu. Osmanlı padişahlarının sefarethanelere gidip oradaki balolarda yer alması bu dönemde çıkmıştır. Sultan Abdülmecid'in Islahat Fermanı'nı ilanından sonra yaptığı gibi Sultan Abdülaziz de Avusturya Arşidükünün İstanbul ziyareti sırasında Avusturya sefaretinde verdiği bir baloya iade-i ziyaret gerçekleştirmişti.³³⁵ Yeni dönemin şartlarının gereği olarak elçilere yönelik protokol kaideleri değişmişti. Daha da önemlisi Avrupalı devletlerin İstanbul'daki temsilcileri büyük nüfuza sahipti. Bunlar arasında özellikle İngiliz elçisinin ayrı bir yeri vardı. Stratford de Redcliffe'in yürüttüğü Şark diplomasisi, Şark'ta Avrupalı diplomatların gücünün ne kadar ilerilere varabileceğini de göstermişti. Prokesch de Şark'ta olgunlaşan diplomasi sahasına girdiğinde çok iyi karşılanmıştı. Padişah katında bile büyük saygınlığı vardı. Bu durumu en iyi temsil eden hadise Prokesch'in başına gelen bir kazadır. Sefaretten yola çıkıp Bâbiâli'ye gideceği bir gün arabaya binerken düşüp diz kapağından yaralandı. Yaşı artık ilerlemiş olan Prokesch bu kazadan dolayı kısa süre bir sakatlık dahi yaşadı. Prokesch'in başına gelen kazayı duyan Sultan Abdülmecid, bir ilk olarak çok üzüldüğünü ve geçmiş olsun dileklerini elçiye ilettili.³³⁶

Osmanlı padişahlarının yabancı bir devlet temsilcisine bu şekilde geçmiş olsun dileklerini iletmesi daha önceleri görülmemiş bir durumdu. İlerleyen günlerde Prokesch, Saray'a gelmiş ve bir takım devlet meselelerini görüşmek istemişti. Sultan Abdülmecid merdivenlerin başında duruyordu ve Prokesch'in sakat halde merdivenleri çıkamayacağını düşünerek; "Siz bu halde yanıma gelemezsiniz ama benim bacaklarım sağlam, ben yanınıza geleyim" dedi. Prokesch, büyük şaşkınlıkla karşıladığı bu hadiseyi ileride hatıralarında zikrederek Sultan Abdülmecid'in vefatını öğrendiğinde yaşadığı derin üzüntüyü anlatır.³³⁷

³³⁴ Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul, Eren Yayınları, 1993, s. 280; Hasan Ali Çakmak, *Meclis-i Âli-i Hazâin'in Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016, s. 12.

³³⁵ Lûtfî, *Tarihi XI*, s. 89.

³³⁶ BOA, İ.HR, 179/9910, 16 Rabiülahir 1277 – 1 Kasım 1860.

³³⁷ Prokesch, "Erinnerung", s. 72; Karateke, *Merasimler*, s. 173.

Prokesch'in antika ve eski paralara olan ilgisi de Bâbîâlî'de özel münasebetler kurmasını sağlamıştır. İstanbul'a gelir gelmez Hâriciye Nezâreti'ne bu konuda bir mektup gönderip Hazine-i Hassa'daki eski paraları görmek için izin istedi ve hemen müsaade verildi.³³⁸ Prokesch'in antik paralara olan ilgisini öğrenen Sultan Abdülmecid, Prokesch'in de talebiyle Hazine-i Hassa'da gördüğü bazı sikkeleri kendisine hediye etti. Prokesch gördüğü bu kıymetli sikkelerin bir listesini hazırlayıp Bâbîâlî'ye gönderip birden fazla bulunan bazı sikkeleri istemişti. Prokesch'in "âsâr-ı âtîkanin cem'ine pek hevesli" olduğu görülerek istediği sikkeler bedelsiz olarak kendisine hediye edildi.³³⁹

Prokesch, Bâbîâlî'de ilk olarak önceden beri tanıyıp bildiği Reşid Paşa ile yakın ilişki kurmuştur. Fakat çok geçmeden Reşid Paşa'nın 1858'deki âni ölümü, Prokesch için büyük bir kayıp oldu. Reşid Paşa ile olan yakın ilişkisine dair hatıratında önemli bilgiler verir. Reşid Paşa, sadarete son tayininde İngiliz taraftarı ve Redcliffe'in sözüyle hareket eden biri olduğu yönündeki dedikodulara çok üzülmüş, Prokesch de bu haberi alır almaz Reşid Paşa'nın yanına gitmiştir. Bahsi geçen dedikoduların gerçeği yansıtmadığını ve O'nun büyük işler yaptığını Paşa'ya söyleyerek kendisini teselli etmiştir.³⁴⁰

Reşid Paşa'nın ölümünden sonra Prokesch, işlerin zorlaşacağından endişe etmekteydi. Fakat asıl endişesi Tanzinat ve ıslahat hareketinin devam etmemesiydi.³⁴¹ Devlette devamlılığın esas olduğunu göstermeye çalışan Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa'nın ölümünden beş gün sonra bir tiyatro açtı ve Batılılaşmanın yalnız Reşid Paşa'dan ibaret olmadığını kendi düşüncesinin de bu yönde olduğunu halka gösterdi. Daha sonra Prokesch, Reşid Paşa'nın yerini dolduran Âli ve Fuad Paşalarla da iyi ilişkiler kurmayı başardı. Ancak 1858'de yaşadığı, hem iç hem de dış baskılar Prokesch'in görevi bırakmayı düşünmesine sebep oldu.³⁴² Bir müddet uzaklaşmak istemiş ve Avusturya'ya tatile gitmiştir.³⁴³ Özellikle Thouvenel (İstanbul'daki elçiliğinden ayrıldıktan sonra Fransa'da Hâriciye Nazırı oldu) III. Napolyon'un politikaları sebebiyle Prokesch çok

³³⁸ BOA, HR.MKT, 143/19, 14 Şaban 1272 – 20 Nisan 1856.

³³⁹ BOA, İ.HR, 132/6778, lef 2, 5 Cemaziyelevvel 1272 – 13 Ocak 1856; Prokesch'in gönderdiği pusulada geçen sikkeler şunlardır; 73 altın İskender sikkesi, 68 altın Filip sikkesi, 5 gümüş Lisimakos sikkesi, 10 gümüş Filez, 40 gümüş Antiyos

³⁴⁰ Prokesch-Osten, "Ein Beitrag I", s.

³⁴¹ Marz, *Ali Pascha*, s. 151.

³⁴² Journal des Debats, 4 Ekim 1858.

³⁴³ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 383.

baskı altında tutmaktaydı. İtalya’da yaşanan gergin ortam ve akabinde gerçekleşen 1859 Avusturya-İtalya Savaşı, Prokesch’in istifasına mâni oldu. Avusturya’nın diğer cephelerde bir sıkıntıya daha tahammülü yoktu. Balkanlarda vuku bulacak bir hadiseyi takip ederek kontrol altında tutmakta Prokesch’in yerini alacak başka birini bulmak güçtü.³⁴⁴

Reşid Paşa’dan sonra ön plana çıkan Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa ve Mehmed Emin Âli Paşa ile de Prokesch’in iyi ilişkiler kurduğu görülür. En yakın ilişki kurabildiği Mehmed Emin Âli Paşa’dır. Prokesch, Âli Paşa’yı bir dost gibi gördüğünü söylerdi. 1871’de Âli Paşa rahatsızlanıp adalardaki konağına çekildiğinde Prokesch tarafından ziyaret edilir. Daha sonra da Bebek’teki konağında bir ziyaret daha yapan Prokesch ülkesine kısa bir tatil için gideceğini de bu ziyaretinde Âli Paşa’ya söylemişti. Prokesch, hatıralarında Âli Paşa’yı son kez ziyaretinde paşanın kendisine merdivenlerden aşağı kadar eşlik ettiğini söyler. Memleketine gitmek üzere yoldayken de Âli Paşa’nın ölüm haberini duyduğunda çok üzölmüştü. Âli Paşa’nın kendisine hep sıcak ve nazik davrandığını, yeri doldurulamaz bir dost ve devlet adamı olduğunu, hem hatıralarında hem de gazetede Âli Paşa hakkında yazdığı bir yazısında tekrarladı.³⁴⁵ Reşid Paşa’yla başlayan modernleşme hareketini Âli ve Fuad Paşaların devam ettirmesi, İrlanda’daki kıtlık içindeki halka yardım gönderilmesi gibi hamleler Avrupa’da özellikle Rum İsyanı’yla yükselen Barbar Türk algısını değiştirmişti.³⁴⁶

Prokesch’in muhafazakâr tavrı sayesinde Bâbîâli’yle aralarında bir sorun çıkmadığını Prusya Elçisi Ludwig Raschdau da hatıralarında anlatmaktadır. Prokesch’in Metternich politikasını sürdürmeye çalıştığını, Balkanlar’daki milliyetçi hareketlenmelerin her iki ülke için ortak tehdit olduğunun farkında olduğunu ifade eder. Prusyalı sefire bakılırsa Avusturya’nın Balkan siyaseti 1869’dan itibaren değişmeye başlamış, bu durum Prokesch’in 1871 yılında elçilik görevinden alınmasına yol açmıştır. Avusturya siyasetinin değişiminde Kayzer Franz Joseph’e İstanbul seyahatinde refakat eden Kont Andrassy etkili olmuştur.³⁴⁷

³⁴⁴ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 381.

³⁴⁵ Prokesch, “Erinnerung”, s. 21; Prokesch, Âli Paşa’nın ölümü üzerine kaleme aldığı makalesi için bkz. *Allgemeine Zeitung*, 17 Eylül 1871.

³⁴⁶ Marz, *Ali Pascha*, s. 75.

³⁴⁷ Raschdau, “Diplomatenleben”, s. 388.

Franz Joseph'in İstanbul ziyareti Habsburg Hanedanı için bir ilki temsil etmesi bakımından çok önemlidir. Uzun yıllar büyük savaşlar yapan iki hanedan ilk defa bu kadar yakın ilişki kurmuştu. Şatafatlı bir karşılama yapılan Franz Joseph'e vapurundan indikten sonra Prokesch bizzat eşlik etmişti.³⁴⁸ Kayzer ile aynı zamanda İstanbul'a gelen Fransa İmparatoriçesi Eugenie buradan Süveyş Kanalı'nın açılışına gideceklerdir.³⁴⁹ Prokesch'in elçiliği dönemine tekabül etmesi bakımından önemli olan bu ziyarette gösterilen hürmetten ötürü hem elçilikten hem de İstanbul'dan ayrılan Kayzer, Atina'dan ayrı ayrı teşekkürlerini bildirirler.³⁵⁰ Avusturya Hâriciye Nazırı Kont Beust, Kayzer Franz Joseph'in Şark seyahatinde İstanbul'a gelen heyetteydi. O dönem gündemde olan Karadağ ve Bosna meselesine işaret etmektedir. Kont Beust, Karadağ'a hiçbir sempatisi olmadığını da belirtiyordu. Ancak Avusturya bu yıllarda bölge hakkında planlar yapmaktaydı. Avusturya Balkanlar'da Rusya'ya karşı denge kurabilmek için takip ettiği siyasette Karadağ'a da destek vermiştir.³⁵¹

Sultan Abdülmecid hastalandığı zaman İstanbul'da tahta kimin oturacağına dair bir tartışma yaşandığına dikkat çeken Prokesch, 21 yaşındaki Şehzade Murad Efendi'nin babasından sonra tahta oturma niyetini belli ettiğinden bahseder. Başta Serasker Rıza Paşa olmak üzere birçok isim ve Fransız Elçisi de Şehzade Murad'ı desteklemekteydi.³⁵² Prokesch, Sultan Abdülmecid ile halefi Abdülaziz'in son görüşmelerinin Kurban Bayramı münasebetiyle olduğunu söyler. Bu sırada Rıza Paşa'nın faaliyetlerini fark eden Abdülaziz bunları önemsiz addetmektedir der. Prokesch, Rıza Paşa'nın böyle bir işi başarabileceğine dair ümidinin olmadığını ancak herkesin Rıza Paşa'nın niyetini fark

³⁴⁸ Elmar Samsinger, "Kaiser Franz Joseph und Kaiser Karl I. in Konstantinopel", *Österreich in Istanbul: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*, ed. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, Münster, LIT Verlag, 2010, c. I, s. 273.

³⁴⁹ BOA, HR.TO, 163/11; Kayzer gelmeden evvel gerekli düzenlemelerin yapılması hakkında Bahriye Nezareti'ne tezkire; BOA, HR.MKT, 666/19, 14 Receb 1286 – 20 Ekim 1869.

³⁵⁰ BOA, HR.TO, 164/74, 11 Kasım 1869; BOA, HR.TO, 117/153, 4 Kasım 1869.

³⁵¹ Kayzer F. Joseph bu seyahati Friedrich Ferdinand von Beust, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten: Erinnerungen und Aufzeichnungen*, c. 2. JG Cotta, 1887, s. 289.

³⁵² Prokesch, "Erinnerungen", s. 70; Bu bilgiyi Cevdet Paşa da zikreder ve Rıza Paşa'nın Üsküdar'daki köşkünde Fransız baş tercümanı da olduğu halde toplandıklarını söyler. Bkz. Ahmed Cevdet Paşa, *Tezâkir 13-10*, yay. Cavid Baysun, Ankara, TTK Yayınları, 1991, s. 135.

ettiğini söylemektedir. Daha sonra Sultan Abdülaziz'in tahta cülusunu anlatır ve Şehzade Murat'ın seyretmesi için pencere önüne getirildi der.³⁵³

3.6. Prokesch'in İstanbul Elçiliğindeki Son Faaliyetleri

Prokesch'in İstanbul'daki elçilik vazifesi 1856 Paris Antlaşması'nın uygulanması süreciyle başladı ve antlaşmanın hükmünün kalmayışıyla sona erdi denebilir. 1856 Paris Antlaşması'nın imzalanmasından itibaren Rusya her fırsatta elini kolunu bağlayan bu antlaşmayı delmeye ve yeniletmeye çalışıyordu. 1870'lerin başında Avrupa'da dengelerin değişmesi Rusya'ya bu fırsatı sundu. Bismarck'ın Alman Birliğini kurma yolunda son engel olan Fransa'ya karşı savaşıması ve 1870 Sedan Muharebesi'yle kesin zafer kazanıp Paris'i işgal etmesine Rusya hiç ses çıkarmamıştı. Hâlbuki Fransa, Rusya'yla Balkanlarda birçok konuda aynı yönde hareket etmişti. Fakat Alman-Fransız savaşında tarafsızlığını koruyan Rusya, bu sayede ayakbağı olan Paris Antlaşması'ndan kurtulma imkânına sahip oldu.³⁵⁴

Öte yandan, 1867'de alevlenen Girit Meselesi Şark Meselesini tekrar Avrupa kamuoyunun gündemine getirmişti. Bu durum Prokesch'i ziyadesiyle endişelendirmişti. Zaten Romanya hakkındaki diplomatik tartışmalar Şark Sorununu tetiklemekteydi. Bunun üstüne bir de Girit'te Yunanistan'ın tahriki ve Rusya'nın teşvikiyle bir milliyetçi ayaklanma meydana geliyordu. Avrupa'da güçlenmekte olan Bismarck önderliğindeki Almanya, Osmanlı topraklarındaki bu problemlere kayıtsız kalmaktaydı. Bu durumdan memnun olmayan Prokesch ne yapacağını bilmemekteydi. Metternich gibi akıl danışabileceği bir kişi de artık yoktu. Girit Meselesi'nde bazı Avrupalı diplomatlar Osmanlı aleyhtarı bir politika izlese de Prokesch Osmanlı Devleti'ne karşı bir vaziyet içerisinde olmayacağını ve Navarin benzeri bir hadisenin zuhur etmesini istemediğini söylemekteydi.³⁵⁵ Girit'in Yunan idaresine geçmesinin akabinde Epir ve Teselya'nın da başına aynı şey gelebilirdi. Bu durumda Balkanlarda başka bağımsız Hristiyan

³⁵³ Prokesch, "Erinnerungen", s. 71.

³⁵⁴ Klaus-Jürgen Bremm, *70/71 Preußens Triumph über Frankreich und die Folgen*, Darmstadt, Wgb Theiss Verlag, 2019, s.180.

³⁵⁵ 1827'de Büyük Devletlerin donanmalarının birleşip Navarin'de Osmanlı-Mısır Donanmasını yakmalarını kastediyor.

devletlerin oluşması kaçınılmazdı. Prokesch, bu durumun Avusturya'nın menfaatlerine aykırı olacağının bilincindeydi. Çünkü Kandiye Ayaklanması'nda Rusların parmağı olduğunu, Yunanistan'ı onların tahrik ettiğini biliyordu.³⁵⁶

Rusya, Karadeniz meselesini kaşıyarak Şark Meselesini daha da alevlendirmek istiyordu. Böylece Balkanlarda tekrar güç kazanmaya çalışıyor ve bunu yaparken Romanya'nın kendisine bir alan sağlamasını amaçlıyordu. 1870'te Romanya ile bağımsız bir devlet gibi bir anlaşma imzaladı. Bu sayede Rusya Romanya'da kapitülasyonları yeni oluşan devletle de sürdürecekti. Romanya'nın Rusya nezdinde Osmanlı Devleti'ne bağlı olmayan bir devlet olarak telakki edildiğine dikkat çeken Prokesch, Rusya'nın hamlesi için "bunu hesap edemedik" demekteydi.³⁵⁷

Âli Paşa son hadisenin Paris Antlaşması'nı bozduğuna dikkat çekti ve mevcut kapitülasyonların bütünüyle tadil edilmesi gerektiğini ekledi. Fakat bir başka tehlike olan Sırp milliyetçiliğinin belirdiğine dikkat çeken Prokesch ise Âli Paşa'ya bu konuya odaklanmasını tavsiye etti.³⁵⁸ Bununla beraber Romanya'daki mesele sebebiyle bir araya gelen Avusturya ve Osmanlı Devletleri'nin ortak tutumu, Romanya'nın Avusturya'ya karşı tutumunu da olumsuz etkiledi.³⁵⁹ Rusya Karadeniz'de donanma bulunduramıyor, Romanya'ya herhangi bir şekilde müdahale edemiyordu. Bunun gibi en ufak hamlesinde Osmanlı Devleti'nden evvel Avusturya ve diğer batılı güçler karşısına dikilmekteydi. Bu sebeple bir keresinde Prokesch'in bulunduğu bir mecliste İgnatiev hiçbir işe yaramayan bu Romanya'nın yerine tekrar eski voyvodalığın getirilmesini istemişti.³⁶⁰

Avusturya, Rusya'nın olası bir askeri hamlesinde ordularının hazır olduğunu ve Romanya'ya gireceğini bildirmişti. Yeni olmayan Romanya-Avusturya gerginliği sebebiyle 1869'daki Kayzer Franz Joseph'in Doğu Seyahati sırasında Romanya sınırlarına girdiği halde onu karşılaması gereken prensin gelmemesiydi. Kont Beust,

³⁵⁶ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 403.

³⁵⁷ Anton Graf von Prokesch-Osten, "Erinnerungen aus den Jahren 1870 und 1871", *Deutsche Revue*, 4/7, Nisan 1880, s.11

³⁵⁸ Balkanlarda artık bağımsız bir devlet olmayı amaçlayan Sırplar, Rusya'nın bu müdahalesini fırsata çevirmeyi istiyorlardı. Bkz. Kurt Rheindorf, *Die Schwarze Meer (Pontus) Frage: vom Pariser Frieden von 1856 bis zum Abschluß der Londoner Konferenz von 1871*, Berlin, Deutsche Verlagsgesellschaft für Politik und Geschichte, 1925, s. 100.

³⁵⁹ Prokesch, "Erinnerung", s. 12.

³⁶⁰ Prokesch, "Erinnerung", s. 13.

ilişkilerin gerginliğinden prensin kendi yerine vekilini karşılamaya gönderdiğini söyler.³⁶¹ Prokesch, asli görevinin Rusya'nın muhtemel bütün hamlelerini hesap etmek ve tedbir almak olduğunun bilincindeydi. Meseleyi dikkatle takip ediyor, İgnatiyev'in hamlelerini yakinen izliyordu. Ancak Avrupa'da dengeler değişmişti. Rusya'nın yeni hamleleri ve Bâbîâli'nin Rusya karşısında eski müttefiklerinin desteğinden mahrum olması yeni bir döneme girildiğine işaret etmekteydi.³⁶²

Şark Meselesi'nin tekrar alevleneceği belliydi. Avusturya'nın yeni yönetimi de değişen şartlara göre bir siyaset takip edecektir. İleride Bosna'nın işgaline değin gidecek bu yeni siyasette Prokesch gibi Metternich devrinden kalma diplomatlara da yer yoktu. Prokesch, kendi hükümetine rağmen doğru bildiği yoldan şaşmamıştır. Paris Antlaşması, Rusya'nın Karadeniz ve Tuna'da nüfuzunu arttırmasının önüne set çekiyordu. Ancak Avusturya-Prusya ve Fransa-Prusya Savaşlarından sonra şartlar değişmişti. Rusya, Prusya'yı desteklemişti ve bunun karşılığını Bismarck'tan alacağını ümit ediyordu. Bu sayede Karadeniz'de önüne konulmuş engellerden kurtulacaktı.³⁶³

Prokesch, Rusya'nın Prusya desteğini arkasına aldığını düşünüyordu. Fransa'nın tutumundan emin değildi, Prokesch'e göre İngiltere ise Avusturya ile aynı taraftaydı. İngiltere'nin tavrı Rusları ürkütecekti. Ruslar savaş amacı taşımadıklarını ilan etmişlerdi. Bâbîâli ise müttefiklerin bu konuda ortak görüşlerini belirtmesini beklemekteydi. Nitekim Prokesch, Avusturya'nın da olası bir savaştan çekindiğini söylemektedir. Bâbîâli müttefiklerin görüşlerini bildirmesinden sonra Paris Antlaşması'nın hükümlerine sadık kalınması gerektiğini belirtti.³⁶⁴

Âli Paşa, Londra'da toplanmayı istediye de İngiltere Hâriciye Nazırı Earl Granville bunu reddetti ve Fransa-Prusya Savaşı'nın bitmesini bekledi. Fransa daha evvel Rusya ile yakınlaşmış ve Romanya meselesinde müttefiklerden farklı bir politika takip etmişti. 1870'te Prusya'yla savaştığından dolayı meşguldü ve Şark'taki gelişmelere müdahil olamadı. Prusya, Avrupa siyasetinde Fransa'nın zayıflamasıyla oluşan boşluğu

³⁶¹ Beust, *Aus drei Viertel*, s. 289; Bu yıl Sultan Abdülaziz de Avrupa'ya bir ziyaret gerçekleştirip dönmüştür ve Tuna yoluyla dönerken onu Ruscuk'ta karşılayan heyet arasında Prokesch de vardır. Bkz. Lûtfî, *Tarihi XII*, s. 59.

³⁶² Prokesch, "Erinnerung", s. 14.

³⁶³ Mustafa Aydın, "Karadeniz'in Tarafsızlığının Kaldırılmasına Dair Gelişmeler ve 13 Mart 1871 Londra Antlaşması", ed. Safiye Kıranlar, Eminalp Malkoç, Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları, İstanbul, Der Yayınları, 2019, s.164; Tükin, *Boğazlar*, s. 248.

³⁶⁴ Prokesch, "Erinnerung", s. 16.

dolduracak yegâne devlet olabilirdi. Bunu farkedenden İngiltere Karadeniz'in durumunu görüşmeyi erteliyordu. Nitekim tam bu dönemde Romanya bağımsızlığı için çabalamaktaydı. Hatta Prokesch Romanya'daki duruma dikkat çekip, Romanya Adliye Nazırının burayı tarafsız ve bağımsız Belçika gibi bir devlet yapmayı iddia ettiğini yazmaktadır.³⁶⁵

Romanya Prensi Karol'un Bâbîâli ile ters düştüğü bu dönemde Âli Paşa, Sultan ile bu konuyu görüştüklerini ve Romanya'nın tekrar bölünerek eski şeklini almasının gerekliliğini Prokesch'e anlatmıştı.³⁶⁶ Nihayet Fransa'daki savaş henüz sonuçlanmadan Londra'da bir konferans toplandı. Ancak Prokesch, ocak ayında başlayan görüşmelerin çok ağır ilerlediğinden şikâyet ediyordu. İstanbul'daki Rus elçisi İgnatiev Romanya'nın eskisi gibi iki ayrı parçaya bölünmesini gündeme getirse de İngiliz elçisi Henry Elliot ve Prusya elçisi Kayserling bunu makul görmediler. Prokesch de onları desteklemekteydi ve Prens Karol'un görevini sürdürmesinin Bâbîâli için de faydalı olacağını, bundan sonra daha sıcak ilişkiler kuracağını söyledi. Prokesch, Paris'in düştüğü haberini Âli Paşa'nın yanındayken öğrendi. Bu haber büyük bir olay olmakla beraber Fransa'nın daha evvel Bâbîâli ve Avusturya'ya karşı yaptığı hamleler sebebiyle her ikisi üzerinde de çok olumsuz bir etki bırakmamıştı. Bundan sonra artık Prusya elçisi Kayserling kendisini Alman Kayzeri'nin elçisi olarak tanıtmaktaydı.³⁶⁷

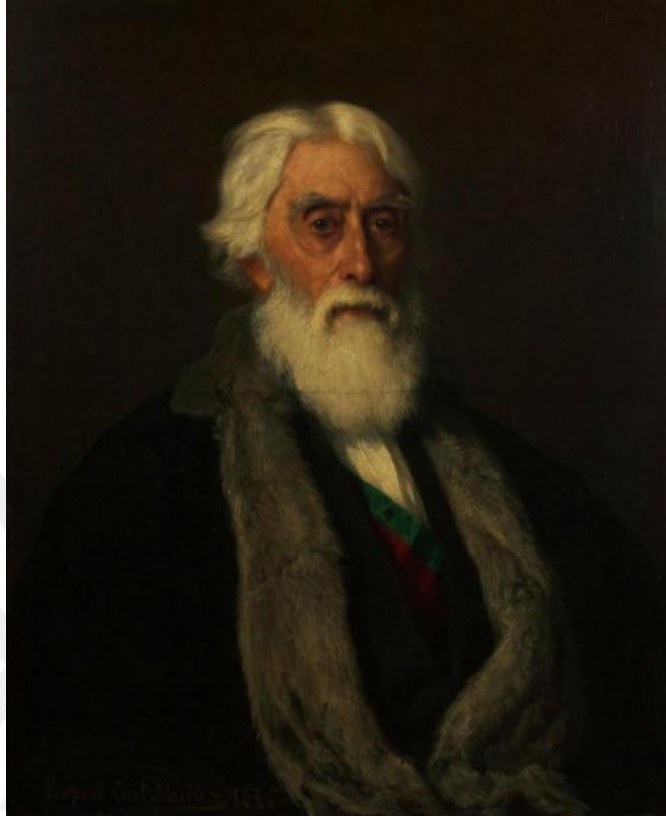
Değişen Avrupa dengeleri hakkında Prokesch birtakım öngörülerde bulunmuştur. Prusya'nın zafer kazanıp güçlenmesinin Avusturya aleyhine yeni bir durum doğurmayacağını düşünmekteydi. Çünkü Prusya, Avusturya'ya karşı 1866'da zafer kazanmış ve üstünlüğünü zaten kanıtlamıştı. Batı'daki tehdit bir süreliğine bertaraf edilmişti. Prokesch, Rusya'nın iki devlet için büyük tehlike olduğuna dikkat çekmekteydi. Prokesch'e göre Prusya artık Doğu politikasında Avusturya ile aynı yolda ilerleyecekti. Çünkü menfaatleri aynıydı. Rusya'nın güçlenmesinin mahzurlarını görecektir. Prusya Doğu'da daha faal bir rol oynayacaktı. Prokesch'in Prusya'yla iş birliğini hedefleyen siyasetini Osmanlı hükümeti de benimsiyordu. Romanya'nın başına Prusya'nın başındaki hanedan olan Hohenzollern hanedanından birinin prens tayin

³⁶⁵ Prokesch, "Erinnerung", s. 17.

³⁶⁶ Prokesch, "Erinnerung", s. 18.

³⁶⁷ Prokesch, "Erinnerung", s. 19.

edilmesi bunu gösterir. Rusya, Romanya'ya müdahale etmek istediğinde artık doğrudan Prusya'nın kraliyet ailesiyle akraba olan bir devlete müdahale edecekti.³⁶⁸

Resim 3.2. Leopold Carl Müller'in 1875'te yaptığı Prokesch'in yaşlılığını gösteren yağlı boya tablo.

(<https://sammlung.belvedere.at/objects/5780/feldzeugmeister-anton-graf-prokesch-von-osten;jsessionid=951D66430CD9F3E53F0203A613F90989>)

Erişim 20.08.2021

Prokesch'in düşüncesi Andrassi'nin dış politikasına uymuyordu. Prokesch artık modası geçmiş bir diplomattı ve İstanbul'da bir misyonu kalmamıştı. 1871'de Âli Paşa'nın da ölümü aynı zamanda Prokesch'in de İstanbul'da kalmasının bir gereğinin olmadığını gösteriyordu. Bahsedildiği üzere Prokesch Âli Paşa ile son defa görüşüp Avusturya'ya seyahate çıktığında paşanın ölüm haberini aldı. Daha sonra Viyana'da Kont Andrassi'nin yanına gidip durumu değerlendirdiler. Prokesch'in Âli Paşa ile

³⁶⁸ Prokesch, "Erinnerung", s. 20.

kurduğu dostane ilişki, İstanbul'daki misyonunu daha anlamlı kılıyordu. Kısa süre sonra Prokesch tekrar İstanbul'a döndü. Fakat bu defa görevine son verildiği haberi de geldi. Prokesch'e soyluluk unvanı da azil haberiyle birlikte geldi. Bu bir azilden ziyade yaşı hayli ilerlemiş diplomat için bir emeklilikti.³⁶⁹

Prokesch, İstanbul'da geçirdiği yaklaşık on beş yıl boyunca sadece diplomatlık yapmamıştı. Aynı zamanda antik paralarla, tarihle, arkeolojiyle ilgilenmişti. Bu yıllarda kurulmakta olan Müze-i Hümayun henüz başlangıç aşamasındaydı ve az miktarda antik eseri ihtiva ediyordu. Prokesch de ayrılmadan evvel evindeki birçok kıymetli antikayı bu müzeye bağışladı.³⁷⁰ Yeni Sadrazam Mahmud Nedim Paşa ile son görüşmesinde de bu müzeye müdür olması için Lloyd Kumpanyası'nın müdürünün oğlu olan Terencio isimli genci tavsiye etti. Sadrazam bu isteği yerine getirdi.³⁷¹

Prokesch görevinden azledildiğini resmen bildirmek için hemen Mâbeyn'den randevu talep etti.³⁷² Daha sonra da yeni elçi ile tekrar veda etmek için Saray'a gitti. Yeni elçiye devir teslim için 17 Ocak 1871'de Sultan Abdülaziz'in huzuruna çıkar. Burada Prokesch'e hizmetlerinden ötürü teşekkür edilerek uğurlanır ve böylece İstanbul'daki görevi resmen biter.³⁷³

3.7. Prokesch'in İstanbul'dan Ayrıldıktan Sonraki Hayatı

İstanbul'daki elçilik görevi sona eren Prokesch 6 Ocak 1872'de Saturno isimli vapurla memleketine gitmek üzere yola koyuldu. Memleketi olan Graz kentine gitmeden evvel emekliliğinin ilk aylarını İtalya'da geçirmek istemişti. Bu sebeple Trieste Limanı'nda karantinada bekledikten sonra tüm İtalya yarımadasını da kuzeyden güneye doğru seyahat etmeye karar verdi. Avusturya'nın ünlü Lloyd Kumpanyası'na ait bir vapurla yola çıkan Prokesch önce Venedik, sonra Bolonya, Floransa ve ardından Roma olmak üzere çeşitli yerleri gezdi. Kendisi gibi para koleksiyoneri olan Osmanlı

³⁶⁹ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 429.

³⁷⁰ Levant Herald, 23 Aralık 1871.

³⁷¹ Sevil Sadıkoğlu, *Mahmud Nedim Paşa'nın Bürokraside Gerçekleştirdiği Büyük Tenkihat: 7 Eylül 1871-31 Temmuz 1872*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2013, s. 36; Osman Ferid Sağlam, *Nevsâl-i Osmânî*, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1326, s. 212.

³⁷² BOA, İ.HR, 253/15015.

³⁷³ BOA, İ.HR, 253/15052, 28 Zilkade 1288 – 8 Şubat 1872; Lûtfî, *Tarihi XIII*, s. 33.

Devleti'nin Roma sefiri Photiades ile bir araya geldi.³⁷⁴ Şark'tan yeni geldiği için birtakım entelektüellerin ilgi odağı olan Prokesch'i Roma'dayken ziyarete gelenler pek çoktu. Prokesch bu seyahatinde Goethe'nin İtalya Seyahati adlı eserini okumaktaydı. Bir yandan da gördüğü tarihi mekân ve antikaları günlüğüne kaydediyordu.³⁷⁵

Avusturya'ya yöneldiği sırada mevsim yaza dönmekteydi ve oğlu Anton ile mektuplaşmaktaydı. Graz'a vardıktan kısa süre sonra Prokesch'in ilk hanımı İrene von Prokesch 7 Temmuz 1872'de vefat etti. Asıl adı İrene Kiesewetter von Wiesenbrunn (1809-1872) olup dönemin ünlü bir müzisyenin kızıydı.³⁷⁶ 1861'de Fredericke Goßmann isimli ünlü bir aktrist ile evlenen Prokesch, eski eşiyle bağıni hiç kopartmamıştı. Prokesch'in ilk çocuklarının da annesi olan İrene, Graz'da medfûn olan oğlu Karl'ın yanına gömüldü. Bu vefat Prokesch'i çok üzmüştü. Bu dönem için Prokesch; "Uzun yaşamımda birçok defa zor anlar yaşadım, lâkin bunun kadar ağır bir darbe almamıştım" demiştir. Graz'a geldikten sonra Prokesch'in masasında duran ilk iş İstanbul'da bulunduğu yılları kaleme almaktır. Avusturya Devlet Arşivleri'nde yer alan "Sechzehn Jahre in Konstantinopel" isimli eseri burada yazdı ancak bu eser hâlâ yazma halindedir. Bu eser Prokesch'in bir otobiyografisi mahiyetinde olması sebebiyle önemlidir.³⁷⁷ Diğer yandan, Prokesch emeklilik yıllarında da ölene değin Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında korunması gerektiği fikirlerini dönemin devlet adamlarına benimsetmeye çalıştı.³⁷⁸

Prokesch, son zamanlarında "Mein Verhältniss zum Herzog von Reichstadt" adlı eserini baskıya hazırlamaktaydı. İtalya'da yaptığı yazışmalardan oluşan bu kitabı onun ilk diplomatlık dönemine aitti. Prokesch'in eserleri çok fazla olmasına karşın bu kitapların büyük çoğunluğu O'nun oturup kitap yazmak için hazırladığı metinler değildir. Büyük çoğunluğu vazifeleri esnasında yazıştığı önemli devlet adamlarına gönderdiği mektuplardan oluşmaktadır. Bu bakımdan Prokesch'in adını tarihe geçiren "Geschichte des Abfalls der Griechen vom türkischen Reiche im Jahre 1821" isimli eseri de ilk iki cildi hariç mektuplarından oluşmaktadır. Emeklilik yıllarında bastırıldığı bir diğer eseri de

³⁷⁴ Musa Kılıç, *Osmanlı Hâriciyesinde Gayrimüslimler 1836-1876*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Doktora Tezi, 2009, s. 168.

³⁷⁵ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 600.

³⁷⁶ Resmi için bkz. Ekler.

³⁷⁷ Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 604.

³⁷⁸ Prokesch, "Erinnerungen", s. 16.

“Mehmed-Ali Vizek nig von Agypten” idi. Ayrıca bu sürede günlüklerini de gözden geçirdi.³⁷⁹

Resim 3.3. Prokesch’in Graz’daki Mozolesine ait bir fotoğraf. Mozole Geç Roma-Bizans mimarisi anımsatmaktadır. Kapısının  zerinde “Ex oriente lux” yani Güneş Doğu’dan doğar ibaresi yer almaktadır.

(<https://www.grazwiki.at/images/f/fe/Prokesch-Osten.JPG>)

Erişim. 06.09.2021

Prokesch gençliğinde olduğu gibi emeklilik yıllarında da sabit bir yerde durmamıştır. Bahsedildiği üzere önce İtalya’yı gezmış, ardından Fransa, İspanya ve Kuzey Afrika’ya gitmişti. 26 Ekim 1876’da Viyana’da Matschakerhof isimli bir otelde kalmaktaydı. Adeti olduğu üzere sigara ve çay içip odasına çekilmişti. Akşam sohbetlerinde İstanbul’daki yıllarından konuşmayı çok severdi ve İtalya’ya yapacağı yeni

³⁷⁹ Berger, *Prokesch-Osten*, s. 112.

bir seyahat planından bahsetmekteydi. Ancak Prokesch, odasında 81 yaşındayken vefat etti. Viyana'dan askeri törenle uğurlanan Prokesch'in cenazesi Graz'daki aile kabristanına götürülmüştür. Prokesch'in vefatının haberi tüm Alman basınında geniş yer bulmuştu. Neue Freie Presse'nin haberinde Metternich, Schwarzenberg, Ficquelmont gibi önemli isimlerin güvenini kazanan asker-diplomat olarak bahsedilmektedir. Ayrıca Rusya'nın Şark siyasetine şiddetle muhalif olmasıyla Türk meclislerinde etkili biri olduğuna dikkat çekilmiştir.³⁸⁰

³⁸⁰ Neue Freie Presse, 26 Ekim 1876.

SONUÇ

Şark'a yaptığı seyahatlerde önemli isimleri yakından tanıma imkânına erişen Prokesch, diplomatlık mesleğine ise Atina elçiliğinden sonra Avrupa ülkelerinde devam etti. Hâlbuki ne İtalya'da ne de Almanya'da kendisini Şark'ta olduğu kadar etkin bulmuyordu. Her ne kadar mâhir bir diplomat olduğunu Frankfurt ve Berlin elçiliklerinde herkese ispat etse de asıl istediği yer İstanbul'du. Sadece Osmanlı Devleti'nin pâyitahtı olmayıp aynı zamanda Yakın Şark siyasetinin de merkezi olan İstanbul elçiliği, ünlü tarihçi Joseph von Hammer gibi birçok önemli ismin istediği bir pâyeydi. Siyasi olarak öneminin yanında Şark kültürüne ilgi duyan isimlerin de buluşma noktası olması İstanbul'un cazibesini arttıran bir başka etkendi.

Prokesch'in Şark'a olan ilgisi Antik Yunan'a olan merakla başlamıştı. Tıpkı Lord Byron gibi o da Antik Yunan özelinde Şark'ın coğrafyasına, kültürüne, tarihine ve sanatına ilgi duyuyordu. Nitekim David Katz'ın da belirttiği gibi Yunan unsuru sadece bilinen Şark'ın yüzüydü onlar için. Bu isimler Şark'ı tanıdıkça asıl ilgi alanlarının buralarda yaşayan diğer halklar olduğunu anladılar. Prokesch'in de ilgisi Mısır'ı gördükten sonra şekillenmeye başlamıştı. Burada bedeviler ve diğer topluluklarla tanıştı. Katz da benzer bir şekilde Lord Byron'ın da aslında ilgisini çeken halkın Müslüman Arnavutlar olduğunu dile getirmiştir. Bu iki ismin ortak yönü Antik Yunan ile başlayan Şark'a dair meraklarının onu tanıdıkça Müslüman unsurlara yönelmesidir.³⁸¹

Prokesch Atina'dayken Metternich'in yönlendirmesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı bir politika takip etmekteydi. Fakat daha sonra şartlar Türk devletini Rusya karşısında muhafaza etme politikasını gerektirecekti. Bu sebeple Metternich'in takip ettiği statükonun korunması siyasetinden hiç vazgeçmeyecekti. Prokesch'in İstanbul'a gelmesi Kırım Harbi sonrasında oluşan olağanüstü durumun düzeltilmesi gerekliliğinden ileri gelmekteydi. Savaşın diplomasi alanındaki etkisi on yıldan uzun sürmüştü ve bu süreçte Prokesch'in aktif olduğu görülmektedir. Öncelikle hem müttefikler ile Rusya arasındaki arabuluculuğu Avusturya'nın üstlenmesinden doğan bir mesuliyet vardı. Bunun akabinde Prokesch, müttefiklerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklarda Osmanlı Devleti'nin zarar görmemesini istiyordu. Çünkü böyle bir ihtimal her zaman Avusturya'ya zarar verirdi.³⁸²

³⁸¹ Katz, *İngilizlerin Gözünde*, s. 16.

³⁸² Bertsch, *Anton Prokesch*, s. 405.

Gayrimüslimlerin statüsü konusunda görüşmelerin ortasında konuya dâhil edilen Prokesch, Osmanlı toplumunun iç dengelerini bozacak adımların atılmasına karşıydı. Mevcut düzenin sürdürülmesini, ancak Hristiyanların şartlarının iyileştirilmesini istiyordu. İstanbul'da görev yaptığı süre boyunca bu yöndeki politikasını sürdürdü. Mübarek Mekânlar Meselesi'nde diğer devletlerin meseleyi kızıştırıp bir savaşa sebep olduğuna dikkat çeken Prokesch, atılacak bu tür adımların masum Hristiyanların canına mal olduğuna dikkat çekiyordu. O'nun bu tutumu Avrupalı diplomatlara dair oluşan algının tam tersini göstermektedir. Hâlbuki bu örnek, kendileri de Hristiyan olan Avrupalı diplomatların Hristiyanların bağımsızlığını desteklediği yönündeki kanaatin tam tersidir. Çünkü Prokesch, dengelerin bozulmasının Rusya'nın lehine olacağını görmekteydi. O'na göre Hristiyanların haklarının korunmasının en doğru yolu, mevcut uyumun sürdürülmesi ve Osmanlı Devleti tarafından içinde onlara yeni imtiyazlar verilmesiydi. Tam eşitlik ve bağımsızlık gibi kavramlar kaosa neden olabilirdi.³⁸³

Prokesch elçilik vazifesi sırasında işlerini doğrudan şahıslarla temas kurarak halletmeye çalışmıştı. Padişah ile ve nazırlarla yakın ilişkileri vardı. Özellikle Reşid, Âli ve Fuad Paşa'yla sık sık temas kurardı. Âli Paşa ile kurduğu yakınlık her iki devlet adamının da karakteristik özelliklerinin benzerliğinden olabilir. Çünkü tıpkı Âli Paşa gibi Prokesch de işlerini ciddiyetle ele alan bir mizaçtaydı. O'nun bu tavrından şikâyetçi olan isim kendisini uzun yıllardır tanıyan Bismarck'tı. Prokesch'in her toplantıya beyaz bahriye üniforması ve kılıcıyla katılmasından rahatsız olan Bismarck, O'na hakkında "Schurke" diye hakaret etmekteydi.

Sonuç olarak çok açıkça söylenebilir ki Prokesch, kendine has bir tarzı olan, Avusturya'nın menfaatlerinin hassas dengeler üzerine kurulu olduğunu bilen ve buna göre hareket eden usta bir diplomattı. Bu durum İstanbul elçiliği sırasında O'na gösterilen iltiması da izah eder. İstanbul'daki iş yükünden bunalmasına ve ayrılmayı düşünmesine karşın Avusturya yönetiminin O'nu on beş yıl İstanbul'da tutması bunu ispat eder. Osmanlı -Avusturya ilişkileri Prokesch'in elçiliği döneminde ivme kazanmış ve daha önceki gergin ilişkiler yerini daha olumlu bir münasebete bırakmıştır. Prokesch'in tecrübesi, diplomatik dengeleri ustalıkla gözetmesi, Şarkı iyi tanınması ve Osmanlı devlet ricaliyle kurduğu şahsi ilişkiler bunda etkili olmuştur. Her ne kadar Prokesch'in ardından

³⁸³ Prokesch, *Erinnerungen*, s. 62.

Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı politikası değişmiş olsa da O'nun iki ülke ilişkilerine katkısı büyük olmuştur.

Prokesch'in faaliyetleri neticesinde görülmektedir ki Avusturya bir dönem Osmanlı Devleti'nin topraklarının Rusya'ya karşı korunmasına önem vermiştir. Prokesch'in İstanbul'daki faaliyetleri ve yaptığı çalışmalar istisnasız bütün Avrupalı diplomatların Osmanlı Devleti aleyhine çalıştığı yönündeki genel kanaatin aksini göstermektedir. Dolayısıyla diplomatik ilişkileri, önyargılardan ve basmakalıp düşüncelerden arındırarak ele almak gereklidir. Dönemin şartları, devletlerin değişen politikaları, uluslararası dengelerin farklılaşması ve Prokesch gibi figürlerin şahsi tercihleri gözden kaçırılmamalıdır.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Âmedî Divânî Mühimme (A.DVN.MHM)

16/26

Sadâret Mektûbî Nezâret ve Devâir (A. MKT. NZD)

345/57, 268/99

Sadâret Mektûbî Umûmî (A. MKT. UM)

438/82, 312/83, 551/65

Hâriciye Mektûbî (HR.MKT)

132/79, 137/57, 134/35, 143/81, 235/35, 666/19, 349/75, 221/53, 143/19

Hâriciye Siyâsî (HR.SYS)

1355/57, 1912/15, 1355/26, 1355/39, 1355/18, 2936/50, 218/8, 1604/33

Hâriciye Tercüme Odası (HR.TO)

159/42, 159/43, 157/36, 158/18, 155/55, 157/52, 158/26, 160/43, 160/45, 158/4, 158/1, 156/12, 161/58, 158/39, 152/71, 159/61, 163/11, 157/28, 158/79, 159/35, 161/65, 86/7, 157/17, 160/29, 160/19, 161/67, 159/131, 159/68, 161/30, 490/10, 163/32, 164/8, 493/24, 164/74, 117/153, 158/62, 161/14, 576/19

Îrâde Hâriciye (İ. HR)

125/6280, 126/6368, 126/6373, 127/6386, 332/21376, 238/14135, 198/11264, 133/6866, 148/7782, 332/21380, 163/8733, 234/13862, 228/13373, 228/13383, 159/8520, 163/8710, 216/12562, 179/9910, 132/6778, 140/7351, 130/6631, 166/8967, 169/9154, 174/9531, 253/15015, 253/15052, 159/8520, 163/8710, 332/21391

Îrâde Meclis-i Mahsus (İ.MMS)

10/403

Mâbeyn Îrade (MB. İ)

14/34

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TSMA.e)

1408/19

The National Archive (NA) Foreign Office (FO)

424/26

GAZETELER

Allgemeine Zeitung

17 Eylül 1871

Cerîde-i Havâdis

13 Rebiyülahir 1272, 21 Rebiyülevvel 1272, 11 Muharrem 1274, 10 Muharrem 1275,
12 Zilkade 1275, 4 Receb 1277

Journal des Debats

4 Ekim 1858

Levant Herald

23 Aralık 1871

Neue Freie Presse

26 Ekim 1876

Ost-Deutsche Post

2 Aralık 1855, 21 Eylül 1856, 20 Mayıs 1856

Wiener Zeitung

25 Aralık 1855, 27 Aralık 1855, 3 Ocak 1856, 1 Şubat 1856, 21 Şubat 1856, 28 Mayıs
1856, 18 Nisan 1856, 1 Haziran 1856, 28 Mayıs 1856, 5 Ocak 1857

Wiener Zeitschrift

1 Şubat 1856

The Illustrated London News

1 Mart 1856

KİTAP ve MAKALELER

AHMED Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yay. Cavid Baysun, Ankara, TTK Basımevi, 1991.

AHMED Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, yay. Münir Aktepe, Ankara, TTK Basımevi, 1989.

AKALIN, Durmuş, *Süveyş Kanalı: Açılışı ve Osmanlı Devleti'ne etkisi 1854-1882*, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2011.

AKDAĞ, Abdurrahman, *1826 Akkırman Antlaşması*, İstanbul, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

AKSAN, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri 1700-1870*, çev. Gül Ç. Güven, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

- AKYILDIZ**, Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul, Eren Yayınları, 1993.
- ALTUNDAĞ**, Şinasi, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı: Mısır Meselesi I. Kısım (1831-1841)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ALTUNDAĞ**, Şinasi, “Münchengrätz Muahedesi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 1, say. 4 (1943).
- ANDERSON**, M. Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul, Yapı Kredi Kültür Yayınları, 2010.
- ARMAOĞLU**, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1789-1914*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2017.
- AUSTENSEN**, Roy A., "Austria and the Struggle for Supremacy in Germany 1848-1864." *The Journal of Modern History* 52, no. 2 (1980).
- AVCI**, Remzi, “Avusturyalı Diplomat Anton Prokesch von Osten’in 1829 Arz-ı Mukaddes Yolculuğu”, *20.Uluslararası Beytülmakdis Akademik Sempozyumu*, Artuk Bey’den Selahaddin Eyyubî’ye Kudüs, 2020.
- AYDIN**, Mustafa, “Karadeniz’in Tarafsızlığının Kaldırılmasına Dair Gelişmeler ve 13 Mart 1871 Londra Antlaşması”, ed. Safiye Kıranlar, Eminalp Malkoç, *Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları*, İstanbul, Der Yayınları, 2019.
- BADEM**, Candan, *Kırım Savaşı ve Osmanlılar*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- BAUMGART**, Winfried, *Der Friede von Paris 1856: Studien zum Verhältnis von Kriegführung, Politik und Friedensbewahrung*, München, Wien, Oldenburg Verlag, 1972.
- BEABER**, Lawrence R., *Prokesch von Osten and Austria’s Balkan Policy 1860-1872*, University of Pennsylvania, Graduate School of Arts, Doktora Tezi, Pennsylvania 1973.
- BERGER**, Anton, *Prokesch-Osten: Ein Leben aus Altösterreich (1795-1876)*, Graz-Wien-Leipzig, Mosers Buchhandlung Werlag, 1921.
- BERTSCH**, Daniel, “Anton Prokesch von Osten und Griechenland. Vom Kriegsberichterstatte des griechischen Freiheitskampfes zum Ersten Österreichischen Gesandten”, *Choregia: Münstersche Griechenland-Studien*, say 4(2005).
- BERTSCH**, Daniel, *Anton Prokesch von Osten (1795-1876): Ein Diplomat Österreichs in Athen und an der Hohen Pforte. Beiträge zur Wahrnehmung des Orients im Europa des 19. Jahrhunderts*, Münih, Oldenburg Verlag, 2005.

- BEUST**, Friedrich Ferdinand Graf von, *Aus Drei Viertel-Jahrhunderten: Erinnerungen und Aufzeichnungen*, Stuttgart, Cotta'schen Buchhandlung, 1887.
- BEYDİLLİ**, Kemal, "1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanları Hakkında", 150. Yılında Tanzimat, İstanbul, *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, 1990.
- BİRBUDAK**, Togay Seçkin, *Romanya'nın Bağımsızlığını Kazanması*, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- BREMM**, Klaus-Jürgen, *70/71 Preußens Triumph über Frankreich und die Folgen*, Darmstadt, Wgb Theiss Verlag, 2019.
- BREUILLY**, John, *Avusturya, Prusya ve Almanya'nın Oluşumu 1806-1871*, çev. Ali Selman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- BUCHMANN**, Bertrand Michael, *Österreich und das Osmanische Reich: Eine bilaterale Geschichte*, Viyana, WUV-Universitätsverlag, 1999.
- CEZAR**, Mustafa, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, İstanbul, Güven Yayınevi, 1972, c. V.
- CLARK**, Christopher, *Iron Kingdom: The Rise and Downfall of Prussia 1600-1947*, Londra, Penguin Books, 2006.
- CLOGG**, Richard, *Modern Yunanistan Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- ÇAKILCI**, Diren, *Rumeli Telgraf Hatları 1854-1876*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.
- ÇAKILCI**, Diren, "Doğu Akdeniz'de Denizaltı Telgraf Bağlantıları: Yunanistan'ın Uluslararası Şebekeye Dahil Edilmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi* 33.1 (2018).
- ÇAKMAK**, Hasan Ali, Meclis-i Âlî-i Hazâin'in Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleri, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- ÇELİK**, Yüksel, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Bâbıâli'ye Karşı Tutumu ve 1836'da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 20 (2010).
- ÇORLULU**, Salih Münir, *Geçmiş Zamanlar: Sultan II. Abdülhamid'in Paris Sefir-i Kebirinin Diplomasi Yazıları ve Hatıraları*, Haz. İsmail Dervişoğlu, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2013.
- DANIŞMEND**, İsmail H., *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1972.
- DAVISON**, Roderic H., *Reform in The Ottoman Empire 1856-1876*, Princeton, Princeton University Press, 1963.

- DOBROVITS**, Mihaly, OZE, Sandor, *Ottoman Rule in Hungary and the Knowledge of Islam During the Second Half of the Sixteenth Century and the First Three Decades of the Seventeenth Century*, Leipzig, Budabest, Leipziger Universitätsverlag, 2020.
- DRIAULT**, Edouard, *Şark Mes'elesi: Bidayet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar*, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010.
- DURGUN**, Fatih, *Modern Avrupa Tarihini Yeniden Düşünmek: Aydınlanma'dan 19. Yüzyıl Sonuna*, İstanbul, Ketebe Yayınları, 2021.
- EICKHOFF**, Ekkerhard, *Venedig Wien und die Osmanen Umbruch in Südosteuropa 1646-1700*, München, Georg D.W. Callwey Verlag, 1970.
- EICHMANN**, F., *Die Reformen des Osmanischen Reiche*, Berlin, Verlag der Nicolaischen Buchhandlung, 1858.
- EKİNCİ**, İlhan, *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*, Ankara, Altınpost Yayınevi, 2014.
- ELİBOL**, Numan, *18. yüzyılda Osmanlı-Avusturya Ticareti*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
- EMECEN**, Feridun, *Osmanlı Klasik Çağında Savaş*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2011.
- ENGELHARDT**, Eduard Philippe, *Türkiye ve Tanzimat: Devlet-i Osmaniye'nin Târihi-i Islahati 1826'dan 1882'ye*, çev. Ali Reşad, haz. Erol Kılıç, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2017.
- ENGEL-JANOSI**, Friedrich. "Die Jugend des Grafen Anton Prokesch-Osten", *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 49, 3-4 (1935).
- EROL**, Salih, *XIX.Yüzyıl Osmanlı Devlet Adamlarından İbrahim Edhem Paşa*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2019.
- FALLMERAYER**, Jakob Philip, *Doğu'dan Fragmanlar*, çev. Hüseyin Salihoğlu, İstanbul, İmge Yayınları, 2002.
- FEIGL**, Erich, *Halbmond und Kreuz Marco d'Aviano und die Rettung Europas*, Augsburg, Amalthea Verlag, 1993.
- FISCHER**, Robert-Tarek, *Österreich im Nahen Osten: Die Großmachtpolitik der Habsburgermonarchie im Arabischen Orient 1633-1918*, Viyana, Böhlau Verlag, 2006.
- GRANT**, Jonathan A., *Rulers, Guns and Money: The Global Arms Trade in the Age of Imperialism*, Londra, Harvard University Press, 2007.
- GÖLEN**, Zafer, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010.

- GÜCÜM**, Kuntay, *İmparatorluğun “Liberal” Yılları (1856-1870)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2015.
- GÜLSOY**, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, İstanbul, Simurg Yayınları, 2000.
- HACISALİHOĞLU**, Ersoy, Neriman, “Kırım Savaşında Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, *Savaştan Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması (1853-1856)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, 2007.
- İNALCIK**, Halil, *Devlet-i ‘Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2012.
- İSKİT**, Temel, *Diplomasi: Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulanması*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2020.
- İSMAİLOĞLU KACIR**, Tuğba, “XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Habsburg Monarşisi’nin Şark Siyasetine Dair Perde Arkası Tartışmalar”, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 4, say. 1 (2019).
- JELAVICH**, Barbara, *Modern Austria: Empire & Republic 1815-1986*, New York, Cambridge University Press, 1995.
- JELAVICH**, Barbara, *Balkan Tarihi 1: 18. ve 19. Yüzyıllar*, İstanbul, Küre Yayınları, 2006.
- JELAVICH**, Barbara, *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920*, Londra, University of Washington Press, 2000.
- JELAVICH**, Barbara, *Russia and the Formation of the Romanian National State 1821-1878*, Londra, Cambridge University Press, 2004.
- JORGA**, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi V: 1774-1912*, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2005.
- JUDSON**, Peter M., *The Habsburg Empire: A New History*, Londra, Harvard University Press, 2016.
- KAPICI**, Özhan, “Devrim İhracı: Kırım Harbi Sonrasında Balkanlar’da Yabancı İhtilalciler (1856-1876)”, *Balkan Tarihi*, c. II, (2016).
- KARAL**, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi V: Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1947.
- KARATEKE**, Hakan T., *Padişahım Çok Yaşa! Osmanlı Devleti’nin Son Yüzyılında Merasimler*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.

- KATZ**, David S., *İngilizlerin Gözünde Türkiye 1776-1923*, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- KILIÇARSLAN**, M. Emre, *Osmanlı Kıyılarındaki Batı: Avusturya Lloyd Buharlı Kumpanyası*, İstanbul, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, 2019.
- KILIÇ**, Muza, *Osmanlı Hâriciyesinde Gayrimüslimler 1836-1876*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Doktora Tezi, 2009.
- KNAUSS**, Florian S., “Anton Prokesch von Osten und Ludwig I. Von Bayern”, Anton Prokesch von Osten: Sammler, Gelehrter und Vermittler zwischen den Kulturen: Akten des internationalen Symposiums, Graz, 20.-22. Oktober 2016, Graz, Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität, 2019.
- KOLÇAK**, Özgür, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Doktora Tezi, 2012.
- KOLLER**, Markus, *Eine Gesellschaft im Wandel: Die osmanische Herrschaft in Ungarn im 17. Jahrhundert (1606-1683)*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2010.
- KÖREMEZLİ**, İbrahim, "Kırım Harbi Sırasında Rusya'daki Esir Osmanlı ve Müttefik Askerleri (1853-1856)" *Belleten* LXXVII, no. 280 (2013).
- KUNERALP**, Sinan, “Bir Osmanlı Diplomatu Kostaki Musurus Paşa 1807-1891”, *Belleten* XXXIV, 1970.
- KURDAKUL**, Necdet, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul, Döler Neşriyat, 1981.
- KÜÇÜK**, Cevdet, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat”, Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- LANE-POOLE**, Stanley, *The Life of the Right Honourable Stratford Canning Viscount Stratford de Redcliffe From His Memoirs and Private and Official Papers*, Londra, Longmans Green Publishing, 1988, c. II.
- MAJOROS**, Ferenc, RILL, Bernd, *Das Osmanische Reich 1300-1922: Die Geschichte einer Großmacht*, Hamburg, Nikol Verlag, 2016.
- MALCOLM**, Noel, *Bosnia: A Short History*, New York, New York University Press, 1994.
- MARZ**, Rasim, *Ali Paşa – Europas vergessener Staatsman*, Berlin, Frank & Timme Verlag, 2016.

MAYRHOFER, Georg, *Die Reise zum Goldenen Apfel: Eine gemeinsame Geschichte von Orient und Okzident*, Viyana, Residenz Verlag, 2014.

MICHELS, Georg B., *The habsburg Empire Under Siege: Ottoman Expansion and Hungarian Revolt in the Age of Grand Vizier Ahmed Köprülü (1661-76)*, Chicago, McGill-Queen's University Press, 2021.

MILLER, William, *The Ottoman Empire and its Successors 1801-1927*, New York, Cambridge University Press, 1936.

MOLDEN, Ernst, *Die Orientpolitik Metternichs 1829-1833*, Viyana ve Leipzig, Ed. Hölzels Verlag, 1975.

NAZIR, Bayram, *Osmanlı'ya Sığınanlar: Macar ve Polonyalı Mülteciler*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2016.

NEHRING, Karl, *Adam Freiherrn zu Herbersteins Gesandtschaftsreise nach Konstantinopel*, Ein Beitrag zum Frieden von Zsitvatorok (1606), Münih, R. Oldenburg Verlag, 1983.

NICOLSON, Harold, *The Congress of Vienna*, Newyork, Mcmillian Publishing, 1946.

NIEDERKON, Jan Paul, *Die europäischen Mächte und der Lange Türkenkrieg Kaiser Rudolfs II (1593-1606)*, Viyana, Avusturya Bilimler Akademisi Yayınları, 1993.

OMAR, Muhammad as-Sayyid, *Ein österreichischer Diplomat im Orient: Anton Prokesch-Osten*, Studien Zur Geschichte Südosteuropas 11, Frankfurt am Main, Peter Verlag, 1993.

ÖZCAN, Uğur, *II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı-Karadağ Siyasi İlişkileri*, Ankara, TTK Yayınları, 2012.

PALMER, Alan, *Metternich: Councillor of Europe*, London, History Book Club, 1972.

PFLIGERSDORFFER, Georg, "Anton Prokesch-ein österreichischer Diplomat und Gelehrter", *Wiener Studien*, 2001.

PROKESCH-OSTEN, Anton Graf von, "Erinnerungen aus den Jahren 1870 und 1871", *Deutsche Revue*, 4/7, 1880.

PROKESCH-OSTEN, Anton von, "Ein Beitrag zur Geschichte der Orientalischenfrage I: Aus dem Nachlaß des Grafen Prokesch-Osten k. k. österr. Feldzeugmeisters und Botschafters", *Deutsche Revue*, 4/1, 1879.

PROKESCH-OSTEN, Anton von, *Mehmed Ali: Vize-König von Aegypten*, Viyana, 1877.

PROKESCH-OSTEN, Anton von, “Observations du baron de Prokesch sur le memoire du cabinet français du 22 fevrier 1867”, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane avec Les Puissances Etrangères*, haz. Baron I. de Testa, Paris, Ernest Leroux, 1892, c. 7.

PROKESCH-OSTEN, Anton von, “Erinnerungen aus den Jahren 1870 und 1871: Aus den hinterlassenen Papieren des k. k. Botschafters Grafen von Prokesch-Osten”, *Deutsche Revue*, n. 4/7, 1880.

PROKESCH-OSTEN, Anton von, *Aus den Tagebuch des Grafen Prokesch von Osten K. u. K. öster.-ungar. Botschafters und Feldzeugmeisters 1830-1834*, Viyana, Verlag von Christoph Reißer's Söhne, 1909.

PINAR, Hayrettin, “Mehmed Ali Paşa İsyanı ve Metternich’in Osmanlı Siyaseti”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2011).

REIDER, Heinz, *Napoleon III Abenteuer und Imperator*, Münih, Diederichs Verlag, 1998.

REINKOWSKI, Maurus, *Düzenin Şeyleri, Tanzimat’ın Kelimeleri: 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Politikasının Karşılaştırmalı Bir Araştırması*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2017.

SADIKOĞLU, Sevil, *Mahmud Nedim Paşa’nın Bürokraside Gerçekleştirdiği Büyük Tenkihat: 7 Eylül 1871-31 Temmuz 1872*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

SAĞLAM, Osman Ferid, *Nevsâl-i Osmânî*, İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1326.

SAUVIGNY, Guillaume de Bertier, *Metternich: Staatsmann und Diplomat im Zeitalter der Restauration*, Münih, Diederichs Verlag, 1996.

SAMSINGER, Elmar, “Kaiser Franz Joseph und Kaiser Karl I. in Konstantinopel”, *Österreich in Istanbul: K. (u.) K. Präsenz im Osmanischen Reich*, ed. Rudolf Agstner, Elmar Samsinger, Münster, LIT Verlag, 2010, c. I.

SCHILLING, Heinz, *Karl V: Der Kaiser, dem die Welt zerbrach*, Münih, C.H.Beck Verlag, 2020.

SCHULZE, Hagen, *Kleine deutsche Geschichte*, Münih, dtv Verlag, 2017.

SEDIVY, Miroslav, “Anton Prokesch von Osten: the Co-author of Austria’s Policy towards egypt in Vormärz”, *ACTA Fakulty Filozoficke Zapadoceske Univerzity v Plzni*, 2013.

- SEDIVY**, Miroslav, *Metternich, Great Powers and The Eastern Question*, Pilsen, University of West Bohemia, 2013.
- SEL TURHAN**, Fatma, *Eski Düzen Adına: Osmanlı Bosna'sında İsyan 1826-1836*, İstanbul, Küre Yayınları, 2013.
- SEL TURHAN**, Fatma, *18. Yüzyıl Osmanlı'da Savaş Esirleri*, İstanbul, Vadi Yayınları, 2018.
- SINOUE**, Gilbert, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu, İstanbul, Doğan Kitap, 1997.
- SKED**, Alan, *The Decline & Fall of The Habsburg Empire 1815-1918*, New York, Longman, 1989.
- SÖNMEZ**, Ali, **KESKİN**, Özkan, “Telgrafın Osmanlı İmparatorluğu’nda Yayılması: Çanakkale Telgraf Hattı Örneği” *OTAM*, 25 (2009), s. 67-81.
- STEINBERG**, Jonathan, *Bismarck*, çev. Hakan Abacı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- STOLLBERG-RILINGER**, Barbara, *Kutsal Roma İmparatorluğu*, çev. Mete Tunçay, İstanbul, Vakıf Bank Kültür Yayınları, 2020.
- STOYE**, John, *The Siege of Vienna*, Londra, Birlinn Publishing, 2014
- STRAUB**, Eberhard, *Der Wiener Kongress: Das große Fest und die Neueordnung Europas*, Stuttgart, Klett-Cotta Verlag, 2014.
- ŞAKUL**, Kahraman, *II. Viyana Kuşatması: Yedi Başlı Ejderin Fendi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2021.
- ŞÂNÎZÂDE**, Mehmed Atullah Efendi, *Şânî-zâde Târîhî 1223-1237/1808-1821*, Haz. Ziya Yılmaz, İstanbul, Çamlıca Yayınları, 2008, c. II.
- ŞENİ**, Nora, *Marie ve Marie: Konstantiniye’de Bir Mevsim 1856-1858*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- TAYLOR**, A. J. P., *The Struggle for Mastery in Europe 1848-1918*, Oxford, Clarendon Press, 1988.
- TEPLY**, Karl, *Dersaadet’te Avusturya Sefirleri*, çev. Selçuk Ünlü, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- TEMİZER**, Abidin, *Karadağ’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1853-1913)*, Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2013.
- TEMİZER**, Abidin, “Karadağ’da Osmanlı Hâkimiyetine Dair”, *Yeni Türkiye: Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı – III*, 68 (2015).

- TEMPERLEY**, Harold, "The last phase of Stratford de Redcliffe, 1855-8." *The English Historical Review* 47,186 (1932).
- TERCUOLO**, Eric R., "The Garibaldi in the Balkans, 1875-1876", *The International Review*, vol 4, no 1, 1982.
- TOMENENDAL**, Kerstin, *Das türkische Gesicht Wiens: Auf den Spuren der Türken in Wien*, Viyana, Böhlau Verlag, 1993.
- TUKİN**, Cemal, *Boğazlar Meselesi*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 1999.
- TUNCER**, Hüner, *Metternich'in Osmanlı Politikası 1815-1848*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2013.
- TUNCER**, Hüner, *Osmanlı-Avusturya İlişkileri 1789-1853*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2008.
- URHAN**, Vahit Cemil, *Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması (1851-1871)*, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, Doktora Tezi.
- UYGUR**, Fatma, *Edouard Antoine Thouvenel'e Göre Osmanlı Devleti*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2015.
- ÜNLÜ**, Selçuk, "Avusturyalı Diplomat Anton von Prokesch-Osten (1795-1876)", *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, 1985, c. 1, say. 2.
- WURZBACH**, Konstant, "Prokesch-Osten", *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Oesterreich*, Viyana, K. K. Hof und Staatsdruckerei, 1872.
- WARD**, Adolphus W., GOOCH, George P., *The Cambridge History of British Foreign Policy: 1789-1919*, New York, Cambridge University Press, 2012, v. 2.
- YILDIZ**, Mehmet, *1856 Islahat Fermanı'nın Tatbiki ve Tepkiler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Doktora Tezi, 2003.